Prijs van dit nummer 7,50 euro

1968 – **de AS** *200*

1968

DE AS 200

de AS

anarchistisch tijdschrift
opgericht in 1972 door Hans Ramaer en Wim de Lobel

46ste jaargang, nummer 200, voorjaar 2018.
De AS verschijnt in drie of vier afleveringen per jaar (in totaal minimaal 190 blz.) en is een uitgave van Stichting de AS, Emmen. ISSN-nummer 0920-3257.
Betalingen: IBAN: NL02 TRIO 0198 0821 50; BIC: TRIONL2U
t.n.v. Stichting de AS, Emmen.
Jaarabonnement: 19,50 euro; buiten Nederland 27,50 euro.
Los nummer: www.tijdschrift-de-as.nl/losnummer
Bestellingen en adreswijzigingen: administratie@tijdschrift-de-as.nl
Druk: JUIST! Druk & Print, Schiedam.
Opmaak: Atalanta, Utrecht.
Nieuwe abonnementen: gaan in met het eerstvolgende nummer, tenzij anders aangegeven bij bestelling (door overmaking van het abonnementsgeld), en worden jaarlijks automatisch verlengd, behalve als vóór 1 december schriftelijk (bijv. per e-mail) is opgezegd.
Postadres: postbus 2186, 7801 CD Emmen.
E-mail administratie: administratie@tijdschrift-de-as.nl
E-mail redactie: redactie@tijdschrift-de-as.nl
Redactie: Boudewijn Chorus, Marius de Geus, Arie Hazekamp, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Jaap van der Laan, Martin Smit (eindred.), Rymke Wiersma (eindred.), Hanneke Willemse.
Verder werkten mee: Nico van Apeldoorn, Jan Bervoets, Igor Cornelissen, Roel van Duijn, Johny Lenaerts, Bas van der Plas.
Weblog: http://libertaireorde.wordpress.com
Publicatie van een bijdrage impliceert niet dat daarin een redactioneel standpunt wordt weergegeven.

DE AS 200

Toen wij ruim vijfenveertig jaar geleden het eerste nummer van *de AS* uitbrachten (december 1972) vroegen wij ons uiteraard nog niet af hoe lang we de uitgave van dit nieuwe tijdschrift zouden volhouden. We waren al blij dat we erin geslaagd waren voldoende abonnees en andere belangstellenden te vinden om van start te gaan. Nu we nummer 200 uitbrengen, met nog twee redacteuren van het eerste uur in ons midden (Rudolf de Jong en Boudewijn Chorus), een auteur die zich aan het eind van de eerste jaargang bij de redactie aansloot (Thom Holterman), een auteur 'van toen' die van tijd tot tijd nog in *de AS* publiceert (Roel van Duijn) en een brede kring van jongere redacteuren en auteurs die steeds weer bereid blijken hun gedachten en overdenkingen via *de AS* te delen, mogen we met enige trots vaststellen dat we nog altijd *alive and kicking* zijn. 200 is voor dit blad weliswaar een tamelijk willekeurig cijfer – in het verleden is er nog al eens gegoocheld met dubbel- en zelfs 'driedubbele' nummers – maar het is toch mooi dat we juist nummer 200 kunnen wijden aan de tijd waar velen van ons bijzondere herinneringen aan koesteren.
En mocht je bij geruchte hebben vernomen dat wij ermee stoppen: bij dezen kunnen we dat idee naar het rijk der fabelen verwijzen, of om in actuele terminologie te blijven: tot nepnieuws bestempelen. Er mogen lieden zijn die ons overleefd of aan datum achten met zo'n gedrukt tijdschrift, wij weten wel beter. Sterker nog, wij denken ruimschoots van deze tijd te zijn. Zo zijn we momenteel bezig met de realisering van een mooi plan (in samenwerking met Anarchief Gent): de lancering van Anarchief.nl en Anarchief.be – waar je straks veel en uiteindelijk hopelijk *alle* in het Nederlands verschenen geschriften over het anarchistische gedachtegoed kunt vinden. Wil je dat initiatief mede mogelijk maken? Maak dan behalve je abonnementsgeld 2018 iets extra's aan ons over (zie binnenzijde omslag achterin). Ook hiermee hopen wij in alle bescheidenheid een leuze uit onze begintijd levend te houden: *Dit is het begin – wij gaan door met de strijd!*
Redactie

JE ABONNEMENT IN 2018

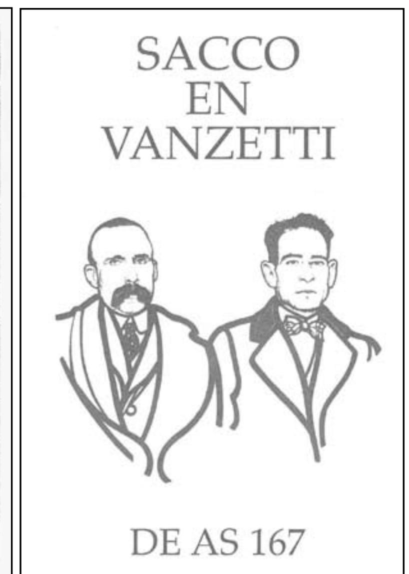
Bij de verschijning van deze eerste editie van onze 46-ste jaargang verzoeken wij degenen die dit nog niet gedaan hebben om het abonnementsgeld voor 2018 (onveranderd € 19,50 binnenland, € 27,50 buiten Nederland) over te maken op onze bankrekening bij Triodos: NL02 TRIO 0198 0821 50 ten name van Stichting de AS (BIC: TRIONL2U).

Als je het kunt missen, wil je dan ook iets extra's overmaken? Met de gelden van het steunfonds kunnen wij het abonnementsgeld relatief laag houden, kortingen of gratis abonnementen bekostigen voor wie zich tijdelijk geen abonnement kan veroorloven en o.i. zinvolle nevenactiviteiten zoals de website www.tijdschrift-de-as.nl, met daarop ons gedigitaliseerde archief.

ANARCHIEF

Bovendien zijn wij sinds enige tijd bezig met een initiatief om zoveel mogelijk Nederlandstalige geschriften over het anarchistische gedachtegoed te digitaliseren en online voor ieder beschikbaar te maken. De websites hiervoor – gericht op Nederland en Vlaanderen – hebben we inmiddels opgestart onder de titel *Anarchief* en hopen wij nog in de loop van deze jaargang in samenwerking met Anarchief Gent uit te bouwen. Ook voor dit initiatief doen wij een beroep op jullie bijdragen aan het Steunfonds.
Wil je nog concreter meewerken en ons bijvoorbeeld helpen met het digitaliseren van boeken, brochures en artikelen? Wij horen graag van je: redactie@tijdschrift-de-as.nl

1968, JAAR VAN WOEDE EN BEGEESTERING

Boudewijn Chorus en Martin Smit

Studentenrevolte, hippies, protest tegen de Vietnamoorlog: 1968 is zelfs voor jongeren van nu een begrip. Voor hun (groot)ouders is 't hét jaar uit hun jeugd, waarmee alles begon. Dit blad zelf is een van de talloze producten van de wereldwijde opstand van de jongeren van toen. Niet meer dan terecht dus dat we nu, een halve eeuw verder, nog eens terugblikken. Om onze herinnering te scherpen, om ons nog eens heel precies voor de geest te halen hoe het ook weer allemaal begon. Wat waren onze idealen, hoe hebben we daarvoor gevochten en wat heeft het ons en de generaties na ons gebracht?

In deze editie ontrafelen we de snel opeenvolgende gebeurtenissen van 1968 en analyseren we vooral het aandeel daarin van anarchistisch geïnspireerde jongeren van destijds. Dat 1968 een jaar van ontbrande verontwaardiging van jongeren in het welvarende Westen werd, had allereerst te maken met de oorlog van de Verenigde Staten in Vietnam. Wat we daarover toen wisten zou later maar een schijntje van de echte werkelijkheid blijken en toch was het al meer dan voldoende om jongeren van toen in woede te doen ontsteken. Vooral jongeren? Ja, aanvankelijk zeker. Dat had te maken met de voorliefde van onze ouders voor de Amerikanen die hen toch maar van de nazi's bevrijd hadden en – in hun overtuiging – nadien ook nog ruimhartig geholpen hadden met de wederopbouw. Onbestaanbaar dat diezelfde Amerikanen in dat verre Vietnam niet ook voor de goede zaak vochten! Sterker nog, zij haalden ook voor ons Europeanen, de hete kolen daar uit het vuur en hielden zo de groeiende invloed van de communisten in de wereld binnen de perken. Wij hoorden het onze vaders eindeloos herhalen: aan die Amerikanen danken wij ons leven en onze toekomst! Wie dachten wij, brutale vlegels van zonen en dochters, wel dat we waren om de mensen die daar voor ons vielen te bekritiseren?

B-52'S, 'AGENT ORANGE' EN NAPALM

Wij meenden inmiddels terecht beter te weten. Sinds juni 1965 hadden we de bombardementen van de beruchte B-52's al op onze netvliezen, gevoed door beelden van onwaarschijnlijk massale bommenregens op tv en in filmjournalen. Ook nu nog, als je de iconische beelden van die gigantische Boeings met daaronder hele reeksen vallende bommen ziet, gaan de rillingen door je lijf. Toch werd al gauw duidelijk dat de Amerikanen met al dat materieel de oorlog niet zouden kunnen winnen. De strijders van de Vietcong waren meesters in guerrillatactieken. De Amerikanen antwoordden met een gruwelijk middel: Agent Orange. De inzet van biologische wapens was al sinds het Protocol van Genève (1925) internationaal verboden. Maar nee, beweerden de generaals, Agent Orange is geen biologisch wapen. Het is 'slechts' een ontbladeringsmiddel, waarmee we de guerrillero's van de Vietcong uit het oerwoud kunnen drijven. Onze ouders geloofden die verhaaltjes, wij jongeren niet. In de

kranten en tijdschriften zagen we foto's en op tv nieuwsfilms van helikopters die al sproeiend niet alleen over oerwoud vlogen, maar ook boven dorpen en over de akkers van de inwoners. Waren dat strijders die uit hun schuilplaatsen moesten worden gejaagd? Misschien. Maar wat we vooral zagen waren beelden van doodzieke kinderen, besproeid terwijl ze op de familieakker aan het werk waren, kinderen die later voor hun leven lang gehandicapt zouden blijken. Die beelden moeten ook de huiskamers bereikt hebben van de ouders van de meer dan een half miljoen militairen die de VS in Vietnam op de been had gebracht onder de regering van John F. Kennedy (1961-63) en diens opvolger Lyndon B. Johnson (1963-68).
En wat te denken van de massale inzet van dat andere smerige middel, vlammenwerpers met napalm (benzine met verdikkingsmiddelen om de brandende vloeistof aan de doelen te laten kleven)? 'Vlammenwerpers, papa, dat waren toch wapens die we kennen van de nazi's? Hoe kunt u dat soort wapens verdedigen?' Zulke vragen stelden wij onze ouders. En het werd voor hen steeds moeilijker om de standvastige steun voor de Amerikanen, hun ('en jouw!') bevrijders, vol te houden. Vanaf 1968 zouden ze – tergend langzaam – dat wel, maar toch allengs meer begrip voor de 'frisse blik' van hun kinderen krijgen.

Begin dat jaar wilden de Amerikanen nog doen geloven dat ze beslissende vooruitgang boekten in hun oorlog. Maar in maart 1968 startte de Vietcong het fameuze Tet-offensief, waarbij in heel Zuid-Vietnam tienduizenden rebellen en soldaten kazernes, politiebureaus, overheidsgebouwen en militaire posten overvielen. De Amerikanen waren totaal verrast en de strijd escaleerde, met als gruwelijk dieptepunt de oorlogsmisdaden in My Lai. Volgens de militaire inlichtingendienst van de Amerikanen zou een bataljon van de Vietcong zich schuilhouden in het dorp My Lai. Er zouden geen vrouwen en kinderen in het dorp zijn. Kapitein William Calley gaf bij nadering van het dorp op 16 maart 1968 bevel de nederzetting en de oogst in brand te steken en alle tevoorschijn komende Vietcong-strijders te doden. De soldaten begonnen te schieten en hielden niet meer op, totdat nagenoeg alle dorpelingen dood waren. De meesten van hen bleken vrouwen en hun kinderen te zijn die, ook als ze nog leefden, in een greppel aan de rand van het dorp werden gegooid en daarin, voor zover ze nog bewogen, met M60 automatische vuurwapens werden gedood. Een foto van de lijken in die greppel haalde de internationale pers en de verontwaardiging was groot. Sinds de foto's van bergen lijken in de concentratiekampen van de nazi's hadden we zoiets niet meer gezien. Maar het Amerikaanse leger beweerde dat de operatie een succes was geweest en dat er 128 Vietcong-strijders waren gedood. Natuurlijk vermoedden wij anders, al kregen we pas eind 1969 te horen hoe het werkelijk zat.

ANDERE BRANDHAARDEN

Er was meer aan de hand in de wereld. Aan het begin van het jaar, januari 1968, verschenen in de media beelden van volksgerichten in China, waar de staatsgedirigeerde Culturele Revolutie van de communistische dictator Mao Tse-Tung (tegenwoordig gespeld als Zedong) twee jaar na het uitroepen ervan op haar dieptepunt was beland: in het hele Chinese rijk werden intellectuelen uit hun huizen gesleurd, op pleinen in stadswijken en dorpen op middeleeuwse wijze met incriminerende teksten op borden om hun hals aan het uitgelopen volk getoond, ter bespuwing en beschimping, waarna ze met gezin en verdere familie en al naar afgelegen streken werden verbannen, terwijl hun huizen en bezittingen verbeurd werden verklaard. Des te onbegrijpelijker, dat begin jaren zeventig maoïstische groeperingen als paddenstoelen uit de grond zouden rijzen en talrijke jongeren wisten te verblinden, onder wie vele achtenzestigers zoals de voorhoede van de nog immer actieve SP. Activisten, die misschien wel eens naar John Lennon luisterden, maar het kennelijk niet met hem eens waren: *But if you go carrying pictures of Chairman Mao, You ain't going to make it with anyone anyhow.* (John Lennon in de song *Revolution*, B-kant van *Hey Jude*, augustus 1968).

Niet lang na de berichtgeving over My Lai en een golf van razzia's en executies in de straten van Saigon na het Tet-offensief, kwam uit de VS zelf vreselijk nieuws naar buiten. Op 4 april 1968 werd Martin Luther King, voorman van de Burgerrechtenbeweging tegen het racisme in de VS doodgeschoten. Een week later leek de vonk van geweld tegen inspirerende voorlieden naar West-Europa overgeslagen, toen in West-Berlijn Rudi Dutschke, leider van de socialistische studentenbeweging SDS, door een rechtsextremist werd neergeschoten. De gebeurtenissen volgden elkaar van toen af in hoog tempo op. In de nacht van 1 op 2 mei 1968 belegden Daniel Cohn-Bendit en de zijnen in de Sorbonne-universiteit in Parijs een bijeenkomst tegen de oorlog, die in de pers een bezetting werd genoemd. Deze liep uit op een demo op de binnenplaats van de Sorbonne waarbij de beruchte Franse oproerpolitie CRS met bruut geweld de universiteit ontruimde. Daarop sloeg niet alleen in Parijs de vlam in de pan, maar ook in vele andere steden in West-Europa.
Op 5 juni 1968 viel opnieuw een inspirerend politicus onder kogels uit de revolver van een extremist. Robert Kennedy was de hoop van progressief (en zwart) America, die als presidentskandidaat beloofde de oorlog in Vietnam snel te beëindigen en net de belangrijke voorverkiezingen in Californië had gewonnen. Zijn moordenaar, een Palestijnse activist, al of niet aangezet door de marxistisch georiënteerde Palestijnse verzetsorganisatie PLO van Yasser Arafat, dacht daarmee voortzetting van de Amerikaanse steun aan Israël te kunnen beëindigen.
Voorjaar 1968 kreeg zelfs in een Oostblokland, Tsjecho-Slowakije, een hoopvolle liberalisering vorm, die te boek kwam te staan als de Praagse Lente. Alexander Dubček, als secretaris van het presidium van de Tsjecho-Slowaakse communistische partij de leider van het land, propageerde er met aanvankelijk succes het 'socialisme met een menselijk gezicht' – een pleonasme waarmee impliciet de verwording van het socialisme onder regie van Moskou werd aangeduid. Op 21 augustus 1968 echter vielen troepen van het Warschaupact het land binnen. In nog geen maand tijd maakten zij een eind aan de Praagse Lente ten koste van meer dan honderd doden – in meerderheid jongeren – en honderden gewonden.

DE WOEDE VORM GEGEGEVEN

Deze en dergelijke gebeurtenissen maak-

ten diepe indruk op de 'achtenzestigers' en hebben ongetwijfeld mede de kiem gelegd voor de internationale opstand die te boek is komen te staan als 'Mei 68'. Hoe dit in zijn werk is gegaan, beschrijven auteurs in deze editie vanuit verschillende gezichtspunten.

Merkwaardigerwijze en trouwens ook helaas (uit anarchistisch oogpunt bezien) leidde de algemene verzetsstemming van 1968 niet tot een algehele afkeer van communistisch-autoritair angehauchte bewegingen. Integendeel, in de jaren na 1968 bleek alras dat de fameuze internationale solidariteit, een terechte identificatie met onderdrukte volkeren in de derde wereld, uitliep op massale solidariteit met marxistisch geïnspireerde bevrijdingsbewegingen, die stuk voor stuk in landen als Angola, Mozambique, Guinee-Bissao (Portugese koloniën) zou voeren tot de instelling van nieuwe onderdrukkende regimes.

Was die massale opkomst in de zeventiger jaren in Nederland van CPN-mantelorganisaties, de overname van de studentenvakbonden door CPN'ers, het ontstaan van talrijke maoïstische groeperingen als KEN-ml ('Kommunistiese Eenheidsbeweging Nederland') en wat dies meer zij een weerslag op het flower power-gehalte van de achtenzestigers, met Roel van Duijn bij ons vooraan in de gelederen? Mogelijk. Hijzelf beschrijft in zijn bijdrage aan dit nummer hoe jongeren in ons land al jaren vóór 1968 als provo's internationaal de aandacht trokken en de effectiviteit van ludiek verzet aantoonden. Daarmee moeten ze velen hebben aangemoedigd en zo mede de kiem hebben gelegd voor het ongekend breed gedragen protest van 1968.

Interessant is tenslotte ook de rol van een handvol situationisten als opmaat naar en in het heetst van de strijd tijdens de Parijse opstand die als 'Mei 68' bekend is geworden. Johny Lenaerts besteedt er in deze AS een gedetailleerde analyse aan.

ANTI-AUTORITAIRE CULTUUR

Een aspect van 1968 waar we in dit bestek helaas alleen terzijde aandacht aan kunnen besteden – maar dat eigenlijk om een compleet themanummer vraagt – is de verwevenheid van de woede en verontwaardiging van 1968 met de schijnbare vlucht in de betoverende klanken van popmuziek, in roes van alcohol en drugs en transcendente meditatie, die in de eerste drie maanden van 1968 de Beatles bijvoorbeeld in de Ashram van Maharishi Mahesh Yogi in Noord-Indië brachten. Hun *Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band* was al in juni 1967 verschenen, met daarop de vroege lsd-hit *Lucy in the Sky with Diamonds* en *Lovely Rita*, die inmiddels lang en breed sixty-four moet zijn en zoals de meeste jongeren van 1968 nu aan pensioen toe.

Die ontwikkelingen waren natuurlijk niet uit de lucht komen vallen. Ze waren terug te voeren op de jaren vijftig, de naoorlogse periode die voor de westerse wereld een tijd van wederopbouw was. Het leven leek opeens zorgeloos, zonnige tijden zouden aanbreken. De werkloosheid leek voorbij, nieuwe industriële technieken maakten het werk in de bedrijven veelal lichter, zij het niet minder afstompend, terwijl nieuwe producten het gemak in de huishouding dienden, zodat er meer vrije tijd kwam. Tegelijk werden onderwijskansen vergroot en beloofden zorg en ouderdomsvoorzieningen voor iedereen een glanzende toekomst: een samenleving vol geloof, hoop en liefde.

Jongeren bleken zich echter lang niet altijd te kunnen vinden in die voorgespiegelde toekomst met een huis, gezin, werk, auto en televisie. Het vooruitzicht een leven te leven net als je ouders, met ingebakken omgangsvormen, voorspelbaar, eentonig en gezapig misschien, was voor velen minder aanlokkelijk dan toen werd aangenomen.

Vanaf halverwege de jaren vijftig wist de rock-'n-roll zulke jongeren een uitlaatklep te bieden. Door te genieten van andere muziek dan waar je ouders naar luisterden, muziek bovendien die zij niet konden waarderen, ontstond de mogelijkheid je af te zetten tegen de leefwijze en de opvattingen van ouders en andere opvoeders. Een andere haardracht en het dragen van andere kleding, onderstreepten dat gevoel. Niet meer die opgelegde normen en waarden, maar andere omgangsvormen, andere opvattingen over leefwijze, seksualiteit, kleding en muziek. Jongeren lieten zien dat ze anders waren en anders wilden leven.

Deze trend werd in de jaren zestig versterkt. De *beatmuziek* werkte stimulerend, bovendien als een soort slinger om het aanwakkerende verzet tegen de opvattingen van ouders, leraren, gezagsdragers, dominees en priesters, te verwoorden.

De 'protestgeneratie' van de jaren zestig vond mede haar inspiratie in de popmuziek. Die wist hoe langer hoe vaker ook in de bijbehorende songteksten uiting te geven aan gevoelens van onvrede. Met zulke pop en meer nog met folk werd muziek de soundtrack van een tegendraadse, maar vernieuwende levensstijl. Zo ontpopten jongeren zich meer en meer als organisatoren van hun eigen leven. Politiek gemotiveerde jongeren protesteerden tegen de atoombom en later tegen de oorlog in Vietnam. Jongeren organiseerden hun eigen muziekconcerten, gingen hun eigen tijdschriften volschrijven, organiseerden hun eigen theater en hun eigen politieke groepjes en bewegingen. Daar bleken ouders en opvoeders niet bij nodig te zijn. Dat bij hen een en ander vaak niet in goede aarde viel en gezagsdragers nogal eens hardhandig reageerden, daaraan viel niet te ontkomen. Aan de andere kant was dat ook niet zo heel erg, immers, het gaf jongeren de bevestiging dat ze niet begrepen werden. En dus was het een reden om niet op te geven. Jongeren wilden niet langer in het keurslijf van hun ouders leven, ze realiseerden zich dat ze voor zichzelf moesten opkomen, zelf moesten beslissen over hun eigen leefsituatie. Het werd tijd voor nieuwe ideeën over huwelijk, seksualiteit, samenlevingsvormen, genotsmiddelen, onderwijs en opvoeding. Het juk van de gezapigheid moest worden afgegooid. Tijd voor een frisse wind in plaats van de spruitjeslucht.

1968 was het jaar waarin dat verzet, die onvrede, dat (politiek) protest zich culmineerde en tot uitbarsting kwam, zonder dat jongeren wereldwijd zich in gekanaliseerde stromingen lieten vangen. Hippies, Yippies, anarchisten, communisten, maoïsten, blowers, hash-rebellen, relschoppers, provo's lieten van zich horen, soms ongecoördineerd en ongeorganiseerd, soms doelbewust. De boodschap was in ieder geval duidelijk. Bob Dylan's *The times they are a-changin'* stamt van enkele jaren vóór 1968, maar is nog altijd hét lijflied van de 'ware' achtenzestigers. Wat een magisch voorspellende *song* al niet vermag. Geen enkel ander jaar sindsdien heeft de wereld meer veranderd dan 1968.

PARIJS MEI 1968

Belevenissen en lessen

Rudolf de Jong

'… het was toch een prachtige tijd! In werkelijkheid zijn de revoluties mislukt, anders zouden ze er nog zijn; maar de vrijheid die er in het eerste moment van de revolutie is – anders was het geen revolutie geweest – waar is die gebleven, de volgende dag, vaak het volgende uur? Het schijnt dat de twijfelloze, gezonde vreugde over de vrijheid, die allen in het eerste moment voelen, door de meesten slechts passief ondervonden wordt, terwijl in anderen hierdoor ongeremde autoritaire energie opgewekt wordt en de greep naar de macht in het eerste uur, vaak in de eerste minuut, begint.'[1]

Dit schreef Max Nettlau, de historicus van het anarchisme, in 1925 over de Europese revoluties van 1848. Het kan ook geschreven worden over de Arabische lente, over de val van de Berlijnse Muur en de omwentelingen in Oost-Europa. En over de studentenopstand in Parijs in mei 1968. De Vreugde aan de vrijheid heb ik er meegemaakt en als een prachtige tijd ondergaan.

Het was min of meer bij toeval dat ik erbij was. Voor mijn werk op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) ging ik 11 mei naar Parijs. De vorige avond waren wij met vrienden uit geweest, kranten had ik die ochtend niet ingezien en zag ik eerst bij aankomst in Parijs. Verbijsterende foto's, uitgebrande en omvergegooide auto's, een opengebroken straat waar rook hing, resten van barricades. Het was de Rue Gay-Lussac waarin zich die afgelopen nacht een veldslag had afgespeeld tussen studenten en ordetroepen. Het dagblad *Le Monde* meldde 367 gewonden, 460 aanhoudingen, 188 beschadigde auto's.

Ik ging er heen, er waren heel wat kijkers, evenals ik totaal verbaasd. Straatgevechten en barricades, het leek een toneel uit het verleden, uit de negentiende eeuw. De lucht van gasgranaten hing er nog, de uitgebrande auto's en de opengebroken straatstenen (kinderhoofdjes) lagen er nog. Maar er was ook een kleine groep studenten aan het demonstreren. Dat was een eerste les voor mij. Bij opstand en revolutie is het van essentieel belang dat men door blijft gaan met de protesten als de eerste zijn neergeslagen.

Die avond ontving ik nog een tweede les bij Spaanse vrienden. Tot diep in de nacht hadden zij op de radio de gevechten gevolgd. Op Radio Luxemburg, de Franse omroep was onbetrouwbaar. Communicatie en communicatiemiddelen zijn machtige wapens bij opstanden. Spoedig zou ik twee communicatiemiddelen, toen van vitaal belang voor revolutionaire actie, tegenkomen: de viltstift en de stencilmachine.

PROTESTMARS

Het grote we-gaan-door-met-de-strijd volgde op de dertiende mei: achthonderdduizend deelnemers – ik denk zelfs meer – aan een urenlange protestmars dwars door Parijs (volgens de Franse tv slechts honderdeenenzeventigduizend. Van nepnieuws heeft Trump alleen de naam verzonnen). Overal toeschouwers langs de route die duidelijk sympathiseerden met de mars. Verkeer en openbaar vervoer waren stilgelegd, politie was nergens te bekennen. De stad was aan de manifestatie overgelaten, de demonstranten vormden en waren hun eigen orde. Hun leuzen waren gericht tegen de CRS, de oproerpolitie: 'CRS SS'; en tegen De Gaulle, die sedert 1958 president was: 'Tien jaar, dat is genoeg!' Ik heb meegelopen vanaf het aanvangsuur op de Place de la République tot het eindpunt, Denfert-Rochereau. Een tijd heb ik aan de kant gestaan om de stoet langs te zien trekken, onder andere een luid toegejuichte groep studenten. Ik sloot mij weer aan toen een groep Spaanse anarchisten, waaronder enkele bekenden, langskwam. Van Denfert-Rochereau ging ik terug naar mijn hotel in het Quartier Latin. Korte tijd later ging ik weer de straat op en zag van een afstand dat er nog steeds demonstranten voorbijtrokken. Ik ging erop af. Het waren arbeiders van de CGT, de communistische vakcentrale. In tegenstelling tot alles wat ik gezien had waren hier wel ordebewakers. Uit eigen gelederen, hand in hand lopend vormden zij een keten rond hun eigen leden, die duidelijk doodmoe de Internationale zongen. Een ware persiflage op Marx' beroemde uitspraak, 'de arbeiders hebben niets te verliezen dan hun ketenen'. En een schaduw vooraf van wat komen zou.

Dagen later, de universiteitsgebouwen en de fabrieken waren bezet, maar de repressie was begonnen – er waren weer barricades verrezen en heftige confrontaties geweest – liep ik met Gerard van den Berg, een Amsterdamse radencommunist, door nachtelijk en vanwege de traangasgranaten mistig Parijs. Gerard had veel van de gebeurtenissen meegemaakt. Hij zei me: 'Vroeger bezetten de arbeiders bij stakingen de fabrieken om te voorkomen dat onderkruipers de productie aan de gang hielden en zo de staking braken. Nu worden de fabrieken bezet om de arbeiders te isoleren van de studenten en van de revolutie.' Dat was een derde les, die ik al kende, maar helaas de studenten niet. De zeer populaire leuze 'arbeiders en studenten verenigd', de wens van de opstandige studenten, bleef een leuze. Toen zij optrokken naar de bezette Renaultfabrieken vonden zij de poorten gesloten.

Terug naar 13 mei. Ik maakte nog mee dat het hoofdgebouw van de universiteit, de Sorbonne, bezet werd, overigens door een heel klein groepje. Het begin van de strijd. Als een olievlek breidden de bezettingen zich de volgende dagen uit en daarmee de stakingen. Universiteitsgebouwen – ik ontdekte er steeds meer – over de gehele stad verspreid, kantoren, fabrieken, overheidsinstellingen. Bij radio en televisie waren de dertiende de stakingen al begonnen. Spoedig was er sprake van een vrijwel algemene werkstaking. Het openbaar vervoer en het openbare leven kwamen tot stilstand; of beter: de orde van het establishment werd vervangen door een zichzelf scheppende orde. De 'gezonde vreugde om de vrijheid' waarover Nettlau sprak hing in de lucht. Niet alleen die dag, dagenlang. Theaters, artiesten, lyceïsten sloten zich bij de beweging aan. In de arrondissementen en wijken van Parijs werd vergaderd en vormde men actiecomités zoals in en rond de universiteit al direct gebeurd was. Grote algemene vergaderingen werden in de faculteiten belegd. Prachtige, vaak absurdistische leuzen verschenen op de

muren.
Medezeggenschap, (gezamenlijk) zelfdoen en zelforganisaties waren hoofdthema's. In een stencil van de medische faculteit van 17 mei staat: 'Anarchie? Die is er niet. De regering heeft ons de faculteit uitgeleverd opdat wij ons erin zouden opsluiten. Wij maken er gebruik van om een hervorming tot stand te brengen. Geloof niet dat de medische studenten alleen maar 'enragés' (razenden) zijn. We vertegenwoordigen alle opvattingen. We zijn met de constructie begonnen. Kom naar ons toe en we zullen de grondslagen ervan uiteenzetten. U zult ons begrijpen en helpen.'
Vanuit deze faculteit breidde de revolutie zich uit naar ziekenhuizen en andere medische instellingen. In de faculteit zouden spoedig de slachtoffers van de CRS eerste hulp ontvangen. Het gebouw behoorde tot de laatste die bezet werden gehouden. Enkele vergaderingen heb ik bijgewoond, waaronder die in de faculteit voor economie en rechten. Deze werd voor betrekkelijk rechts gehouden hetgeen men aan de kleding van de deelnemers kon afleiden. De discussies waren echter dezelfde als elders.

PORTRETTENGALERIJ

Ik begon direct allerlei materiaalvoor het IISG te verzamelen, overal vandaan maar vooral van de studenten. De viltstift en stencilmachine bleken inderdaad machtige communicatiemiddelen te zijn. Spoedig verschenen – steeds mooiere – affiches en periodiekjes. Geschreven teksten op muren noteerde ik, helaas had ik geen fototoestel. Overal was men mij ter wille. Van de muren haalde ik alleen papier af als hun directe nut (oproep tot vergadering en dergelijke) voorbij was. Veel pakte ik van de straat op of van de vloeren van gebouwen. In Censier, een belangrijke dependance van de Sorbonne sloot ik mij hiervoor bij de schoonmaakploeg aan. Ik ontdekte de École des Beaux Arts waar de affiches steeds professioneler en artistieker werden gemaakt.
Deelnemen aan discussies deed ik niet, wel leerde, of beter ontdekte ik – ten dele na afloop – een vierde les. De wijze waarop, ook in media die er welwillend tegenover stonden, naar de gebeurtenissen werd gekeken. Het binnenplein van de Sorbonne was een vrijplaats geworden waar een politieke vrijmarkt ontstond met grote foto's van Marx, Lenin, Trotski en Mao en stands van allerlei politieke groeperingen en partijtjes. (Alleen anarchisten hadden in de Sorbonne een zaaltje gekregen maar daar ook niet veel meer gedaan dan de portretten van Proudhon en Bakoenin opgehangen.) Ten onrechte werd deze portrettengalerij het portret van de revolutie. Die had veel meer gezichten en die speelde zich binnen de Sorbonne af, waar de comités actief waren, grote en kleine beraadslagingen in allerlei ruimtes plaatsvonden en men aan de slag was gegaan. In de andere gebouwen was dat eender. In de rechtenfaculteit stond naast stands van linkse groepen ook een uiterst rechtse met zijn literatuur.
Analoog aan dit 'gezichtsbedrog' was ook het zoeken naar 'leiders'. Die waren er eigenlijk niet. Enkele namen waren bekend, speciaal die van Daniel Cohn-Bendit. Spontaniteit, gezamenlijk beslissen en handelen, in kleiner en groter verband waren de leidende drijfkrachten. Kopstukken van links zoals Sartre en voormannen van linkse partijen vertoonden zich soms en spraken in de aula van de Sorbonne, maar zij stonden feitelijk buiten het gebeuren.

GEWELD

Vanaf het allereerste begin had de beweging een politieke dimensie. Tegen president De Gaulle en daarmee tegen het hele establishment, tegen de orde. En tegen de CRS, te vergelijken met de mobiele eenheid maar veel meer van de gewone politie gescheiden. 'Tien jaar is genoeg' en 'CRS SS' verscheen nu ook op de posters. De leuzen hielden de CRS helaas niet tegen. Langzaam maar zeker trok de reactie op tegen de studenten. Er verrezen weer barricades. Eenmaal heb ik een steen doorgegeven voor een barricade in aanbouw. Maar toen werd het schieten van de gasgranaten en het geroep 'CRS SS' zo sterk dat iedereen om mij heen de benen nam, waar ik mij bij aansloot. Zeer emotioneel voor mij was de spontaan ontstane demonstratie 'nous sommes tous des juifs allemands' (we zijn allemaal Duitse joden), de avond nadat Cohn-Bendit, die naar Duitsland was geweest, de terugkeer naar Frankrijk belet werd, en waarin ik meeliep.
Het was na afloop van deze manifestatie dat ik enig – niet verdedigend – geweld zag van de zijde van de studenten. Enkelen, nog geen tien, poogden vernielingen aan te richten bij de zetel van de partij die pal achter De Gaulle stond. Snel verscheen een demonstrant die hen toeriep 'Kameraden! Geen provocaties!' hetgeen direct effect had.
Meer geweld zag ik een aantal dagen later toen half Parijs een slagveld leek. Niet vanuit de studentenwijken kwam een groep demonstranten opzetten die duidelijk op een rel met geweld uit was. Het was mij toen al duidelijk geworden dat de beweging een aflopende zaak was. Langs de Seine had ik een eindeloze stoet overvalwagens van de CRS zien langstrekken. Hun georganiseerd geweld beperkte zich niet tot de straat. Gearresteerden werden mishandeld, meisjes soms verkracht.
De ontwikkelingen verrasten mij niet. De 21-ste mei had ik een lang gesprek met een bevriende historicus van de arbeidersbeweging. Hij was wild enthousiast over de gebeurtenissen; Parijs was weer de revolutionaire hoofdstad van Europa. De stakingen namen toen nog in omvang toe. Maar hij was ook bezorgd. Sommige stakingen konden averechts werken. Bij de benzinepompen bijvoorbeeld (die waren die dag nog niet begonnen). De pomphouders waren veelal uiterst rechts. Een staking daar zou wel eens een provocatie kunnen zijn. Inderdaad, al gauw was er geen benzine meer te krijgen (op 1 juni, de bezettingen waren grotendeels voorbij, bleek er weer volop te krijgen). Het uitvallen van het openbaar vervoer zou ook averechts kunnen werken. Het sluiten van de banken evenzo. Zo had ik mijn vijfde les te pakken. De historicus zou spoedig gelijk krijgen. Stakingen in de fabrieken waren vroeger tegen de eigenaars, de fabrikanten gericht. In een samenleving waarin de zorgsector en de dienstsector – en bij beiden vonden de studenten weerklank – is het publiek al snel de dupe. Doorgaan met deze sectoren draaiende te houden maar er dan geen geld voor te innen, is nu een betere strijdwijze lijkt mij.
Om terug te grijpen op het citaat van Nettlau: hoewel de revolutie nog aanwezig was begreep ik eind mei dat ze verloren was. Franse studenten waren inmiddels ook systematisch aan het verzamelen geslagen. Mijn documentatie – ik meen ongeveer veertig kilo – bracht ik naar een bevriend wetenschappelijk instituut. Ik kon met anderen – treinen reden niet – een taxi huren naar België.

DE GEEST VAN 1968

Mijn aantekeningen en notities heb ik uitgewerkt maar nooit gepubliceerd. Kort na Parijs begon de Praagse lente, waarin het hele volk in beweging kwam en door Rusland en de satellietstaten werd onderdrukt, veel harder nog dan de mei van de Parijse studenten. Uit alles wat ik verzameld had heb ik in 1969, met onder anderen Jan van Toorn (ontwerper), Tristan Haan (catalogus) en Tjebbe van Tijen (films), onder auspiciën van het IISG een indrukwekkende tentoonstelling helpen inrichten in Museum Fodor in Amsterdam. Van de zeer zorgvuldig samengestelde catalogus heb ik voor dit artikel gebruik gemaakt. En nog meer van een artikel 'Tussen rem en versnelling' (waarbij de rem uiteraard de leiding van de CGT was) dat ik schreef voor het tijdschrift *Interlinks*, december 1969.

In een lezing voor Groningse studenten noemde ik Parijs een beperkte maar grote revolutie. Groot, omdat de hele samenleving in zijn geheel en alle intermenselijke verhoudingen ter discussie stonden. Maar beperkt omdat, zoals Nettlau over 1848 schreef, de meeste niet-studenten de gewonnen vrijheid passief ondergingen.

Van een 'ongeremde autoritaire energie' heb ik niets gemerkt, niet in het eerste uur, niet in al die weken. (Later wel in Nederland, toen de democratisering van de universiteiten overging in politisering.)

'De revoluties zijn mislukt, anders zouden ze er nog zijn' schreef Nettlau over 1848. Parijs mei 1968 was in juni 1968 al voorbij. Maar mislukt? Provo was aan Parijs voorafgegaan, Praag en vele universiteitsopstanden hadden gelijktijdig plaats of volgden. In het kielzog van deze en andere gebeurtenissen volgde een tijd van democratisering en emancipatie die als bevrijdend werd en wordt ervaren.

Eén blijvend effect hebben ze gehad. Het doorbreken van de vanzelfsprekendheid van de bestaande machtsstructuren, in de maatschappij, in de politieke orde, van de hiërarchie. Maar men is zich er bewuster van geworden.

Helaas is de reactie daartegen niet uitgebleven. Het wegvallen van de vanzelfsprekendheid heeft tot oude – zeer harde – en nieuwe vormen van repressie geleid. En tot autoritair populisme. De aanhang van het populisme vertoont echter weinig 'ongeremde autoritaire energie'. Er is eerder sprake van een 'passief ondervinden'. Al blijft verzet tegen het populisme dringend geboden, te meer daar waar het niet uitgaat van de met alle winden meewaaiende autoriteiten van de bestaande orde.

Geheel verdwenen is de geest van 1968 niet. Met vallen en opstaan, via *trial and error*, onafhankelijk van de politiek, zoekt men naar antiautoritaire verhoudingen op allerlei terreinen van het leven en het samenleven en worden machtsverhoudingen bestreden. De belangrijkste uiting is waarschijnlijk het feminisme, dat de halve mensheid direct en heel persoonlijk aangaat en de hele mensheid raakt. Autorijdende vrouwen in Saoedi-Arabië en #Me Too zijn kleindochters van 1968.

Voor mij blijft Parijs mei 1968 'een prachtige tijd!' Een beroemd geworden leuze was: 'Dit is slechts het begin, we gaan door met de strijd'. Op muren las ik in die dagen ook: 'Dit is slechts één strijd, laten we doorgaan met het begin'. Deze leus sprak mij toen bijzonder aan. En nu nog steeds!

(1) Max Nettlau, *Der Vorfrühlung der Anarchie, Ihre historische Entwicklung von den Anfängen bis zum Jahre 1864*, Berlin 1925, S. 184.

MEI 1968 – MEI 2018: HET KAN VERKEREN

Thom Holterman

1968, een jaar dat in het collectieve geheugen gegrift staat. Het jaar dat in de meimaand revoltes kende die op een revolutie leken uit te lopen. Zover kwam het niet. De mensen die er als activist, auteur, denker aan meehielpen zijn achtenzestigers *gaan heten. We zijn nu een halve eeuw verder en het valt te verwachten dat er vele boeken en herdenkingsstukken over gepubliceerd gaan worden, over wat de voorbodes waren van Mei 1968 en over wie en welke organisaties er in die maand toe deden. Ook zullen vergelijkingen worden gemaakt tussen toen en nu. Kennelijk wilde de universitaire historicus Willem Melching op dat laatste een voorschotje nemen. In maanden heb ik niet zo'n dom artikel gelezen.*

Melching beweert dat de huidige populisten verdacht veel lijken op de protestgeneratie uit de jaren zestig. Hij ziet opvallende overeenkomsten tussen de achtenzestigers en de huidige populisten, zo citeer ik uit zijn gastcolumn in *de Volkskrant* van 26 november 2017. Ik zou er geen aandacht aan besteed hebben, ware het niet dat Melching een academisch geschoold persoon is. Die moet geleerd hebben dat je de zaken, die je gaat vergelijken, zo zorgvuldig mogelijk omschrijft. De achtenzestigers blijken bij hem echter nieuwe partijen als Provo (lokale partij, Amsterdam, 1966), de Boerenpartij (1959) en D'66 (1966) te zijn. De Boerenpartij een achtenzestiger? En die twee andere partijen, de één serieus (D'66), de ander een 'lacher' ('Stem Provo, ken je lachen'), ook al achtenzestiger? Als er in die club kritiek op iets bestond, was het vooral op deelnemers aan het parlementarisme. Kortom, Melching maakt gewoon een onzinnige typering en een even onzinnige vergelijking. Bijna alles wat hij vervolgens aandraagt, slaat als een tang op een varken. Zo opent hij de laatste alinea met de zin: 'Net als in 1967 staat de revolutie voor de deur'. Zo, dus nu, in 2017, staat de revolutie voor de deur? Heb ik toch wat gemist. En stond die in 1967, in Parijs, voor de deur of juist in mei 1968? Wat is dit voor manier van geschiedenis bedrijven? Waar ging het dan wel om?

SIGMA 1964

Over wie gaat het als het over achtenzestigers gaat? Voor een antwoord op die vraag kan het geen kwaad één van de lijnen toe te lichten, die naar de revoltes van die meimaand 1968 lopen. Ik denk dan aan die van de Internationale Situationniste (I.S.), met als een van de leidende oprichters de Franse activist, auteur, filmer Guy Debord (1931-1994). IS werd opgericht in 1957 en ontbond zichzelf in 1972 (over Guy Debord en de situationisten, zie *de AS 134/135* en het artikel *De situationisten en mei 1968* van Johny Lenaerts elders in deze editie).

Een van degenen die van begin af aan bij de situationisten betrokken is, is de Schotse auteur Alexander Trocchi (1925-1984). Hij is in de eerste helft van de jaren zestig bezig met het 'Sigma project'. In de tekst *Sigma: a Tactical Blueprint*, waarschijnlijk geschreven in 1963 en gepubliceerd in het *US City Lights Journal* #2 in 1964, schetst Alexander Trocchi zijn visie op dit project. Hij stelt zich een netwerk van Sigma-centra voor. De tekst

was een vervolg op *A Revolutionary Proposal: Invisible Insurrection of a Million Minds*, eerst gepubliceerd in het Schotse tijdschrift *New Saltire* in 1962 en vervolgens in *Internationale Situationniste* #8 in januari 1963. Hierin roept Trocchi op tot de oprichting van spontane universiteiten, geïnspireerd door onder andere Paul Goodmans ideeën over de universiteit zoals beschreven in zijn *The Community of Scholars* (1962) en de praktische ervaringen van het Black Mountain College.

Hoe te beginnen? Er zou op een uitgelezen moment in een leegstaand landhuis (molen, abdij, kerk of kasteel) niet te ver van de City of London, een soort culturele jamsessie moeten worden georganiseerd: hieruit zou het prototype van onze spontane universiteit evolueren.

Het oorspronkelijke gebouw hoort op eigen terrein te staan, bij voorkeur op een rivieroever. Het moet groot genoeg zijn voor een pilotgroep (astronauten van de innerlijke ruimte) om zich te situeren; met bijgebouwen voor werkplaatsen die groot genoeg zijn voor licht industrieel werk; de hele bedoening moet spontane architectuur en uiteindelijke stadsplanning mogelijk maken (ontleend aan: *Revolutionair voorstel: Onzichtbare opstand van een Million Minds*, Alexander Trocchi, 1963).

In juli 1964 nodigt Trocchi leden van het Londense tegen-culturele milieu uit om enkele mensen van de Philadelphia Association, in verband met antipsychiatrie te ontmoeten. De ontmoeting vindt in die julimaand plaats in Braziers Park in Oxfordshire. Onder de aanwezigen waren inderdaad onder meer de antipsychiaters R.D. Laing en David Cooper. De genodigden kwamen bijeen om ideeen uit te wisselen over de oprichting van een Sigma Centre/spontane universiteit. Het weekend was naar verluid chaotisch en zou verstoord zijn door Trocchi's drugsverslaving en dranksessies. Het was geen succes. Maar het was één van de eerste pogingen om een culturele universiteit te organiseren. Uiteindelijk vond in januari 1968 de opening in Londen plaats van de antiuniversiteit. (Deze informatie is een bewerkte vertaling van mij uit teksten op antihistory.org.) Wie dus iets zinvols over achtenzestigers wil zeggen en hun activiteiten kan dit type achtergrond(en) niet negeren.

ANARCHISTEN ZIJ AAN ZIJ MET SITUATIONISTEN

De Franse socioloog Éric Brun, iemand die diepgaand onderzoek heeft gedaan met betrekking tot de vraag of je Guy Debord ook socioloog mag noemen, levert een bijdrage aan de omvangrijke tentoonstellingsbundel getiteld *Guy Debord, Un art de la guerre* (Paris, 2013). Ik citeer daaruit. Brun opent met: 'De grote omkering, constructies van situaties eerst en dan mei 1968. Dat vormt het hoogtepunt van de situationistische stormloop tegen de oude wereld'. Reeds tien jaar leggen de situationisten rekenschap af in hun tijdschrift van de voortekenen van een internationaal revolutionair elan. In 1966-1969 verspreidt dit elan zich van Tokyo tot Berkeley. De door situationisten gemaakte analyses en de door hen ontwikkelde theorieën vinden hun praktische bevestiging in de teneur van de gebeurtenissen: de rol van de jongeren en de wereld van de arbeiders, de afwijzing van de bureaucratische en syndicale apparaten, de kritiek op de vervreemding als manier van overheersing van het kapitalisme in alle gebieden van het bestaan, zo vat Brun hun ideeënwereld samen.

Na twee jaar van groeiende agitatie op de campus en in de universitaire lokalen, volgt de uitbraak van de opstand in het Franse Nanterre (januari 1968). Dat is wanneer een ingrijpen van de politie in het gebouw van de faculteit op een rel uitdraait. De 'enragés' (woedenden), de bij de confrontaties betrokken informele groep anarchistische studenten in deze universiteit, weigeren samen te gaan met de 'Beweging van de 22-ste maart' waarvan Daniel Cohn-Bendit woordvoerder is. Zij zullen, vervolgt Brun, in plaats daarvan strijdmakkers van de situationisten zijn, waarvan zij de antiautoritaire en antibureaucratische stellingname en de kritiek delen op een bepaald soort activisme (te weten het leninistische). Zij stellen samen vlugschriften op, nemen deel aan de barricades in rue Gay-Lussac van 10 op 11 mei en richten de 14de mei een 'Comité Enragés – Internationale Situationniste' op. Dat neemt deel aan het 'Bezettingscomité van de Sorbonne'. Zij installeren zich in de zaal Cavaillès, omgedoopt in zaal Jules-Bonnot (Franse anarchist; illegalist; 1876-1912; zie *de AS 181/182*).

De *enragés* en situationisten vormen een 'Raad ter instandhouding van de bezettingen' (CMDO), die zich in lokalen van het Nationale pedagogische instituut vestigt. Uitgangspunten voor het handelen worden verspreid: 'Bezet de fabrieken', 'De macht aan de arbeidersraden', 'Afschaffing van de klassenmaatschappij', 'Weg met de commerciële spektakelmaatschappij'. De radenorganisatie CMDO telt veertig tot zestig leden als deze organisatie op 15 juni 1968 wordt ontbonden. Haar doel was tweeledig: (a) ten uitvoer brengen van zelfbestuur en directe democratie en (b) soortgelijke initiatieven op lokaal niveau ontwikkelen. Het project verschilt principieel met dat van het leninistische concept van de voorhoede die de *leiding* neemt in de revolutie. Het CMDO was ervan overtuigd, voert Brun aan, dat de revolutie alleen zal slagen als men de arbeiders erbij betrekt en hen aanmoedigt over te gaan tot de algemene staking en wilde bezettingen van fabrieken. Het CMDO kwam met een grote hoeveelheid vlugschriften uit ter aanmoediging en instructies, die de signatuur van de situationisten droegen.

VERLANGEN OM ALLES TE KRITISEREN

De filosoof Anselm Jappe formuleert in zijn boek *De avonturen van de koopwaar* (Paris, 2003/2017) een fundamentele kritiek op het kapitalisme. Ook resumeert hij daarin kort wat hem het meest aanstond van Mei 1968 toen de revoltes in Parijs begonnen. Dat was het verlangen alles te kritiseren, vanaf het dagelijkse leven en de 'gewone waanzin' van de kapitalistische maatschappij die iedereen voor het absurde alternatief plaatst zijn leven op te offeren aan *arbeid*. Dit kwam naar voren in de leus 'zijn leven te verliezen door het te verdienen', zo herhaalt hij nu.

Alexander Trocchi, Guy Debord, Daniel Cohn-Bendit, het zijn namen die je bij de historicus Melching als hij het over achtenzestigers heeft, niet tegenkomt. Wel schrijft hij één keer over de Duitse studentenleider Rudi Dutschke (1940-1979). Merkwaardig toch van die Melching: hoewel de achtenzestigers direct in verband zijn te brengen met de *Franse* politieke situatie van toen, gebruikt hij alleen *Duitse* voorbeelden uit verleden en heden. En voor de hedendaagse Nederlandse voorbeelden verwijst hij vervolgens naar lui die van doen hebben met reactionaire rapaillepartijen. De

domheid heeft een harde terugslag.

DE TERUGSLAG

Ook op andere manieren is er een terugslag geweest. Mei 1968 en de jaren zeventig gaven vooral in Frankrijk een verspreiding te zien van het idee *zelfbestuur*. Zo zagen in de jaren 1968 en 1969 in het tijdschrift *Le Combat syndicaliste* tal van artikelen van de in anarchistische kringen bekende auteur Daniel Guérin over dat onderwerp het licht. Maar aan het eind van de jaren zeventig en zeker vanaf 1981 – toen de 'socialist' François Mitterrand de Franse presidentsverkiezingen won – werd zelfbestuur begraven door de grote politieke en syndicale organisaties.
In zijn collegereeks over de 'subversieve theorie' (1989/1990) merkt de Italiaans-Duitse neomarxistische politicoloog Johannes Agnoli (1925-2003) op dat in het jaar 1968 een poging werd ondernomen het aloude schema om te stoten waarin de mens middel is, terwijl die het doel hoort te zijn (alle verhoudingen moeten menselijker, vriendelijker, zonder dwang zijn bijvoorbeeld). De geldende ordening die volgens het aloude schema synoniem is voor heerschappij moest onderuit. Alles wat 1968 heeft opgeleverd, is evenwel successievelijk weer getorpedeerd. Dit niet alleen. Het gaat zelfs verder. Dat is op te maken uit de conclusies die de Franse filosoof en historicus Patrick Marcolini trekt in zijn zeer gedocumenteerde studie *Le mouvement situationnist, Une histoire intellectuelle* (Montreuil, 2012).

Nadat de Internationale Situationniste zich heeft opgeheven (1972), is het nog niet verdwenen. Van na 1968 tot beginjaren 2000 hebben tal van collectieven – waaronder veel eendagsvliegen – geopereerd in lijn met de situationisten, in wat is gaan heten 'een situationistische traditie'. Er heeft zich evenwel ook een *hergebruik* van elementen voorgedaan door het systeem dat oorspronkelijk werd bestreden. Marcolini legt dit uit. Hij is ook in staat om te laten zien hoe zelfs de commerciële economie beslag heeft weten te leggen op bepaalde denkbeelden, die daarmee een kapitalistische ontwikkeling doormaakten (met name verschijnselen die met reizen en 'zwerven', dus met 'nomadisme' en mobiliteit samenhangen). Ook de manier waarop plagiaat en omkering door de situationisten werd gebruikt, is vertaald terecht gekomen in de commerciële reclamebranche. Kortom, het kan verkeren. Wat mei 2018 in petto heeft, moet worden afgewacht, tenzij wij daar zelf de hand in hebben…

WANT ER KOMEN ANDERE TIJDEN…

Bas van der Plas

Vijftig jaar later is het nog steeds moeilijk te verklaren waarom in 1968 mensen in verschillende delen van de wereld tegelijkertijd in een revolutionaire euforie vervielen. Ontevredenheid met de bestaande orde raakte een breed scala aan sociale lagen en nam de vorm aan van studentenrellen, arbeidersstakingen, partizanenoorlogen, nationale revoluties. De Verenigde Staten, West-Europa, de Sovjet-Unie, China en andere landen kregen te maken met een uitdaging. Het kapitalisme en 'communisme' overleefden het tumult van 1968, maar de sociale verschuivingen die aan het einde van de jaren zestig begonnen blijven de loop van de wereldgeschiedenis beïnvloeden.

De Amerikaanse president Lyndon B. Johnson was ervan overtuigd dat de studentenrellen van 1968, die vele landen van de wereld meemaakten, het gevolg waren van een internationale communistische samenzwering. Hij gaf de CIA opdracht om de redenen voor de protesten grondig te onderzoeken en op 4 september gaf de directeur van de CIA, Richard Helms, hem het 233 pagina's tellende rapport 'Restless Youth', destijds alleen bedoeld voor de ogen van de president en zijn adviseur, Walt Rostow. Heel recent is dit rapport vrijgegeven.[1] Tijdens het onderzoek door de CIA-analisten naar de radicale politieke activiteit van studenten in de VS, Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië, Nederland, Polen en een aantal Arabische, Afrikaanse en Aziatische landen, werd evenwel geen overtuigend bewijs gevonden van 'controle, manipulatie, sponsoring of financiële hulp aan opstandige studenten door communistische regeringen'. Integendeel: verklaard werd dat de studenten juist wantrouwend stonden ten opzichte van de 'Neanderthaler leiding van de meerderheid van communistische partijen, inclusief de Communistische Partij van de Verenigde Staten'.
In 1968 was de wereld al gespleten door de Koude Oorlog en nu werden ook nog eens de fundamenten van zowel socialistische als kapitalistische staten ondergraven. Het is moeilijk te zeggen wat de machthebbers banger maakte: de diversiteit aan sociaalpolitieke bewegingen, hun alomtegenwoordigheid of de energie van het protest. Waarschijnlijk was het meest beangstigende voor hen het onbekende: niemand begreep de aard van wat er gebeurde.

SOCIALE ONVREDE

Epicentra van de radicale gebeurtenissen waren grote steden in de VS, West-Europa, Japan: branden, barricades, botsingen met politie, Molotovcocktails, massale demonstraties. De Praagse lente werd een beweging voor de 'zuivering van het socialisme' in Tsjecho-Slowakije en de onderdrukking door de troepen van de landen van het Warschaupact. Een golf van guerrilla-oorlogsvoering in Vietnam, Guatemala en Angola. Vele miljoenen Europeanen, Amerikanen en Australiërs namen deel aan anti-oorlogsdemonstraties. Er was de onderdrukking van boerenopstanden en etnische opstanden in Thailand, in het noorden van Kalimantan (Indonesisch Bor-

neo), in Irak. We zagen de opkomst van nieuwe vormen van politiek terrorisme – verschillende kapingen van Amerikaanse passagiersvliegtuigen naar Cuba. De 'culturele revolutie' in China, toen Mao Zedong, omwille van het versterken van het regime van persoonlijke macht, de 'spontane' strijd van studenten tegen de partij- en staatsbureaucratie voedde. Voortzetting van de oorlog tussen Israël en Egypte. En nog veel, veel meer …

Sociale onvrede was niet gericht tegen een bepaald politiek regime of apparaat. Het was een aanklacht tegen elke ongelijkheid: sociaal, raciaal, etnisch, seksueel. Maar alle ontevredenen hadden een gemeenschappelijk symbool van haat – de machtsfiguur: de baas, de meester, de vader. De opstand was gericht tegen hiërarchie en paternalisme in al hun vormen, of het nu ging om een staatsbureaucratie of een patriarchale familie, een kapitalist of een generaal, een universiteitsprofessor of een politicus, een religieuze leider of gewoon een man. Het was een protest tegen alle autoriteiten en traditionele geboden. De algemene afkeer van macht verenigde Sovjet-dissidenten, westerse nieuwlinksen, Vietnamese partizanen en Chinese Rode Gardisten.

Ik herinner mij de leuzen van 1968: *'Proletariërs van alle landen, geniet ervan!', 'Werk nooit!', 'Wees realistisch, eis het onmogelijke!', 'Goederen - opium voor de mensen!', 'Revolutie, ik hou van jou!', 'Weg met het abstracte, lang leve het kortstondige!', 'Alcohol doodt, neem LSD!', 'Universeel orgasme!', 'Open de deuren van psychiatrische ziekenhuizen, gevangenissen en andere faculteiten!'*

Een kenmerk van de protestbeweging was dat deze zich aanvankelijk beperkte tot de leuzen *'we zullen nooit aan de macht komen', 'we zullen nooit deelnemen aan de macht', 'we zullen de regering nooit omverwerpen'*. Maar tegelijkertijd was er het besef dat voor radicale maatschappelijke veranderingen de arbeidersbeweging een voorname rol moest hebben, indachtig de klassieke analyses van Marx. Tot een sterke 'klassenband' tussen studenten en arbeiders is het echter niet gekomen. Omdat ze nogal conservatief waren ondersteunden de arbeiders de barricadeoorlog met de politie niet en sommige slogans van de jeugd waren voor hen een 'ver van mijn bed show' of eenvoudigweg te radicaal.

De generatie van oudere arbeiders die de Tweede Wereldoorlog heeft overleefd, streefde vooral materialistische doelen na, het was erg belangrijk voor hen om meer te verdienen en meer verschillende dingen te kunnen kopen. Materieel bezit werd de belangrijkste graadmeter voor succes in de samenleving. Maar de kinderen van deze mensen reageerden op hun waarden door te protesteren. *'When you got nothing, you get nothing to lose'*, zong Bob Dylan. In het midden van de jaren zestig begon de beweging van hippies, die nieuwe gezinsvormen probeerde te creëren, aan kracht te winnen, omdat hun eigen ervaringen met het opgroeien in traditionele gezinnen hun afkeer van materialisme opriep en een gevoel van leegte en gebrek aan gemeenschapszin genereerde. Deze beweging van het sociale alternatief was gebaseerd op collectieve waarden. Geleidelijk aan werd het gepolitiseerd, met name vanwege de oorlog in Vietnam, omdat jonge mensen voor het leger werden opgeroepen. Al snel verenigden de linkse politieke en nieuwe jongerenbewegingen zich, ze begonnen dezelfde taal te spreken, leenden elkaars liedjes, adopteerden elkaars manier van aankleden. Ik werd aangesproken met *'hé vogel'* en alles was *'te gek'*.

Alle jongerenbewegingen uit die tijd hadden een duidelijke identiteit en manifesteerden zichzelf duidelijk als links. Maar dat had zo zijn nadelen: in 1968 vormde elke kleine studentengroep zijn eigen linkse partij en riep zichzelf uit tot *'de voorhoede van de arbeidersklasse'*. Aan het einde van de jaren zeventig waren er als gevolg daarvan alleen al in Duitsland meer dan honderdzeventig 'communistische' en 'marxistisch-leninistische' organisaties en partijen. Voor hun leiders was het belangrijkste om leiders te zijn. Ze slaagden er niet in om de kleinburgerlijke houding tegenover de wereld te verwerpen. Ze voelden zich boven de massa. En dit vervreemdde veel mensen van progressieve politiek. Ik nam deel aan conspiratieve vergaderingen waar besproken werd hoe de macht over te nemen door een revolutie, maar na die vergaderingen was het onmogelijk de arbeiders van hun historische rol te overtuigen omdat ze toevallig net carnaval aan het vieren waren of met mooi weer met het gezin een weekendje naar een vakantiehuisje in Bakkum zouden afreizen. Met name de christelijke en conservatieve partijen stonden voor het begrip van het gezin als hoeksteen van de samenleving. Het gezin was in de eerste plaats een sociaaleconomische eenheid. Een boer of arbeider zonder gezin zou niet normaal kunnen leven. En dat gold nog meer voor een vrouw. Maar in de jaren zestig bleek plotseling dat een vrouw in staat was om geld te verdienen en zichzelf te onderhouden. Zij kon het zich veroorloven haar man te verlaten en alleen een kind opvoeden. Voor het eerst in de geschiedenis waren de mensen in staat om ervoor te zorgen dat hun gezinsleven was gebaseerd op liefde. Voorheen werd enkel gesuggereerd dat het goed was om te trouwen en te trouwen uit liefde, maar dat was slechts een romantische droom.

Hoewel in het oosten en het westen de maatschappelijke ontevredenheid heel anders tot uiting kwam, vielen de bronnen grotendeels samen. In het Westen verscheen de middenklasse, en de arbeiders begonnen geleidelijk het politieke toneel te verlaten. De mogelijkheid om hoger onderwijs te volgen was niet langer het voorrecht van de bourgeoisie, het werd gedemocratiseerd en ook bereikbaar voor de kinderen van arbeiders en boeren. Dat ontketende een eerste revolutie in de sociale structuur van de samenleving. De oudere generatie in het westen bestond voor een groot deel uit conformisten. Maar hun kinderen kwamen met eisen voor maatschappelijke veranderingen. Het zal in die periode geweest zijn dat ik mij begon te interesseren voor Oost-Europa en met name de Sovjet-Unie. Niet als *fellow-traveller*, het was me al snel duidelijk dat het Sovjetsysteem niet het mijne was, maar puur uit politiek-historische belangstelling. Al in 1956, ik zat op de lagere school, kwamen er opeens een paar Hongaarse vluchtelingenkinderen in onze klas. Wij vonden dat nogal exotisch, wisten niets over de achtergronden – wat kan je verwachten van negenjarigen – maar de gebeurtenissen van Praag 1968 waren op de televisie te volgen. Ik ontdekte al gauw dat ook aan gene zijde van het IJzeren Gordijn processen plaatsvonden die konden worden vergeleken met wat er in het westen gebeurde: het hoger onderwijs werd massaal toegankelijk en het belang en prestige van afgestudeerde ingenieurs

en technici groeide in de industrie en in de maatschappij als geheel. In de Sovjet-Unie kwam een anti-bureaucratisch jeugdprotest op, jongens lieten hun haar groeien, de meisjes daarentegen lieten het kort knippen, iedereen luisterde naar de Beatles en droomde van liefde, en niet over oorlog. De eerste hippies werden gesignaleerd in het plantsoentje voor de Kazankathedraal in het centrum van Leningrad, compleet met gitaren en lange haren. Het was voor de politie reden om het plantsoentje af te sluiten door het met een hek te omringen om Amsterdamse Vondelparktaferelen te voorkomen.

Maar feitelijk werd 1968 voor de Sovjetmaatschappij het jaar van het verlies van illusies, het afscheid van de laatste overblijfselen van de politieke 'dooi' die was ingezet na de dood van Stalin in 1953. In het voorjaar begonnen de hervormingen in Tsjecho-Slowakije. Ze hadden geen antisocialistische oriëntatie, de hervormers wilden echt het socialisme opbouwen *'met een menselijk gezicht'*. De lente in Praag was de lente in de volle betekenis van het woord: opgewektheid in de straten, verhitte discussies, Tsjechen en Slowaken hoopten dat hun protest het IJzeren Gordijn zou overwinnen. Ze geloofden in de idealen van het socialisme en het communisme, ze zongen tijdens de bijeenkomsten de Internationale. Tsjecho-Slowakije was misschien het enige land ter wereld waar de autoriteiten en de jongeren solidair waren. Maar zoals bekend werden in Tsjecho-Slowakije troepen gezet, werd de Praagse Lente verpletterd door tanks. In het centrum van het Sovjetimperium kwam een onverwacht antwoord. Dat was de beroemde demonstratie op het Rode Plein in Moskou op 25 augustus 1968. Acht mensen ontrolden daar spandoeken met de teksten: *'Lang leve het vrije en onafhankelijke Tsjecho-Slowakije'*, *'Voor uw vrijheid en die van ons!'*, *'Schande voor de indringers!'* Na een paar minuten werden de demonstranten gearresteerd, geslagen en meegenomen naar het politiebureau.

Het was in 1968 dat de *Kroniek van de Lopende Gebeurtenissen* verscheen, het eerste zelf-gepubliceerde (samizdat) mensenrechtenbulletin in de USSR. Het was een unieke publicatie die verscheen onder moeilijke omstandigheden, maar werd een rijke informatiebron die vijftien jaar werd voortgezet, ondanks alle repressie. Het woord dissident werd een begrip, de Sovjet-dissidenten en westerse rebellen hadden veel gemeen. Beiden probeerden niet alleen om een andere kijk op de politieke orde op te bouwen, maar ook om een alternatieve cultuur te creëren. De westerse tegencultuur concentreerde zich voornamelijk op muziek, de Sovjet-Unie was meer op literatuur gericht: samizdat in de USSR werd een massaverschijnsel. In elk zichzelf respecterend intellectueel gezin was het mogelijk om een roman op een slechte schrijfmachine te typen.

DRIE SOORTEN ACTIVISTEN

Terugblikkend op 1968 moeten we ook kijken naar het verdere levenspad van de activisten van de beweging van dat jaar. Globaal kunnen zij worden onderverdeeld in drie typen. Het eerste type noem ik in burgerlijke zin de *'succesvollen'*: veel van de toenmalige protestleiders werden 'respectabele' burgers, zakenmensen, intellectuelen, hoogleraren en politici. Onder de beroemdste: de voormalige Duitse kanselier Gerhard Schröder, de groene leider in het Europees Parlement Daniel Cohn-Bendit, de Duitse ex-minister van Buitenlandse Zaken Joschka Fischer, de Franse ex-premier Lionel Jospin. Al deze vertegenwoordigers van het moderne politieke establishment maakten 1968 mee, ze waren allemaal ooit voorvechters van radicaal marxisme, trotskisme of leninisme, maar kozen voor de bourgeoisie.

De tweede groep omvat de *'verliezers'*, zij die veertig jaar later nog immer anoniem en wellicht eeuwige student bleven. De derde groep, ook anoniem, omvat degenen die het meest teleurgesteld waren in de resultaten van de revolutie. In de jaren zeventig en tachtig bleven sommigen van hen politiek actief in radicale, soms ondergrondse, politieke groeperingen als de Rode Brigades.

Het jaar 1968 was het begin van een verandering in sociale omstandigheden over de hele wereld, maar in de jaren tachtig/negentig was er een sterke terugval. We kwamen van een saamhorigheidsgevoel in een sterk geïndividualiseerde maatschappij die ook nog eens een forse ruk naar rechts maakte. Hoewel in 1968 de fundamenten van de patriarchale autoritaire samenleving werden aangetast eindigde de revolutie van de late jaren zestig in reactie. Daarom lijkt het erop dat zij een politieke nederlaag heeft geleden. Maar noch de Franse studenten noch de Sovjet-dissidenten zochten politieke macht. Het is daarom moeilijk om hen als verliezers te beschouwen. Veranderingen beïnvloedden de diepere sociale en beschaafde fundamenten van cultuur. En vandaag kunnen we zeggen dat de activisten van 1968 een nieuwe wereld hebben geschapen.

De huidige generatie weet weinig over 1968, maar dit betekent niet dat het de tradities van de strijd verloor waarvoor vijftig jaar geleden de kiem werd gelegd. Nog onlangs kwamen de studenten van de Europese Universiteit in Sint-Petersburg in opstand tegen het besluit om de universiteit te sluiten wegens schending van de regels van brandveiligheid. Ze organiseerden een protestactie die in de woorden van 1968 *ludiek* genoemd kan worden. Een brandslang werd naar het monument voor Lomonosov, oprichter van de Universiteit van Moskou, geleid en de studenten hielden daarop een 'Gesloten Deuren Dag', oftewel een bezettingsactie. En ze wonnen: de universiteit werd heropend. Oudere medewerkers van de universiteit vertelden later in de media dat hun studenten geen idee hadden dat ze strikt in de geest van 1968 handelden.

'The times they are a-changing', zong de eerder genoemde Nobelprijswinnaar literatuur al in 1964, in het Nederlands herhaald als *'Er komen andere tijden'* door Boudewijn de Groot. Dat je zelf in de vijftig jaar sinds 1968 ook verandert moge blijken uit een interview dat ik onlangs gaf. Op de vraag naar mijn politieke overtuiging was mijn antwoord: 'Ik was revolutionair socialist en tegenwoordig ben ik anarcho-socialist. Als revolutionair socialist streef je naar een voorhoedepartij en een sterke staat die de voorwaarden moet scheppen om het socialisme te bereiken. Als je naar de Russische geschiedenis kijkt, dan zie je wat er gebeurt als zo'n partij de macht overneemt. Ik heb het revolutionaire socialisme afgezworen. Het gaat mij er nu om dat mensen vanuit de onderste lagen van de bevolking tot zelfbeheer komen. Daar past geen voorhoedepartij bij en ook geen sterke staat'.[2]

NOTEN

(1) https://www.cia.gov/library/readingroom/document/loc-hak-424-4-11-4 – (2) http://www.novini.nl/hou-heel-erg-russen/

PARIJS 1968 REORGANISEERT DE ANARCHISTISCHE INTERNATIONALE

Jan Bervoets

Vijftig jaar geleden werd in Carrara de internationale van anarchistische federaties (IAF) opgericht. Dat is achteraf gezien een meer gewichtige gebeurtenis geweest dan men toen binnen de anarchistische wereld zag. Want de anarchistische beweging zag zich in de opzet van deze federatie helemaal niet vertegenwoordigd. Federaties, landelijke clusters van plaatselijke groepen, die zelf afgevaardigden sturen naar internationale organen, bestonden er wel, maar in weinig landen bestond er een pretentie dat ze de hele anarchistische beweging vertegenwoordigen. Sterker nog, de beweging als zodanig vond juist daarbuiten plaats, en tot die stromingen buiten de federaties behoorde ook de Vrije-groep waarbij ik me had geschaard.

De belangrijkste en sterkste federaties waren de Franse en de Italiaanse. Nog steeds zijn er in Italië anarchistische groepen, deels verenigd in een sterke vakbond UIL, deels in groepen van een honderdtal personen op wijkniveau. In Frankrijk is dat minder, maar dat komt doordat de federatie vanaf 1945 is uiteengevallen en er diverse andere organisaties en *groupuscules* hun eigen weg gingen. Er zijn ook diverse anarcho-syndicalistische vakbonden, maar anarchisten zitten ook in traditionele bonden als de CGT en Force Ouvrière, waaronder belangrijke voormannen van de federatie. Maar Parijs herbergde in 1968 ook allerlei federaties van landen 'in ballingschap', zoals de Spaanse FAI, de Russische, de Bulgaarse en tal van andere Europese federaties, inclusief de Joodsche, die naast de Israëlische federatie actief was. Van deze ballingen was de belangrijkste federatie, de Spaanse, ook onderhevig aan interne conflicten: berucht werd bijvoorbeeld de belangrijke theoreticus De Santillan, die vlak na de oorlog verklaarde dat met de verkiezingsoverwinning van sociaaldemocratische partijen in Scandinavische landen als Zweden de sociale revolutie daar de overwinning had behaald! Voor Spanje werd de zaak precair toen er los van deze vertegenwoordigingen rond 1967 een interne anarchistische beweging actief werd, de FIJL, een autonome federatie van de libertaire jeugd. Die had begin 1968 juist een groot succes behaald: met het ontvoeren van een bisschop bewerkstelligde zij de bevrijding van door Franco gevangen genomen kameraden! In Nederland was er een Federatie van Vrije Socialisten, die jaren lang al contacten had met een kleinere internationale organisatie, gebaseerd op antimilitarisme en anarchisme. Mij is een congres bekend waarbij deze federatie zich door een actieve Duitse jonge anarchist liet vertegenwoordigen, die ook correspondeerde met *De Vrije*, en die ik nu ken als een vooraanstaand en zeer lezenswaardige Duitse schrijver: Uwe Timm, indertijd Duits student en bevriend met Benno Ohnesorg, die in 1967 in Berlijn tijdens een studentendemonstratie tegen de Sjah van Perzië door een politieagent zou worden doodgeschoten…

DE VRIJE C.S. VERSUS DE IAF

En nu komen wij in Nederland in beeld. Op een of andere manier waren er contacten tussen de beweging van *De Vrije* en mensen uit Spanje en Frankrijk om een alternatief te scheppen tegen de IAF. Dit leidde tot de internationale bijeenkomst van niet voor Carrara uitgenodigde anarchistische organisaties, die op 8 en 9 juni 1968 in jeugdherberg De Wieken in Dordrecht werd gehouden en door de groepen rond het tijdschrift *De Vrije* werd georganiseerd. Ik was zelf actief medewerker van dat tijdschrift als correspondent vanuit mijn positie bij de Studentenvakbeweging en de Kritiese Universiteit Nijmegen, waarbinnen ik anarchistische propaganda voerde. Maar waar ik ook aan onze kameraden rapporteerde hoe we als verenigde studenten tegen de bolwerken van het met het kapitalisme verweven universitaire gezag en de maatschappij ons organiseerden als een eenheid en zelfs met ontwerpen van een radenuniversiteit opereerden. De bijeenkomst in juni vond plaats op de zaterdag na de grote mars van de Parijse bourgeoisie ter ondersteuning van De Gaulle, toen de commune van Nantes nog aan de gang was, en op het moment waarop nog niet duidelijk was dat de voorstanders van de Mei-opstand op deze manifestatie geen antwoord hadden.

We hadden overigens de grootste verwachtingen vanuit Spanje, die een belangrijke afgevaardigde had gestuurd, een nogal corpulente man met een wat pafferig uiterlijk, die Carlos heette. Hij had taalproblemen, iets dat trouwens

met het gros van Spaanse afgevaardigden in alle internationale bijeenkomsten het geval is geweest, omdat in Spaanse scholen onder Franco buitenlandse talenkennis nauwelijks werd bevorderd. Hij viel vooral op door zijn extreme voorzichtigheid, wilde niet voor ramen zitten en als hij ergens buiten beweging zag, waarschuwde hij voor geheime politie. Aan discussies of gesprekken leverde hij nauwelijks bijdragen. De belangrijkste ontwikkelingen vonden op dat moment ook niet meer in Spanje plaats, maar in Frankrijk, want daar had de meirevolte plaats gevonden. Wij vroegen ons af wat het antwoord zou zijn op de grote tegendemonstratie van de bourgeoisie op de Champs Elisées voor het behoud van de bestaande orde, tegen het 'totalitaire communisme' en tegen de mogelijke dreiging van een militaire macht onder leiding van De Gaulle met generaals als Salan en Massu.

ANARCHISME ALS 'PROPAGANDA VAN DE DAAD'

Daarover en over de voorafgaande gebeurtenissen ging de zitting van de eerste dag van de bijeenkomst. De kameraden die vanuit Frankrijk waren overgekomen kenden wij als leden van de syndicalistische organisatie Rouge-et-noir, maar zij presenteerden zich als deelnemers van de 22-Maartbeweging, als anarchistische kernorganisatie van de opstand. Hun doel was hun ervaringen te analyseren als de grondslag van een revolutionaire en anarchistische beweging en de grenzen te verkennen die deze beweging tot nu toe had bereikt. Omdat elders in *de AS* een beschrijving van de meirevolte is opgenomen, zal ik mij hier beperken tot hun benaderingswijze en hun theorie over de kracht van het anarchisme als 'propaganda van de daad'.

Op 22 maart 1968 was in de universiteit van Nanterre in Frankrijk een conflict tussen studenten en het universiteitsbestuur tot uitbarsting gekomen, toen het bestuur een aantal studenten de toegang tot de universiteit wilde ontzeggen. Een poging van studenten om gemengd zwemmen op de campus te organiseren werd door de autoriteiten van de universiteit zo bruut tegengewerkt, dat een zekere Cohn-Bendit de term 'fascisme' liet vallen en direct tuchtrechtelijk op het matje werd geroepen. De spontane studentensolidariteit die daaruit ontstond leidde tot een bestorming van het bureau van het universiteitsbestuur en een bezetting van de universiteit, die daarmee het totalitaire bestuur aan de kant had geschoven. Nanterre was nu een tegenuniversiteit geworden, waarin alle studenten zich ongeacht politieke achtergrond en partijaanhang zouden beraden over de opheffing van de universiteit als een van de maatschappij afgesloten instituut en als inrichting van een autoritair onderwijssysteem. Het onderwijs dat zij voortaan zelf wilden organiseren zou samengaan met een lerende organisatie tegen de bestaande maatschappij. De beweging zou zich niet anarchistisch, Rouge-et-Noir, communistisch of marxistisch noemen, maar gezamenlijk theorieën en open organisaties van actie vormen die tegelijkertijd kadervormende scheidslijnen van 'partijen' zou opheffen. Zij zouden zich keren tegen staat en kapitaal en open staan voor alle ideeën en initiatieven die de nu geboren revolutie zouden bevorderen. Met de basisleuze '*ce n'est qu'un debut, continuons le combat*' (dit is het begin, wij gaan door met de strijd) gaven de studenten van Nanterre aan dat alle ontwikkelingen open stonden, mits zij maar antiautoritair waren. De bezette universiteit zou een voorafspiegeling of *voorbeeld* zijn van de toekomstige maatschappij als gevolg van de ongehoorde gebeurtenis als zodanig ofwel 'de exemplarische actie'.

De studenten in Nanterre wendden zich tot de maatschappij toen ze als antwoord op kritiek van de Franse Communistische Partij die hen als 'rijkeluiszoontjes' wegzette in de nacht van 1 op 2 mei een 'anti-imperialistische dag' organiseerden tegen de Amerikaanse interventie in Vietnam en op de binnenplaats van de Sorbonne een demo organiseerden. De politie viel het universiteitsterrein binnen en vijfhonderd studenten werden door de CRS (*Compagnies Républicaines de Sécurité*, soort ME) opgepakt en in politiebusjes in het Quartier Latin rondgereden; Nanterre werd door de regering gesloten. Maar de studenten bleven de straat opgaan en werden geconfronteerd door fascistische knokploegen van Ordre Nouveau. De gearresteerde studenten werden snel veroordeeld tot gevangenisstraffen en buitenlandse studenten, waaronder met name de 'Duitse jood' Danny Cohn-Bendit, werden het land uitgewezen. Dit apert foute spektakel van premier Pompidou leidde tot solidariteitsdemonstraties onder de leuze '*nous sommes tous des juifs allemands!*' en tot het wegvagen van alle politieke scheidslijnen tussen de anarchisten van Nanterre en de Trotskisten en andere communisten van de Sorbonne.

BARRICADES IN HET QUARTIER LATIN

Uiteindelijk volgde een nieuwe 'exemplarische actie'. Op 10 mei begonnen de belegerde studenten van de Sorbonne en Nanterre zich te verdedigen met barricades in het Quartier Latin. Dit waren vooral verdedigingsmaatregelen tegen het toenemend aantal politiewagens en traangaskanonnen, zoals die ook tijdens de bevrijding van Parijs in augustus 1944 waren ingezet tegen de Duitse tanks toen de stad zichzelf van de bezetter bevrijdde. De bewoners van het Quartier stelden hun huizen voor de studenten open en begonnen met de demonstraten te praten. Vanaf die datum was het gehele Quartier Latin één grote vergaderruimte van Studenten- en Arbeiderscomités die samen allerlei initiatieven organiseerden. De Sorbonne werd bezet en omgevormd tot een drukkerij-uitgeverij van pamfletten en affiches. Ruimten stonden open voor de uitgave van affiches, tijdschriften, culturele happenings en tegencolleges.

Op 13 mei capituleerde Pompidou: de Sorbonne en Nanterrre gingen weer open en bleven in handen van de studenten en docenten. De Studenten- en Arbeiderscomités organiseerden stakingen in de bedrijven en bedrijfsbezettingen, deels overgenomen door vakbonden als de communistische CGT, soms links gepasseerd door de Christelijke vakbond CFTD, met looneisen. Maar die werden al gauw als reformisten aan de kaak gesteld. Stakers werden opgeroepen basisbewegingen te organiseren en de organisatie van het bedrijf als zodanig ter discussie te stellen. De bewegingen gingen zover dat zij hele steden overheersten. Het laatste bericht dat onze vergadering bereikte was, dat de stad Nantes een commune had gevormd, waarbij stakers de organisatie van de voedseldistributie op zich namen: zij legden een blokkade rond de stad en lieten slechts waren toe waarvoor zijzelf in het belang van de bewo-

ners de prijs bepaalden. De conclusie die men uit deze gebeurtenissen trok was dus: organisatie van een revolutie slaagt als de revolutie zich uitbreidt, nieuwe structuren oproept die de oude organisaties overstijgen en daarmee de grondslag leggen voor een nieuwe maatschappij. Staat men daar niet voor open, dan gedraagt men zich als een politieke partij – en politieke partijen of traditionele vakbonden stellen nu eenmaal hun eigen leiding in de plaats van de revolutionaire beweging die deze structuren overstijgt. De Commune van Nantes was daarvan voorlopig het laatste bewijs.
Helaas bleken de verbanden die er tijdens de strijd waren ontstaan vluchtiger dan men van zo'n massale organisatiekracht zou kunnen verwachten. Toen onze vergadering voorbij was, was de repressie begonnen en leek ook de beweging te zijn verdwenen. Alleen de vakbonden met hun looneisen bleven over en de partijen die ze ondersteunden. Er werd nog wel eens een bedrijf bezet en daarmee een sociaal succes behaald. Maar perspectieven voor een andere maatschappij van onderop waren verdampt. De politieke *groupuscules* van trotskistische en maoïstische origine begonnen hun eigen kringen weer te vormen en zich tegen elkaar af te zetten.

LESSEN VOOR DE ANARCHISTISCHE BEWEGING

De anarchistische bijeenkomst van 8-9 juni is vooral van belang geweest voor de primeur die ze bood aan anarchistische studenten binnen de 'kritiese universiteiten' om tegenover de versluierende berichtgeving van de media over Parijs de revolutionaire werkelijkheid te stellen. Zo kwam het dat er in Nijmegen een half jaar later zou worden nagedacht over een heuse radenuniversiteit. Het hele verhaal van Mei 1968 en het gevolg is later onder de auteursnaam Mouvement 22 Mars vastgelegd onder de titel *Ce n'est qu'un début, continuons le combat* en minstens tweemaal uitgegeven door Maspéro, Parijs. Zelf heb ik indertijd geprobeerd wat ik hoorde niet alleen te noteren, maar ook in het Engels te vertalen voor de andere kameraden, en gezien de brede verspreiding is dat redelijk gelukt.
De meibeweging in Parijs heeft ook gevolgen gehad voor een bepaalde benadering van de theorievorming in de anarchistische beweging. In Nederland had Albert de Jong als voorzitter van het Nederlands Syndicalistisch Vakverbond in de jaren 1960-1965 het blad *Buiten de Perken* gefinancierd, waarin ruimte was voor berichten van anarchisten, trotskisten en dissidenten uit de CPN als Ger Harmsen. Maar ook al werkten ze samen en ontstonden er vriendschappelijke verhoudingen, men bleef wel bij zijn eigen standpunt. In 1970 probeerde Daniel Guérin opnieuw een brug te slaan met zijn boek *Pour un Marxisme Libertaire* (*Voor een libertair marxisme*), in de hoop trotskisten, maoïsten van de Culturele Revolutie en anarchisten bijeen te brengen tot één organisatie en zo een breder kader te vormen voor een herhaling van Mei 1968. Dat ketste ook toen al af op het hardnekkig vasthouden van marxisten aan permanente 'wetenschappelijke' zekerheden als model voor maatschappijorganisatie en de weerzin om de werkelijke grondslag van bewegingen voortdurend concreet te onderzoeken. Ook de bevrijdingsbewegingen in Zuidoost-Azië en de guerrillero's die in de stijl van de in 1968 in Bolivia vermoorde Che Guevara opereerden, bleken uiteindelijk niet de decentrale en

door de massa's gevormde organen te zijn die werkelijk tot vrijheid hadden geleid.

Het anarchisme heeft de beweging van mei 1968 wel als een deel van zijn traditie gezien, maar de scheiding tussen het anarchisme en marxisme zal niet worden opgeheven zolang leidersbeginselen van marxistische organisaties en theoretische dictaten van bovenaf het uiteindelijke product blijken te zijn.

UITWISSELING VAN ACTIE-ERVARINGEN

Uiteindelijk werd het ook de organisatoren van de internationale conferentie in Carrara duidelijk dat er voor een nieuwe bijeenkomst meer anarchistische groepen zouden moeten worden uitgenodigd dan de landelijke federaties. Daarnaast werden tal van waarnemers uitgenodigd die een belangrijke rol speelden in de gebeurtenissen van mei 1968. Dat leidde tot de vorming van tussentijdse contacten tussen de congressen in de vorm van een Comité de Rélations (CRIFA), hetgeen leidde tot een permanente uitwisseling van actie-ervaringen in de praktijk en uiteindelijk tot de inspirerende verhalen die men er tegenwoordig kan opvangen. Zelf vind ik anarchistische congressen of CRIFA-bijeenkomsten geslaagd als ik er kan horen over ervaringen zoals ik in Dordrecht 1968 heb gehoord, en dat is me de afgelopen jaren herhaaldelijk overkomen. Een anarchistische internationale kan pas levensvatbaar zijn als zij het forum is van anarchistische bewegingen of van mensen die deze bewegingen weten te herkennen. Want solidariteit is een vorm van herkenning. Resoluties die deze bewegingen niet herkennen of de schijn wekken daaraan dictaten op te leggen kunnen niet deugen en zijn zeker niet anarchistisch. De anarchistische traditie waarnaar zo vaak wordt verwezen als men anarchistische organisatie probeert te definiëren bestaat vooral uit een paradoxale (= *schijnbaar* tegengestelde) gewoonte: de eigen organisatie voortdurend te vergelijken met de werkelijkheid van de beweging.

DE SITUATIONISTEN EN MEI 1968

De negatie in werking

Johny Lenaerts

'De overwinning is aan wie chaos
weet te stichten, zonder ervan te houden.'
(Guy Debord, I.S. nr 1, juni 1958)

De Situationistische Internationale, anders dan haar naam laat vermoeden, is nooit een omvangrijke organisatie geweest. Zij heeft – 'en dat zeer bewust' – nooit meer dan vijfentwintig tot dertig leden op hetzelfde moment gehad – 'en dikwijls minder'. In mei 1968 waren er in Parijs maar een tiental situationisten actief. 'We hebben gezien dat dat genoeg was', zo stelden de situationisten achteraf niet zonder enige voldoening vast.

Op 8 januari 1968 is de Franse minister van Sport en Jeugdzaken op bezoek in de *Cité Universitaire* van Nanterre om er een nieuw zwembad te openen. Net als de bewindsman zijn toespraak beëindigd heeft, stapt een roodharige jongeman op hem toe, vraagt hem beleefd om een vuurtje, en vaart dan plotseling tegen hem uit: 'Ik heb uw Witboek over de Jeugd gelezen. Zeshonderd pagina's onzin! U slaagt er niet eens in over de seksuele problemen van jongeren te praten!' De sproetige jongeman is Daniel Cohn-Bendit. Hij is de gangmaker van protestdemonstraties tegen de maatregel waardoor mannen- en vrouwenafdelingen binnen de studentenhuizen van elkaar worden gescheiden. Hij zwaait met een brochure met als titel *Over de armoede van het studentenmilieu*, waarin voorspeld wordt dat de opstand van de jeugd tegen de haar opgelegde levenswijze in feite slechts het voorteken is van een ruimere subversie – 'die allen zal omvatten voor wie het leven in deze maatschappij steeds meer onmogelijk wordt'.

Nauwelijks drie maanden later breekt er een opstand uit in het *Quartier Latin* van Parijs. Een week lang wordt er in de straten gevochten. Een wijdverbreide wilde staking overspoelt het land. Talrijke bedrijven worden door de arbeiders bezet. Veertien dagen lang wankelt de staatsmacht. Heel even heerste er een situatie waarin de verbeelding aan de macht was.

De brochure waar Cohn-Bendit mee zwaaide was een uitgave van een curieuze groepering die zich, niet zonder enige ironie, *Situationistische Internationale* noemde, en een tijdschrift met dezelfde benaming uitgaf. Deze kleine maar zeer actieve groepering was in 1957 door een handjevol kunstenaars en *would-be* revolutionairen opgericht, en zou in de loop van de jaren zestig de ontluikende verzetsbeweging van de nodige maatschappijkritische ideeën voorzien. Ontstaan als een artistieke avant-garde, die poogde met behulp van experimenten tot een vrije invulling van het dagelijks leven van de mens te komen, zou het zwaartepunt van de activiteit geleidelijk verschuiven naar de theoretische en praktische opbouw van een revolutionaire strijd, om in Frankrijk in de revolte van de jaren zestig een actieve rol te spelen. In 1968 zou zij op het hoogtepunt van haar succes staan. Hetgeen meteen ook haar einde inluidde. In 1972 heft de beweging zich op.

AAN SLECHTE DAGEN KOMT EEN EIND

Vanaf het begin van de jaren 1960 – een periode van economische hoogconjunctuur – schrikken de situationisten er niet voor terug te spreken over een 'nieuwe armoede': in de arbeid is elke handeling van zin ontdaan, in de vrije tijd worden de individuen gereduceerd tot passieve consumptieslaven. Deze maatschappij atomiseert de mensen tot geïsoleerde consumenten, die niet meer in staat zijn tot creativiteit, zelfs niet meer tot de meest elementaire communicatie. De mensen leiden een passief bestaan, opgesloten binnen het kader van het gezin. Hun leven wordt gedegradeerd tot de zuivere banaliteit van de herhaling, gecombineerd met de verplichte absorptie van een spektakel dat eveneens herhaling is. De maatschappij van de consumptie en van de vrije tijd wordt beleefd als een maatschappij van de lege tijd, als consumptie van leegte.

In het begin van de jaren zestig zien de situationisten iets veranderen bij de jongeren. De kranten schrijven verontwaardigd over de *blousons noirs*, de in zwarte jekker gehulde nozems, die zelfs de meest lichtgelovigen aan het twijfelen brengen over de kansen om de individuen te kunnen integreren in het model van het gestandaardiseerde leven van de consumptiemaatschappij. Het is omdat zij 'de volledige mislukking van de omkadering door de maatschappij' uitdrukken, dat de situationisten de 'onvoorwaardelijke verdediging' van deze jongerenbendes op zich nemen, van al hun gewelddadige en gratuite acties in de meest vervreemde wijken van de grootstedelijke nieuwbouwcomplexen. De situationisten stellen zich tot doel om de agressiviteit van de *blousons noirs* op het vlak van de ideeën over te dragen.

In militante publicaties zoals *Socialisme ou Barbarie* in Frankrijk of *Correspondence* in de VS verschijnen er goed gedocumenteerde artikelen over het permanente verzet van de arbeiders op het werk (tegen heel de organisatie van het werk), over de depolitisering, en over de afkeer voor de gebureaucratiseerde vakbonden, die een mechanisme voor de integratie van de werkers in de maatschappij geworden zijn.

POTLATCH VAN DESTRUCTIE

In de zomer van 1965 was de zwarte bevolking van Los Angeles in opstand gekomen. Aanleiding was een incident tussen de verkeerspolitie en voorbijgangers, dat op een spontane opstand uitliep. Duizenden soldaten en politieagenten werden in de strijd geworpen om de revolte in de wijk Watts de kop in te drukken. Verscheidene dagen lang werden er regelrechte veldslagen geleverd. De opstandelingen plunderden op grote schaal winkels, en staken ze daarna in brand. Volgens officiële gegevens vielen er tweeëndertig doden en werden er drieduizend relschoppers gevangen genomen.

De opstand van Watts was de uitloper van de talrijke manifestaties van de zwarte bevolking voor burgerrechten, die door de leiders in legale banen geleid werden, en waarbij het ergste geweld van de ordehandhavers en de racisten getolereerd werd. De geweldloosheid had haar limiet bereikt. Toch ging het niet om een raciaal conflict. Martin Luther King had zelf moeten toegeven

dat dit geen rassenrellen waren, maar klassenrellen. En de situationisten zijn het daarmee eens.

'De revolte van Los Angeles is een revolte tegen de waar, tegen de wereld van de waar en van de werker-consument die op een *hiërarchische* wijze onderworpen is aan de wereld van de waar.' Door de plunderingen van de winkels en warenhuizen wordt volgens de situationisten de onderdrukkende rationaliteit van de waar aan de kant geschoven. De welvaart, die door de consumptiemaatschappij op een uitdagende manier uitgestald wordt, wordt door de zwarten *hier en nu* opgeëist, zonder daar vervreemde arbeid voor in de plaats te stellen. In de revolte van Watts kwamen volgens de situationsten de echte verlangens tot uiting in het feest, in de ludieke bevestiging, in de *potlatch* van destructie.

De zwarten van Los Angeles werden beter betaald dan elders in de VS, maar zij zijn volgens de situationisten nog meer dan elders *gescheiden* van de rijkdom die precies in Californië geëtaleerd wordt. Hollywood, de pijler van het wereldspektakel, bevindt zich in hun nabije omgeving. 'Men belooft hen dat zij, als ze maar geduld hebben, de Amerikaanse welvaart zullen bereiken, maar zij zien dat deze welvaart geen stabiele factor is, maar een trap zonder einde. Hoe meer ze stijgen, des te verder raken ze verwijderd van de top, omdat ze vanaf het begin benadeeld worden, omdat ze minder geschoold zijn, dus meer werklozen tellen, en uiteindelijk omdat de hiërarchie die hen platdrukt niet enkel die is van de koopkracht als puur economisch feit: zij is een essentiele minderwaardigheid die hen in alle aspecten van het dagelijks leven opgelegd wordt door de gewoontes en de vooroordelen van een maatschappij waarin elke menselijke macht bepaald wordt door de koopkracht.'

Voor het eerst in de geschiedenis gaat het er volgens de situationisten niet om de ellende, maar de materiële overvloed volgens nieuwe wetten te beheersen. 'De overvloed beheersen betekent dus niet enkel dat de verdeling van de opbrengst gewijzigd wordt, maar dat alle oppervlakkige en diepe oriëntaties opnieuw dienen gedefinieerd te worden.'

WERELDWIJD VERZET

In het midden van de jaren zestig komt er wereldwijd een verzetsbeweging tegen de gevestigde orde op gang, dat de Amerikaanse oorlogszuchtige politiek in Vietnam tot mikpunt neemt,

waarin arbeiders in de VS of in Engeland zich door middel van 'wilde stakingen' tegen het gebureaucratiseerde syndicalisme verzetten en revolutionaire bewegingen in de 'derde wereld' het imperialisme en neokolonialisme bestrijden.

De situationisten verzetten zich in het bijzonder tegen elke 'mechanische identificatie met de schijnbare vijanden van zijn reële vijanden'. Net zo min als men zich met de Vietcong kan identificeren, vormen volgens de situationsten noch Rusland noch China een model voor de volkeren van de 'derde wereld'.

De Chinese 'Culturele Revolutie', die in de lente van 1966 ontketend wordt was volgens de situationisten een machtsstrijd tussen rivaliserende fracties van de heersende bureaucratie om de economische oriëntatie die het land zou moeten inslaan, een machtsstrijd die een beweging op gang gebracht had waarbij de leidende klasse *in haar geheel* betwist werd, en die dus onderdrukt moest worden.

Gelijktijdig met de Chinese crisis vindt er de Israëlisch-Arabische oorlog van 1967 plaats, en breidt de oorlog in Vietnam zich uit. 'Zoals altijd kan de oorlog, indien het geen burgeroorlog is, enkel maar de ontwikkeling van de sociale revolutie bevriezen,' zo commentarieren de situationisten. 'In Israël schakelt zij voor lange tijd elke oppositie tegen het zionisme uit, en in de Arabische landen betekent het de – tijdelijke – versterking van de meest reactionaire lagen. In geen geval kunnen de revolutionaire stromingen zich daarin herkennen.'

JEPPESEN VICTOR MARTIN

Het is in de context van de opleving van een verzetsgolf die de wereld overspoelt dat de situationisten zelf actief bij een aantal bewegingen betrokken raken. Zij beoefenen daarbij de praktijk van het *schandaal*, dat zij in het begin van de zestiger jaren bij de nozems waargenomen hadden.

In de loop van 1964 had de Situationistische Internationale in het Spanje van Franco en in Denemarken verschillende *verdraaide* strips uitgegeven. Het ging om een nieuwe propagandavorm waarin bijvoorbeeld een naakt meisje uit een pornoboekje door middel van een subversief tekstballonnetje zegt: 'De emancipatie van de arbeiders zal het werk van de arbeiders *zelf* zijn', of: 'Ik ken niets beters dan te slapen met een mijnwerker van Asturias. Dat zijn pas mannen!' Op die manier werd zowel de zuiver politieke als de morele censuur van de kerk geprovoceerd. Dit leidde in Denemarken tot een klacht tegen de situationist Jeppesen Victor Martin door de vereniging 'Morele Herbewapening'. Hij werd beschuldigd van inbreuk op de moraal en de goede zeden, pornografie, smaad aan de staat en de Deense kroon. Deze beschuldigingen wekten de belangstelling op van de Deense pers, wat maakte dat Martin de activiteiten van de situationisten op grote schaal kon bekendmaken. De beruchtheid die hij daarbij verwierf stond hem korte tijd later toe een van de eerste incidenten te provoceren waarbij de bevolking zich tegen de NATO-troepen keerde.

De Atlantische Verdragsorganisatie had beslist, dat Duitse troepen samen met het Deense leger oefeningen zouden houden in Randers, de plaats waar Martin verbleef. Martin richtte met enkele medestanders een comité op dat opriep om zich met geweld tegen de legeroefeningen te verzetten. Er volgden gevechten tussen de tegenstanders en de Deense soldaten en politie, waardoor de wagens van het Duitse leger de groot-

ste moeite hadden om bij de kazernes te komen. De actie was lonend, want de Duitse regering beloofde om het experiment niet meer te herhalen.
De affaire had evenwel een minder prettige afloop voor Martin: twee dagen na de straatgevechten ontplofte er een krachtige bom in zijn woning – dat als 'hoofdkwartier' van de situationisten beschouwd werd – net op het ogenblik dat hij naar buiten ging, en waarbij heel het gebouw in de vlammen opging. Martin werd ogenblikkelijk aangehouden op beschuldiging van terroristische activteiten. Tot men ontdekte dat de bom er geplaatst was door een duistere provocateur in dienst van de Deense politie.

HAPPENINGS

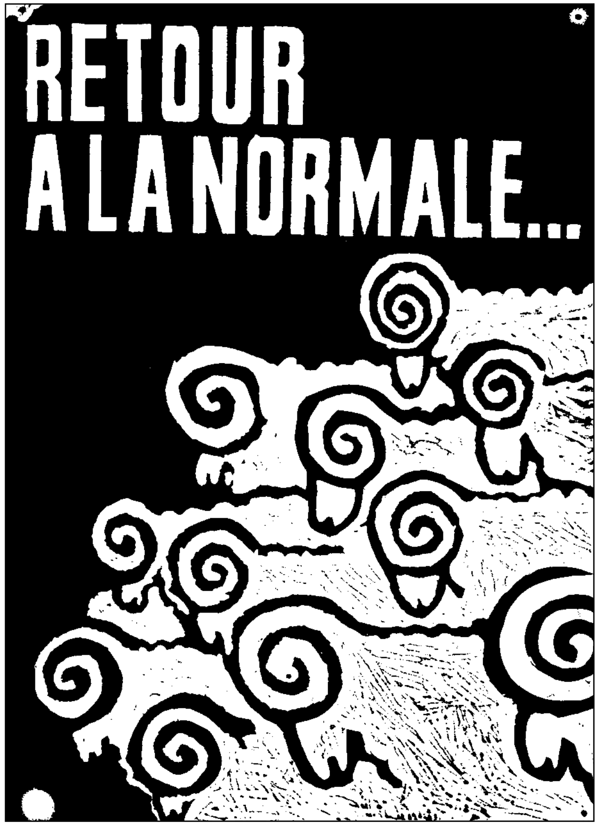
De incidenten van Randers vormden voor de Situationistische Internationale de eerste gelegenheid om actief tussenbeide te komen in het jongerenprotest dat in de eerste helft van de zestiger jaren tot ontwikkeling kwam, vooral in de Scandinavische landen en in Nederland.
Om de ware omvang te kunnen inschatten van het schandaal dat Martin en zijn Deense medestanders op gang gebracht hadden dient men voor ogen te houden dat in 1965 in Nederland de provobeweging ontstaan was: een heftige en georganiseerde uitdaging aan de welvaartsmaatschappij en het spektakel. De incidenten van Randers volgden kort op de rellen die de provo's in maart 1966 in Amsterdam, als protest tegen het huwelijk van Beatrix en Claus, ontketend hadden: na afloop van een protest-*happening* begonnen jongeren tegen de huwelijksoptocht te ageren, wat uitliep op urenlange gevechten met de politie. Dit werd door de Nederlandse tv uitgezonden, waardoor de provobeweging een weerklank kreeg over heel de wereld. Haar wekelijkse *happenings*, die in het begin zeer beperkt waren, groeiden uit tot waarachtige massamanifestaties tegen de repressie van de zogenaamde westerse democratieën. Het protest van de jonge Nederlanders had als eerste doelstelling te provoceren (vandaar de term *provo*), waarbij de overheid gedwongen werd haar ware gelaat te tonen, het gelaat van botte repressie, in de hoop dat deze schandalen een bewustwording bij de bevolking over hun miserabele levensomstandigheden zou op gang brengen.
Het was vooral het schandaal van Straatsburg, op het einde van 1966, dat van cruciaal belang zou zijn voor de verspreiding van de situationistische ideeën in Frankrijk en in vele andere landen. De vervelende cursussen beu en afkerig van de bekrompenheid van de linkse jongerengoeperingen, kwamen in de lente van 1966 vijf studenten in Straatsburg op het idee om de door de regering gesteunde studentenbond over te nemen. Ze stelden zich kandidaat voor de studentenverkiezingen en werden dankzij de overweldigende apathie van hun medestudenten verkozen in de bestuursraad. Ze namen contact op met de Situationistische Internationale – en toen gingen de poppen aan het dansen.

REVOLTE VAN NIHILISTISCHE AFWIJZING

In een elegant gedrukte editie van tienduizend exemplaren verscheen er kort nadien een pamflettair geschrift onder de naam van de officiële studentenvereniging maar in feite geschreven door de situationist Mustapha Khayati. Het had als titel: *Over de armoede van het studentenmilieu, beschouwd op haar economische, politieke, psychologische, seksuele en in het bijzonder intellectuele aspecten, en enkele middelen om deze te verbeteren*. Met slogans die aan zinnen van Marx ontleend waren ('de schaamte nog beschaamder maken door haar openlijk ten toon te spreiden') vatte het geschrift haast een decennium van situationistische teksten op 28 bladzijden samen, die de draak staken met de universiteit ('de geïnstutionaliseerde organisatie van de onwetendheid'), de professoren, het 'idee van Jeugd' (een kapitalistische 'reclamemythe'), de 'beroemdheden van het Onbenul' (Sartre, Althusser, Barthes), moderne cultuur, en niet te vergeten de arbeidsethiek, de regering, de economie, de kerk en het gezin. Als de zwijgzame partner van de burgerlijke hegemonie werden traditioneel links en alle uiterst linkse partijtjes naar dezelfde vuilnisbelt verwezen. Er bestond een nieuw proletariaat, niet door arbeid of armoede gedefinieerd, maar bestaande uit 'iedereen die geen macht heeft over zijn eigen leven en die dit weet'. Er ontstond een nieuwe revolte, gericht tegen de hiërarchie en de ideologie, voor autonomie en een doelgerichte geschiedenis: een oorlog aan de armoede van de waar, voor de rijkdom van de tijd. Deze revolte was nog partieel en verward, verloor zichzelf in 'pure, nihilistische weigering' van jongerendelinquentie of in 'de massale consumptie van drugs' ('een uitdrukking van echte armoede en van protest ertegen'). Deze revolte werd zich evenwel meer en meer bewust van zichzelf, zoekend naar haar theorie en haar theorie zoekend naar haar praktijk. Je kon het zien in heel de wereld, zei Khayati: in de westerse wereld in de Free Speach Movement in Berkeley, in Oost-Europa in de geschriften van de dissidenten.
In het najaar van 1966 had het pamflet aan de universiteit van Straatsburg een ware wervelstorm veroorzaakt: er was geen heilig huisje meer dat overeind bleef, lessen werden onderbroken en professoren werden onder kritiek bedolven. Na zes weken van chaos greep de rector in. Hij ontbond de studentenvereniging en stuurde de vijf belhamels weg.
Dit alles had tot gevolg dat het jaar na het schandaal van Straatsburg tussen tweehonderdvijftigduizend en driehonderdduizend exemplaren – vertalingen inbegrepen – van *Over de armoede van het studentenmilieu* hun weg naar de lezer vonden. In scholen in Frankrijk werden er kleine groepjes gevormd die zich spiegelden aan het voorbeeld van Staatsburg en geïnteresseerd raakten in de situationisten.

DE ENRAGÉS

In het begin van 1968 kwam in Nanterre, een universiteit van Parijs, een handjevol sympathisanten van de *Situationistische Internationale* samen. Ze noemden zich de *Enragés*, naar een radicale fractie van de Franse Revolutie. Ze schilderden slogans op de muren en verstoorden de lessen gedurende twee volle maanden. Vele studenten waren verontwaardigd, sommigen waren begeesterd. Zij grepen, aangevoerd door Cohn-Bendit, de kans om universitaire hervormingen en de integratie van jongens- en meisjeshuisvesting te eisen. Dat veroorzaakte een schandaal. De pers schreef erover. Er werden massameetings gehouden. Studenten begonnen hun studies te bekritiseren, vervolgens de universiteit, daarna het idee van de universiteit zelf. De *Enragés* hingen een groot spandoek boven de ingang van de campus: *Werk nooit!* Spoedig zou dit opgevolgd wor-

den; de agitatie nam toe, de pers kreeg nog meer belangstelling, en op 2 mei besloot de decaan om de universiteit te sluiten. Op dezelfde dag werden er voor 6 mei disciplinaire maatregelen aangekondigd tegen *Enragé* René Riesel, Cohn-Bendit en zes anderen in de Sorbonne in Parijs – en 'wat volgde', schreef de kwaliteitskrant *Le Monde* in haar verslag over de nacht van 6 mei, 'overtrof in omvang en geweld alles wat in een reeds verbazingwekkende dag gebeurd was'.
Het conflict, zoals het zich in de komende weken ontplooide, was minder een conflict van mensen in opstand en een regering die haar gezag verloor, alswel een conflict tussen georganiseerde krachten van ordentelijk protest en het verlangen naar ontbinding. De publieke ruimte was plotseling leeg, een vrij veld: praktische voorstellen voor de verdaging van de examens en de liberalisering van de inschrijvingsvoorwaarden tot de universiteit kwamen in botsing met de dolle abstractie van radicale eisen ('hoe meer je consumeert, des te minder leef je'), slogans die op dat ogenblik helemaal niet zo gek of abstract gevonden werden. Goed georganiseerde, geweldloze betogingen sloegen over in een heksenketel van traangas en wapenstokken aan de ene kant, stenen, barricades, brandende auto's en molotovcocktails aan de andere kant. Een algemene 24-urenstaking die uitgeroepen werd door de toen machtige Communistische Partij en de communistische vakbond CGT (het voorwendsel was protest tegen het brutale politieoptreden, het motief was loonsverhoging) sloeg over in een algemene wilde staking van tien miljoen arbeiders, met talrijke bedrijfsbezettingen.
Samen met een veertigtal anderen richtte het dozijn *Enragés* en situationisten (waaronder Debord, Khayati, Riesel en Raoul Vaneigem) de *Raad voor het Behoud van de Bezettingen* op, dat in enkele weken tijd honderdduizenden exemplaren van hun posters, manifesten en strips over heel het land en, vertaald in een half dozijn talen, over heel de wereld zou verspreiden.

TERUGKEER VAN HET PROLETARIAAT

De meirevolte was snel overgeslagen naar alle sectoren van het sociale leven, en bereikte alle controlepunten van het kapitalisme en de bureaucratie. Het feit dat de stakingsbeweging – waar zo'n tien miljoen arbeiders aan deelnamen – zich uitbreidde naar activiteiten die in het verleden altijd ontsnapt waren aan de subversie, bevestigde volgens de situationisten twee van de oudste stellingen van hun analyse: dat de toenemende modernisering van het kapitalisme de proletarisering van steeds grotere lagen van de bevolking veroorzaakt; en dat als de consumptiemaatschappij haar macht tot elk aspect van het leven uitstrekt, het overal een uitbreiding en verdieping van tegenkrachten oproept.
Onder de titel *Het begin van een tijdperk* (*I.S.* nr 12, september 1969) analyseerden de situationisten de meigebeurtenissen.
De beweging van de bezettingen betekende volgens hen de plotselinge terugkeer van het proletariaat als historische klasse, uitgebreid tot een meerderheid van loontrekkenden van de moderne maatschappij, en nog steeds gericht op de daadwerkelijke opheffing van de klassen en van de loonarbeid. Deze beweging betekende de bewustwording dat men deel nam aan een onomkeerbare gebeurtenis ('niets zal nog zijn zoals voordien'); de mensen bekeken met genoegen het vreemde bestaan dat zij acht dagen eerder geleid hadden, hun ouderwetse overleven. Het was de veralgemeende kritiek van alle vervreemdingen, van alle ideologieën en van het geheel van de oude organisatie van het reële leven. In een dergelijke ontwikkeling werd het bezit ontkend, iedereen voelde zich overal thuis. Het verlangen naar dialoog, naar het vrije woord, naar werkelijke gemeenschap had zijn plek gevonden in de gebouwen die open stonden voor ontmoetingen en in de gemeenschappelijke strijd: de telefoons – één van de zeer zeldzame technische middelen die nog werkten – en de omzwervingen van zovele boodschappers en reizigers, naar Parijs en in heel het land, tussen de bezette lokalen, de fabrieken en vergaderingen... waren de dragers van dit reële gebruik van de communicatie.
De beweging van de bezettingen betekende volgens de situationisten de weigering van de vervreemdende arbeid; en dus het feest, het spel. Het was evenzeer de weigering van elke autoriteit,

van elke specialisatie, van elke hiërarchische onteigening; de weigering van de staat en dus van de partijen en van de vakbonden, evenzeer als van de sociologen en de professoren, van de repressieve moraal. Al degenen die in een bliksemsnelle ontketening – 'Snel' was één van de slogans op de muren – door de beweging ontwaakt waren, misprezen op een radicale manier hun oude levensomstandigheden, en dus ook degenen die hen ertoe aangezet hadden om deze in stand te houden, van de tv-vedettes tot de stadsplanners. De stalinistische illusies van velen vielen in duigen. De internationale solidariteit leefde spontaan weer op, de vervreemde arbeiders wierpen zich in groten getale in de strijd en talrijke revolutionairen uit Europa doorkruisten Frankrijk. Het belang van de deelname van vrouwen aan alle vormen van strijd is volgens de situationisten een wezenlijk kenmerk van diens revolutionaire diepgang. De bevrijding van de gewoonten zette een grote stap vooruit. De beweging betekende eveneens de kritiek op de waar en de afwijzing van een kunst 'die zich nog niet herkende als zijn historische negatie'. Met leedwezen stellen de situationisten vast, dat de overal aanwezige haat voor de reactionairen nog niet de theoretisch-praktische kennis bereikt had om hen te elimineren. Ze stellen het verschijnsel vast van 'neo-artiesten en politieke neo-directeurs, neo-toeschouwers van de beweging die hen logenstrafte'. Indien 'de kritiek-van-de-daad van het spektakel van het niet-leven' nog niet diens revolutionaire opheffing betekende, dan was dat volgens de situationisten te wijten aan het feit dat de radengedachte nog niet diep genoeg doorgedrongen was.

In tegenstelling tot een wijdverbreide opvatting, kan volgens de situationisten de opstand van Mei 1968 niet onder de noemer 'studenten-beweging' teruggebracht worden. 'Het was een revolutionaire proletarische beweging, die na een halve eeuw van verplettering en van daarmee gepaard gaande onteigening opnieuw opdook.' In plaats van stil te blijven staan bij 'de historische parodie van de leninistische studenten of Chinese stalinisten die zich verkleedden als proletariërs en meteen als leidende voorhoede van het proletariaat', moet men volgens de situationisten durven inzien dat het daarentegen de meest geavanceerde fractie van de werkers was, niet georganiseerd en gescheiden door alle mogelijke vormen van repressie, die het voortouw genomen had. 'De beweging van mei was niet een willekeurige politieke theorie die naar arbeiders zocht om uitgevoerd te worden: het was het handelende proletariaat dat haar theoretisch bewustzijn zocht.'

STUDENTEN ALS ACHTERHOEDE

De sabotage van de universiteit door enkele groepen van revolutionairen – 'die in feite fervent anti-student waren' – was volgens de situationisten niet meer dan de aanleiding om vormen van directe strijd te ontwikkelen. Deze directe strijd werd al in de eerste maanden van 1968 door arbeiders, voornamelijk jonge arbeiders, beoefend. 'De arbeiders, die natuurlijk – zoals altijd en overal – uitstekende motieven hadden om ontevreden te zijn, zijn de wilde staking begonnen omdat ze de revolutionaire situatie aangevoeld hadden die door de nieuwe vormen van sabotage in de universiteit en door de daaropvolgende foute reacties van de regering gecreëerd werd. Zij stonden uiteraard even onverschillig als wij dat waren tegenover de vormen of

hervormingen van de universitaire instelling, maar zij stonden zeer duidelijk niet onverschillig tegenover de kritiek van de cultuur, van de situatie en het dagelijkse leven van het ontwikkelde kapitalisme, een kritiek die zo snel uitbreiding nam vanaf de eerste scheur in deze universitaire sluier.'
Na de spontane opstand van 3 mei in het Quartier Latin – 'het enige crisis-moment dat alleen door de studenten bepaald was' – was er een toeloop van allerlei arbeiderselementen, die de beweging zouden radicaliseren. Het waren jonge arbeiders, bedienden, nozems en werklozen, opstandige scholieren die dikwijls uit arbeidersgezinnen afkomstig waren, en ook enkele 'verdwaalde intellectuelen'.
De situationisten hechtten niet de minste waarde aan de vermeende tegenstelling tussen de rebellerende studenten, die de 'consumptiemaatschappij' zouden afwijzen, en de arbeiders, die er nog steeds op belust zouden zijn om er toegang tot te krijgen. De consumptie waar men het over heeft is alleen die van de waar, zo stellen de situationisten. Het is een hiërarchische consumptie, die voor iedereen toeneemt, op een manier die tot steeds hiërarchischer verhoudingen leidt. In het verlengde van Guy Debords *Spektakelmaatschappij* wordt gesteld dat de daling en de vervalsing van de gebruikswaarde in de moderne waar voor iedereen, hoewel in ongelijke mate, duidelijk zijn. Iedereen beleeft deze spectaculaire en reële warenconsumptie in een fundamentele armoede. De situationisten geven toe dat ook de arbeiders hun leven verspillen met het consumeren van het spektakel, van de passiviteit, van de ideologische en de warenleugen. Maar, zo benadrukken zij, ze koesteren minder dan anderen illusies over de concrete omstandigheden die men hen oplegt, over de prijs van de productie van dat alles.
De situationisten willen niet ontkennen dat een aanzienlijk deel van de Franse studenten, en dan vooral in Parijs, aan de beweging deelgenomen heeft, maar dit kan volgens hen de beweging niet fundamenteel karakteriseren. Als sociale klasse, die eveneens in crisis verkeert, zouden de studenten in Mei 1968 niets anders geweest zijn dan de... *achterhoede* van de beweging.

ARBEIDERSRADEN

De revolutionaire opstand van Mei 1968 kwam in botsing met de – toen machtige – Communistische Partij en de vakbonden, die zich ontpopten tot conservatieve krachten. Het bracht, aldus de situationisten, aan de stalinisten de hardste slag toe die ze ooit in het Westen beleefd hadden.
Wat de verschillende sekten van 'gereanimeerde bolsjewieken' betreft, is het volgens de situationisten juist te zeggen dat deze decennia lang geen ogenblik gestopt waren met het aantonen van de onvermijdelijkheid van de revolutie… van 1917. 'Maar ook zij hebben zich vergist: het was niet echt 1917, en zij waren niet helemaal Lenin.' 'De ouderwetse ideologen van de kleine linksradicale partijtjes, verheerlijkers van de fouten van een voorbij revolutionair verleden, waren als gewoonlijk niet bepaald toegerust om een moderne beweging te kunnen begrijpen.'
Reeds geruime tijd vóór Mei 1968 benadrukten de situationisten dat een nieuwe start van de revolutionaire proletarische beweging een moderne kritiek vereiste van de nieuwe onderdrukkingsmechanismen en van de nieuwe tegenstellingen die deze veroorzaakten. Ter-

zelfdertijd toonden zij aan dat deze nieuwheid van het kapitalisme, en daarmee verbonden de nieuwheid van diens negatie, ook de oude waarheid van de eertijds verslagen proletarische revolutie moest hervinden. De situationisten herontdekten, op een hoger niveau, het project van de opheffing van de klassenmaatschappij evenals de vorm van arbeidersraden als het middel om tot deze opheffing te komen. Ze formuleerden een kritiek op de eigentijdse bestaansvormen die inherent zijn aan een overontwikkeld kapitalisme: de pseudo-overvloed van waren en de reducering van het leven tot spektakel, repressieve stadsplanning en een ideologie die altijd ten dienste staat van de specialisten van de macht.
De rijkdom van de revolutionaire situatie in Frankrijk vond volgens de situationisten zijn uitdrukking in de spontane overname door de arbeiders van een groot aantal kritieken op hiërarchie, de waar, ideologie, overleving en het spektakel. De twee boeken die de situationisten tijdens de laatste weken van 1967 gepubliceerd hadden – *De Spektakelmaatschappij* van Guy Debord en *Handboek voor de jonge generatie* van Raoul Vaneigem – vonden een ruime weerklank, zoals overigens al aan de inscripties op de muren van Parijs en elders viel af te lezen. De situationisten hadden niet alleen beschreven wat het spektakel is, maar ook hoe het kan worden bestreden. Uiteindelijk wilden zij niets anders dan de bestaande krachtsverhouding in de bedrijven en op straat omverwerpen.

WIND GEZAAID, STORM GEOOGST

De omvang van de revolutionaire crisis had in sterke mate de kapitalistische economie 'die goed functioneerde' uit haar evenwicht gebracht. De Franse bourgeoisie had haar vertrouwen in de stabiliteit van het land verloren: op massale schaal vond er kapitaalvlucht plaats. Ook de macht van de Gaulle had in mei de genadeslag gekregen. De slogans van de manifestanten van 13 mei 1968 werden bewaarheid: de Gaulle heeft de elfde verjaardag van zijn machtsovername niet meer meegemaakt. Hij is de vernedering van Mei 1968 nooit te boven gekomen.
Het is volgens de situationisten ook nodig de meirevolte als een internationaal fenomeen te beschouwen, dat in heel Europa, in Amerika en in Japan voortwoekerde. In Mexico brak er tijdens de Olympische Spelen een bloedige opstand uit. In Engeland vond er een grote wilde staking plaats, gericht tegen de regering van louter ondernemers. In Italië ontstond in 1968-1969 een revolutionaire crisis, met talrijke wilde stakingen in de fabrieksbastions van Pirelli in Milaan en van Fiat in Turijn. In Joegoslavië ageerden studenten tegen de bureaucratie en voor het proletarisch zelfbeheer, waarin ook een grote groep arbeiders betrokken was en dat het regime van Tito in gevaar bracht. In Tsjechoslowakije werden Russische tanks ingezet om het regime te redden. Dit bevestigde volgens de situationisten niet alleen de verregaande staat van ontbinding waarin het stalinisme verkeerde, maar het betekende volgens hen ook de doodssteek voor de trotskistische theorie van de 'bureaucratisch gedeformeerde arbeidersstaten'.
Voor de situationisten is het duidelijk: 'De Tsjechoslowaakse crisis heeft de vergevorderde staat van ontbinding van het stalinisme bevestigd. Nooit had deze overal zo'n grote rol kunnen spelen in de verbrijzeling van de arbeidersbeweging als het Russische totalitaire bureaucratische model niet verwant zou geweest zijn aan zowel de bureaucratisering van de oude reformistische beweging (Duitse sociaal-democratie en Tweede Internationale), als aan de meer en meer bureaucratische organisatie van de moderne kapitalistische productie.'
De situationisten zagen in de meigebeurtenissen 'het grootste revolutionaire moment dat Frankrijk gekend heeft sinds de Commune van Parijs'. Terugblikkend denken zij vol leedvermaak aan al degenen die wel enige interesse getoond hadden in enkele elementen van hun theorie maar betreurd hadden dat zij hun heil verwacht hadden van een terugkeer van de sociale revolutie – en deze 'hypothese' als ongeloofwaardig van de hand gewezen hadden.
'We hebben wind gezaaid, we zullen storm oogsten,' zo hadden de situationisten, niet zonder enige megalomanie, in het begin van de jaren zestig geschreven. Op 1968 kunnen zij met voldoening terugblikken.

DANIEL COHN-BENDIT: 'WE DEELDEN HET VERLANGEN NAAR EEN ANDERE WERELD'

Daniel Cohn-Bendit, de voormalige studentenactivist, anarchist en latere politicus voor de Groenen in het Europarlement werd najaar 2016 voor Der Spiegel Geschichte *geïnterviewd over 1968. Van Cohn-Bendits antwoorden in dat interview maakte* de AS *voor deze editie een samenvatting.*

In 1968 brak een politieke en culturele revolutie uit, die zich niets van nationale grenzen aantrok. De opstand begon in de VS, aangewakkerd door de Vietnamoorlog. Daarop sloeg de vonk over naar Duitsland en Frankrijk, maar ook naar Oost-Europa. In Polen bijvoorbeeld en in Joegoslavië braken onlusten uit, gericht tegen het autoritaire communisme. Tot in Latijns-America en Turkije werd verzet georganiseerd. 1968 was en is voor velen het symbool gebleven voor een breuk, die zicht bood op een andere, betere, schonere wereld. Achtenzestig is een absolute mythe. Mijn persoon roept tot op de dag van vandaag her en der een bepaalde herinnering op, grappig genoeg.

In 1968 was ik 23, dus tamelijk jong. Als je met 23 opeens het gevoel krijgt dat jij met anderen de loop van de geschiedenis een draai kunt geven, dan levert dat een prettig welbehagen op, een libidineuze spanning. Het was een grote, fantastische, gekke tijd, tegenstrijdig, deels knettergek, maar ook prachtig. Voor mijzelf, maar ook voor heel wat anderen blijft het een indringende herinnering die je je hele leven bijblijft.

Voor ons als libertairen was de aloude marxistische notie van meet af aan te autoritair, het marxisme had een logica die wel moest culmineren in communistische partijen met hun dictatuur van het proletariaat. De traditionele marxisten met hun onderdrukkingsapparaten in de Sovjet Unie, in China of op Cuba wezen wij af. Wij hebben ons juist steeds geïdentificeerd met de nobele verliezers van de geschiedenis: de Commune van Parijs, de revolutionaire Parijse gemeenteraad van 1871 die bloedig neergeslagen werd; de anarchisten en radencommunisten van Kronstadt, die in 1921 na de Russische revolutie door de bolsjewisten geliquideerd werden; de republikeinse anarchisten en de trotskisten in de Spaanse burgeroorlog, die in 1936 door de troepen van Franco, deels met steun van de stalinisten, werden afgemaakt. Zij waren onze voorbeelden. Wij waren aanhangers van een revolutionair gedachtegoed, dat vrij is van een starre ideologie als het marxisme van vroeger en nu.

Het Oost-Europese socialisme in die tijd was enerzijds een staatskapitalisme, anderzijds een dictatuur. Er was geen vrijheid en geen emancipatie. Het communisme stichtte, net als het fascisme, een rijk van onvrijheid. Al in 1951 had de filosofe Hannah Arendt de 'totale heerschappij' van de beide grote ideologieën van de twintigste eeuw beschreven.

ZIN IN REVOLUTIE

Wij hadden het idee dat mensen menselijker met elkaar konden omgaan. We hadden zin in revolutie! We geloofden in zelfbestuur op alle niveaus, in bedrijven en op scholen, we geloofden in een zelf bestuurde samenleving die zonder autoriteiten van bovenaf toe kon. Toen Jean-Paul Sartre me in Mei 1968 voor de *Nouvel Observateur* interviewde vroeg hij me, hoe de wereld er volgens mij na de revolutie uit zou moeten zien. Sartre was een van de grote filosofen van links, toen hij zich meldde was het voor mij als voor een katholiek die hoort dat de paus hem wil spreken. Overigens was Sartre bij het interview nog nerveuzer dan ik. In ieder geval wilde hij precies weten hoe de revolutie zou gaan en waar die op uit moest lopen. En toen antwoordde ik als 23-jarige knaap: revolutie in de vorm van een machtsovername bij nacht – dat is verleden tijd. Het gaat om een heel lange weg van veranderingen en hervormingen. De revolutie opent de mogelijkheid van permanente hervormingen. Zo heb ik dat toen gezegd en Sartre was daar duidelijk door teleurgesteld. Hij had zich een opstand kennelijk anders voorgesteld.

De revoltes die destijds overal de kop op staken kwamen voort uit de onmacht van de heersers om hervormingen door te zetten, of uit hun onwil. Revoltes ontstaan in de geschiedenis steeds, als dringend noodzakelijke hervormingen in een samenleving worden tegengehouden. Dan loopt de druk op, tot het knalt en de poppen aan het dansen gaan. Wij hadden het idee – dat was de grote illusie! – van de permanente mobilisering. Wij geloofden, dat de mensen, waar ze ook leefden en werkten, in de bedrijven, op de universiteiten, in de wijken, zich zelf zouden organiseren en zo de samenleving als geheel voortdurend zouden vernieuwen. Maar dit denkbeeld was een basale fout. We hebben destijds niet ingezien, dat de mensen op een historisch ogenblik weliswaar bereid zijn in verzet te komen en 'genoeg is genoeg' te zeggen, maar dat ze beslist niet permanent aan politiek willen doen – ze willen leven, naar de bioscoop gaan, sporten, elkaar liefhebben. Dat hebben we onderschat. Het heeft een paar jaar geduurd, voordat we dat beseften.

BEDENKELIJKE STALINISTEN

Een van onze leuzen luidde: 'In Rome, Parijs, Boedapest en Berlijn: brigades van arbeiders, formeer je!'. Maar ons probleem was, dat ons historisch besef uit een andere eeuw stamde. Daarnaast waren de opgekomen bevrijdingsbewegingen voor veel activisten belangrijk, zij het voor mij persoonlijk niet zo. Ja, we waren tegen de Vietnamoorlog, maar voor mij waren de kaders van de Vietcong, de guerrillabeweging voor de bevrijding van Zuid-Vietnam, bedenkelijke stalinisten. En als je de boeken van Che Guevara leest, over de nieuwe mens, dan is het gruwen hoor. De revolutie zou een nieuwe mens scheppen, maar dat kan alleen maar mis gaan! Ik was vóór de onafhankelijkheid van Cuba, Vietnam, Algerije, maar ik had geen enkel vertrouwen in de bewegingen die daarvoor streden. Hun epigonen hier in het Westen vielen Duitsland en Frankrijk met hun autoritaire democratieën aan met als alternatief model de Chinese Culturele Revolutie met haar miljoenen doden! Dan moet je toch behoorlijk van lotje getikt zijn. Dat is vandaag de dag volstrekt niet meer te begrijpen. Daar hebben tallozen zich laten misleiden door het idee, dat de bevrij-

dingsbewegingen in de derde wereld het machtige imperialisme en het schijnbaar overmachtige kapitalisme konden verslaan. Velen wilden zich maar al te graag met een politieke kracht identificeren en verbinden, een kracht die in de positie verkeerde om succesvol terug te slaan.

Het is lastig te verklaren, dat een filosoof als Sartre in zijn aversie tegen het kapitalisme naar Moskou en Cuba reisde en werkelijk verkondigde dat dat de alternatieven waren. Als het mensen niet bevalt hoe het leven hen opgedrongen wordt, dan zoeken ze naar verklaringen en oplossingen. Velen hebben de revolte als klassenconflict tussen kapitalisme en socialisme ingeschat en vanuit hun oogpunt was er behalve die beide kampen niets, behalve een paar 'idioten' zoals wij, de anarchisten. De frustratie van veel jongeren over hun leven en over hun perspectieven was natuurlijk belangrijker voor het uitbreken van de revolte dan de confrontatie op wereldschaal tussen kapitalisme en communisme. Ons leven moest heel anders worden dan dat van onze ouders. Een ongelooflijk krachtige wens, die uiteindelijk onze samenleving radicaal veranderd heeft. Zonder onze revolte van de jaren zestig zou de moderne open samenleving zoals we die nu in Europa hebben niet te begrijpen zijn en ook niet bestaan. Wij waren klaar met het kleinburgerlijk gezin en – vooral ook in Duitsland – met het wegkijken van de geschiedenis. Wij wilden af van de muffe atmosfeer waarin de tijd van het nationaalsocialisme werd weggestopt. Dat was een wezenlijk onderdeel van de revolte. En het was een persoonlijke revolte. Het was niet alleen: wij klagen aan en hangen als Maarten Luther een plakkaat met 95 stellingen aan de kerkdeur. Gezin na gezin werd op de snijtafel gelegd.

CULTUUROMSLAG

Bij de fascinatie voor de revolte van 1968 speelt ook de muziek van Bob Dylan, de Beatles, de Rolling Stones en vele anderen een belangrijke rol. Die muziekcultuur culmineerde in de massale openluchtfestivals, waarvan de bekendste die van 1969 in Woodstock in de staat New York werd. Zelf woonde ik in 1969 in Engeland het Isle-of-Wight festival bij. Daar hadden zich niet alleen tweehonderdduizend jongeren verzameld – we deelden ook een levensgevoel, we deelden het verlangen naar een andere wereld. Het was bezielend en ongelooflijk mooi.

Niet veel later, toen de bewegingen van 1968 uiteen vielen, ontstonden in veel landen terroristische groeperingen. De radicaalste daarvan kwamen op in Japan, Duitsland en Italië, de fascistische as-mogendheden van de Tweede Wereldoorlog. In Duitsland liep het jarenlange uitblijven van de verwerking van dit fascistische verleden uit op de ontvoering van en moord op Hanns Martin Schleyer in de herfst van 1977. Schleyer had als jongeman als SS-officier in Praag gediend. Als hij, zoals zijn chef Reinhard Heydrich, in 1942 door Tsjechische verzetsstrijders was omgebracht, zou nu in de geschiedenisboeken staan: goed zo, hij was een nare nazi. Wat de pseudo-revolutionairen van de RAF niet begrepen hadden is, dat Schleyer door hem te vermoorden in zekere zin een ander mens werd, een slachtoffer in plaats van een dader, naar wie in de Bondsrepubliek straten en gebouwen werden vernoemd. Dat is de waanzin van de Duitse geschiedenis.

Veel ideeën van de beweging van 1968 hebben het overleefd en de samenleving sterk beïnvloed. De seksuele revolutie, de antiautoritaire opvoeding en andere ideeën hebben de maatschappij razendsnel veranderd. Velen omarmden de emancipatie en bevrijding meteen. Toch hebben de achtenzestigers gelukkig niet alles bereikt wat ze destijds wilden. Ze hebben met succes een cultuuromslag geïnitieerd. Enkelen waren als politicus heel succesvol, zoals Joschka Fischer die een goede minister van buitenlandse zaken werd. Hij beschikt over het machtsbewustzijn dat je nodig hebt als je naar de top wil. Ik wilde dat niet, ik heb het niet nodig. De meesten zijn als academicus, leraar of journalist gaan werken, maar echt succesvol waren er uiteindelijk maar heel weinig. In Frankrijk hebben in de herfst van 1968 verscheidene kameraden zelfmoord gepleegd, omdat hun revolutionaire verwachtingen niet waargemaakt werden. Maar afgezien van individuele carrières en ongevallen is veel van wat in 1968 werd ingezet gerealiseerd. Bijvoorbeeld de vrouwenbeweging, de emancipatie van homo's. De strijd om de autonomie van het individu, om de vrijheid, die strijd is in 1968 begonnen. Voor mij persoonlijk was 1968 een antitotalitaire beweging en een antinationale. Daar kon ik later met mijn werk voor de Groenen in het Europarlement, bij mijn werk voor de Europese gedachte, goed bij aansluiten.

Mijn generatie wist nog niets van de ecologische crisis, niets van Aids, niets van werkeloosheid. We kenden geen angst. We wilden onze toekomst zelf bestemmen. Tegenwoordig willen de meeste jongeren gewoon *een* toekomst hebben, maakt niet uit welke. De wereld is intussen veel ingewikkelder geworden. Jongeren kunnen niet meer zomaar ergens in geloven. Ze hebben het een stuk moeilijker dan wij.

NOOT

Het interview waar deze samenvatting van is gemaakt verscheen in *Der Spiegel Geschichte* 2016/4. Uitgave Rudolf Augstein, Hamburg (D) 2016. Vertaling/bewerking*: Boudewijn Chorus.

*) Daniel Cohn-Bendits antwoorden zijn hier nagenoeg integraal weergegeven. Enkele passages heb ik echter bewust weggelaten, omdat die niet of slechts terzijde over 1968 gaan. Om nodeloze discussie over een van deze weglatingen te vermijden, is op dat punt enige toelichting op z'n plaats. Het betreft een vraag over een beschuldiging uit het verleden aan het adres van Cohn-Bendit op grond van een uitlating in zijn boek *Der große Basar* (1975), waarin hij schreef dat op de buitenschoolse opvang waar hij destijds werkte zijn 'gewoonlijke flirt met kinderen gaandeweg erotische vormen aannam'. Daniel beantwoordde de vraag als volgt: 'Wij wilden destijds de repressieve moraal openbreken; we zagen onderdrukking in het huwelijk, in de relatie tussen man en vrouw en ook in de autoritaire opvoeding. We waren onbekommerd. Dat onbekommerde betekende echter niet dat we gelijk hadden. (…) Ik was nooit een pedofiel; noch kinderen van de opvang waar ik destijds werkte, noch hun ouders hebben dat ooit beweerd. Maar terugblikkend moet ik wel zeggen, dat mijn provocatie in het boek dom en onverantwoord was. Toen mijn boek verscheen wond overigens niemand zich over de betreffende passage op. Pas in verkiezingstijd kwamen de beschuldigingen op en werden ze gebruikt om daarmee stemming tegen de Groenen te maken. En ik kreeg de indruk, dat ze vooral een vehikel voor rechtse lieden vormden om eindelijk met die achtenzestigers af te rekenen. Communist was ik nooit geweest, dat kon rechts me niet aanwrijven. Geweld heb ik ook nooit gepreekt. (…) Joschka Fischer moest als voormalig stenengooier aan de schandpaal en ik als pedofiel.'

COMMUNISTISCH OPPORTUNISME

Arthur Lehning en Anton Constandse over Mei 1968

Martin Smit

'Waren de barricaden in het Quartier Latin, de bezetting van de Sorbonne en van het Odéon (…) alleen maar een enorme happening, een "revolutionaire kermis", een grote opera van het dadaïsme?' Dat vroeg Arthur Lehning zich tien jaar later af in een terugblik op de gebeurtenissen in Parijs van mei 1968. Nee, betoogde Lehning, weliswaar hadden de studentenopstand en de even later gelijk opgaande algemene arbeidersstaking niet geleid tot een revolutionaire omwenteling van de maatschappij, maar in potentie was een revolutie wel degelijk aanwezig.
Daar dacht Anton Constandse heel anders over. In zijn ogen streefden de studenten zowel als de arbeiders slechts reformistische doelen na en was van een daadwerkelijke revolutionaire situatie geen sprake geweest.

LINKSE ELEMENTEN

De studentenopstand begon in maart 1968 op de universiteit van Nanterre, die ressorteerde onder de Parijse universiteit Sorbonne, toen studenten zich beklaagden over de belabberde woon- en werkomstandigheden aldaar. De studenten sliepen op gezamenlijke – gescheiden – slaapzalen, studiefaciliteiten waren er nauwelijks en mogelijkheden ter ontspanning op de troosteloze campus in de saaie voorstad van Parijs waren minimaal. Een klein groepje studenten kwam in opstand tegen deze omstandigheden en pleitte bovendien voor een democratische structuur van het onderwijs. Hoewel een vastomlijnd ideologisch plan ontbrak, evolueerden hun ideeën naar de opvatting dat verbetering alleen kon plaatsvinden wanneer structuren in de samenleving radicaal zouden worden omgegooid. De felle reactie van het universiteitsbestuur – onder meer pogingen studentenvoorman Daniel Cohn-Bendit monddood te maken – kon rekenen op steeds massalere protesten, die vervolgens in mei oversloegen naar de universiteitsgebouwen in Parijs.
Het universiteitsbestuur sloot de universiteit, er volgde een landelijke staking van onderwijzend personeel en de massale en brute inzet van de oproerpolitie tegen de studenten, resulteerde in dagelijkse grootschalige demonstraties en straatgevechten tussen opgeworpen barricades.
Het hele Quartier Latin werd gedurende een week het strijdtoneel van studentenmenigten en een snoeihard optredende politie. Volgens president De Gaulle werden de studenten opgestookt door radicale linkse elementen. Het feit dat ook elders in de wereld studentenprotesten plaatsvonden, moest immers wel wijzen op een geheim gecoördineerd complot.
De door studenten bezette universiteit en het Odéontheater waren dag en nacht de plekken waar discussies plaatsvonden over ideologie en de te volgen strategie, waarbij de werken van Che Guevara, Mao, Lenin en Bakoenin letterlijk naast elkaar werden gedeclameerd en bediscussieerd.
Op 13 mei riepen de vakbonden een algemene staking uit, niet uit solidariteit met de studenten of om een revolutie te veroorzaken, maar om hun eisen voor een hoger loon en arbeidstijdverkorting kracht bij te zetten. Tien miljoen arbeiders gingen in staking. De Franse samenleving raakte hiermee compleet ontwricht. De Gaulle dook onder, naar later bleek voor overleg met de legertop om zich te verzekeren van de steun van het leger. Na zijn terugkeer volgden algemene verkiezingen waarbij een meerderheid van de Franse bevolking voor De Gaulle koos.

ANARCHISME

Arthur Lehning (1899-2000) en Anton Constandse (1899-1985), deelden voor de oorlog niet dezelfde opvattingen als het ging om de strategie naar een verwezenlijking van het anarchisme, organisatie en arbeidersstrijd. Constandse was de vrijdenker, de anarchistische propagandist en schrijver van tientallen brochures en een onvermoeibaar spreker op honderden bijeenkomsten over anarchisme en vrijdenken. Constandse was geen voorstander van (anarchistische) organisatie, zoals onder meer bleek uit zijn brochure *Weg met de vakorganisaties* (1922). Lehning was de internationalist, anarcho-syndicalist, actief in het Nederlands Syndicalistisch Vakverbond, verkeerde in avant-garde kringen en zette mede het IISG op.
In de jaren zeventig, met de heropleving van de belangstelling voor het anarchistisch gedachtegoed, keerden beiden terug voor het voetlicht. Constandse onder andere als redacteur van *de AS* en commentator bij de VPRO, Lehning als samensteller van het volledige werk van Michael Bakoenin en als anarchistisch spreker op tientallen symposia. Over de rol van de studenten tijdens de gebeurtenissen in Parijs van mei 1968 hadden zij verschillende opvattingen.

COMMUNISTEN

Dat de studentenopstand meer behelsde dan een eisenpakket voor universitaire en politieke hervormingen, beschrijft Arthur Lehning in de analyse van mei 1968 die hij in mei 1978 maakte: 'De barricaden symboliseerden en galvaniseerden een verzetsbeweging die zich niet alleen richtte tegen het autoritaire regime van de universitaire mandarijnen, maar tegen het gehele culturele patroon van de kapitalistische consumptiemaatschappij, tegen het staatsgeweld, tegen het militarisme, tegen de waanzinnige bewapening.' Tegelijk was er solidariteit met het Amerikaanse en Duitse studentenverzet en protest tegen de oorlog in Vietnam.
Waarom leidde de studentenopstand in combinatie met de algemene werkstaking niet tot een revolutionaire omwenteling? Cruciaal voor Lehning in de gebeurtenissen is hierbij de rol van de communistische vakbond. De Franse communistische partij PCF en de communistische vakbond, de grootste vakbond in Frankrijk, steunden de studentenbeweging niet en betitelden de studenten als linkse provocateurs en pseudorevolutionairen. Door het gewelddadige politie-optreden konden de studenten rekenen op de sympathie van veel Parijzenaars. De beweging werd gesteund door filmers als François Truffaut en Jean-Luc Godard, kunstenaars en schrijvers, onder wie Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir.
Lehning stelt dat op het moment dat het land ontwricht was, de regering machteloos moest toekijken, en er bij de stu-

denten plannen waren diverse ministeries te bezetten, gezamenlijke linkse krachten in het land de macht naar zich toe hadden kunnen trekken. Die gezamenlijkheid kwam er echter niet omdat de communistische vakbond CGT een verbond tussen studenten en arbeiders ten sterkste afwees. Volgens de communisten omdat de arbeiders niet geïnteresseerd waren in een maatschappelijke omwenteling maar juist in verbetering van hun arbeidsomstandigheden binnen de marges van de samenleving. Toen eenmaal bleek dat de communistische vakbonden in het geheim onderhandelingen met de regering voerden en een akkoord over de looneisen bereikten, was duidelijk dat van een revolutionaire situatie geen sprake meer kon zijn.

DRAAGVLAK

Lehning stelde dat de studentenbeweging er daardoor in geslaagd was aan te tonen dat de communisten slechts uit waren op het monopoliseren van revolutionaire bewegingen en vasthielden aan reformistische standpunten. Daarmee gaf de PCF blijk alleen uit te zijn op electoraal gewin.

Anton Constandse stelde dat bij de arbeidersstakingen weliswaar gebruik gemaakt werd van de buitenparlementaire methode van het anarcho-syndicalisme, de algemene werkstaking, maar dat de arbeiders niet uit waren op een omwenteling. Toch voegt hij daaraan toe dat het de studenten zijn geweest die er niet in geslaagd zijn een aansluiting te realiseren met de stakende arbeiders. De beweging was zwak, zo stelt Constandse, omdat zij in eerste instantie slechts reformistische doelen (democratisering) nastreefde en pas later overging tot het verbreden van de doelstellingen. De verscheidenheid aan ideologieën die in de studentenbeweging heerste – van maoïstisch tot libertair – zorgde bovendien voor te weinig draagvlak om een omwenteling te bewerkstelligen, en zij miste mede daardoor de kracht zich breder te manifesteren. Aan de rol van de communistische partij besteed Constandse echter weinig woorden. Het is de historicus Eric Hobsbawn geweest die het optreden van de communisten – beter gezegd het gebrek aan optreden – toeschreef aan het feit dat de gebeurtenissen in Parijs niet voldeden aan de klassieke marxistische opvatting over het juiste verloop van een revolutie: eerst moet in de samenleving een proces plaatsvinden waarbij een gedegen politiek-economische basis gelegd wordt, waarna logischerwijze een revolutionaire omwenteling volgt. De studentenopstand was min of meer een plotselinge explosie waar niemand rekening mee had gehouden. De communistische partij was er niet in geslaagd een basis te leggen en kon dus ook niet met een geprogrammeerde voorhoede de macht van het verzet naar zich toe trekken. Bovendien zou de PCF met de invloed van de studentenbeweging binnen haar gelederen haar grip op de arbeidersbeweging kwijt raken en daarmee haar vooraanstaande rol in de Franse maatschappij verspelen. De communistische filosoof Louis Althusser probeerde later nog de rol van de PCF goed te praten door te stellen dat niet studenten maar ‘het proletariaat’ de ware kracht vormt van het marxisme-leninisme, en dat dus van een revolutionaire situatie geen sprake was.

HISTORISCH PROCES

Het is jammer dat Constandse niet méér geschreven heeft over Mei 1968. In zijn boek *Anarchisme van de daad* besteed hij er nauwelijks anderhalve pagina aan. Het tekent wellicht de waarde die hij toekende aan Mei 1968 in vergelijking met andere anarchistische gebeurtenissen als de Commune van Parijs of de collectivisaties tijdens de Spaanse burgeroorlog. Constandse waardeerde zonder meer de libertaire ideeën die hij signaleert bij een deel van de studentenbeweging maar zag op dat moment slechts een rol weggelegd voor die denkbeelden binnen de burgerlijke staat. De looneisen van de vakbonden typeert hij terecht als reformistisch, maar de rol van de communisten laat hij verder in het midden.

Lehning stak nog meerdere malen in interviews de loftrompet over de studentenopstand, waarbij hij deze juist niet afdoet als een marginale revolutionaire oprisping. Ook al heeft de revolutie niet doorgezet, haar ideeën over zelfbestuur en zelfbeschikking hebben nadrukkelijk blijvende waarde voor de toekomst zo stelde hij: ‘Wat in essentie een revolutie kenmerkt, is niet wat zij heeft bereikt, maar wat ze heeft gewild, waarnaar ze heeft gestreefd, en waardoor ze een factor geworden is in het historische proces. De gedesillusioneerden, de sceptici, de professionele politici, de aanhangers van de *Realpolitik* zeggen: in de politieke en sociaal-economische machtsverhoudingen is er niets veranderd. Maar dáárom ook staat een nieuwe Mei nog steeds op de historische agenda van de westerse samenleving.’

BRONNEN EN LITERATUUR
David Caute, *Sixty-Eight, The Year of the Barricades*, Londen 1988;
Anton Constandse, *Anarchisme van de daad*, Den Haag 1969;
Mark Kurlansky, *1968, The Year that Rocked the World*, New York 2004;
Arthur Lehning: Van mei tot mei, in *Folia Civitatis* 27 mei 1978, herdrukt in Arthur Lehning, *Ithaka, Essays en commentaren 2*, Baarn 1980.

BIJ ONS WAS HET IN DAT JAAR AL 1968 GEWEEST

Roel van Duijn

1968 was voor mij een jaar van evalueren en van het uitbroeden van nieuwe ideeën. Na Provo was in Amsterdam alles anders geworden. Het uitgelachen stadsbestuur deed weinig anders dan de happenings en demonstraties toelaten en het richtte zelfs een officiële 'speakerscorner' in het Vondelpark in. Toen de beweging opgeheven was, in mei 1967, was ik ziek geworden. 'Provo is dood', rouwde ik, koortsachtig zoekend naar het vervolg. Ik kroop in bed.

Waar was Provo gebleven? Was het verstandig geweest die uitvinding op te heffen? Hoe moet het verder met de revolutie? Ik kon niet meer lezen, op een of andere manier konden mijn ogen geen letters meer in zich opnemen. Mijn vriendin Carla ging naar de blindenbibliotheek en daar was een oude dame zo vriendelijk het boek *Wederzijdse hulp* van Peter Kropotkin op een band in te spreken, zodat ik het in bed kon beluisteren.

Zijn ideeën maakten indruk op me, omdat het een filosofische basis bood voor de opbouw van een nieuwe maatschappij. Aan zo'n constructief idee voor de nieuwe maatschappij hadden wij behoefte, dacht ik, nadat Provo vooral gericht was geweest op het laten ontploffen van de oude orde. Het was een filosofie, maar het miste een concreet, aansprekend beeld waarmee we een nieuwe poging succesvol konden ondernemen.

Ik bleef piekeren over de genezing van de wereld, nu we het zonder Provo moesten stellen. Ik beeldde me in dat ik kanker had en zou sterven. De dokter probeerde aspirine en penicilline, maar na drie maanden concludeerde hij dat ik niks mankeerde.

'Ga eens wat heel anders doen, Van Duijn!', zei hij geniaal. 'Ga eens op een boerderij werken.' Verbaasd zette ik me op mijn nog trillende benen.

BAARD ERAF

Het biologisch-dynamisch volkorenbrood van 'Loverendale' was het enige wat me te binnen schoot. Het bleek van een bedrijf op het eiland Walcheren afkomstig te zijn. De boer vond het goed dat ik als vrijwilliger in de leer kwam; op voorwaarde dat mijn baard eraf ging. Ik hing aan zijn lippen. Op een avond liepen hij en ik de akkers na op onkruid. In een naburig veld raasde een loofklapper in de aardappels. Ik vroeg hem, of wij ook zo'n gevaarte in de piepers zouden krijgen. 'Nee,' antwoordde hij met zijn kin afstekend tegen het avondrood, 'luidruchtige machines verjagen de kabouters en die hebben wij juist nodig voor de gezondheid van onze planten.'

Ik had het gevonden! Ik gaf de boer een hand en vertrok. In de trein schreef ik een manifest over de noodzaak van een Kabouterstaat. De mens moest een cultuurkabouter moet worden. Als cultuurkabouter zou de *nieuwe mens* het evenwicht met de natuur kunnen herstellen. En zo begon ik aan het schrijven van mijn boek over Kropotkin: *De boodschap van een wijze kabouter*.

Ik leefde vanuit ideeën, die ik plaatste tegenover politieke autoriteiten van wie wij een zwart en ondemocratisch beeld hadden. Maar wie waren onze tegenstanders eigenlijk? Ik beschouwde hen vanuit mijn eigen ideeënwereld, maar kende hun levensgeschiedenissen niet. Iets als Wikipedia was er niet. Een halve eeuw later kijk ik met nieuwe nieuwsgierigheid naar hun gestalten. Wie waren nu eigenlijk die Autoriteiten die wij zo gek maakten met onze pamfletjes, happenings en witte geruchten dat zij ons lieten achtervolgen en opsluiten?

ONZE TEGENSTANDERS

Nu ik me erin verdiep zie ik dat we in Amsterdam een relatief tamme generatie van machthebbers hadden. In Amsterdam was burgemeester Gijs van Hall vervangen door Ivo Samkalden. Van Gijs van Hall wisten wij provo's niet dat hij in de oorlog, samen met zijn broer Walraven, een grote rol gespeeld had voor de financiering van het verzet in Nederland. Wij zagen allen de voormalige bankier in hem, de stijfkoppige verbieder en censor van leuzen bij demonstraties. Of de politiebaas, die ons liet arresteren als wij zo brutaal waren om op straat krenten uit te delen bij wijze van happening.

Ivo Samkalden was hem opgevolgd om in Amsterdam de orde te herstellen en een van zijn maatregelen was de instelling van een geheime politiegroep die in spijkerbroek linkse jongerenorganisaties infiltreerde, de Groep IJzerman. Wij wisten dat niet, maar we roken het. Wat wij echter niet roken was dat dezelfde Ivo Samkalden vóór de oorlog als bestuursambtenaar in Batavia voorstander was geweest van de dekolonisatie van Koninklijk Nederlands Indië. Dat hij jaren in een Jappenkamp geïnterneerd had gezeten en evenmin, dat hij zich later tegen de domme en gewelddadige Politionele Acties van Nederland had gekeerd. Ook heb ik pas veel later ontdekt dat hij na de oorlog een van de meest uitgesproken en best ingevoerde voorstanders van Europese verzoening en samenwerking is geweest. De goede kanten in het verleden van de twee burgemeesters kenden wij niet. Of wilden we ze niet kennen?

In Amsterdam was de rook van de rookbommen in 1968 opgestegen. Maar in de aanloop naar de gebeurtenissen in Berlijn en Parijs kregen wij vaak bezoek van belangstellende studenten en andere geestverwanten uit ook deze beide buitenlandse hoofdsteden. Vaak hadden zij onze 'Oproep aan het Internationale Provotariaat' om in opstand te komen gelezen: een gestencild pamflet dat wij in verschillende talen, tot in Rusland toe, hadden verspreid.

Wat wisten wij van De Gaulle? Dat hij niets moest hebben van onze vriend Daniel Cohn-Bendit en dat hij het prototype van een autoritaire machthebber was. Dat hij Frankrijk tot een atoommacht gemaakt had, de *Force de frappe*, dat hij vernietigende atoombomproeven in de Stille Zuidzee liet doen. Dat was waar en toch had ook hij een andere kant. Hij was de leider van een belangrijk deel van het Franse verzet tegen Hitler geweest. Hij had het besluit genomen om Algerije los te laten, ondanks het feit dat de Franse kolonisten en veel militairen het beslist onder Frans gezag wilden houden. Om zich te verzekeren van militaire bijstand maakte De Gaulle gemene zaak met generaal Massus in Duitsland – nogal spastisch. Maar vervolgens kwam hij te voorschijn met een

plan voor een grondwetsherziening waarin ik nu niets kwaads kan zien. Hij wilde het overmatig centralistische Frankrijk regionaliseren, door de verkiezing van regionale bestuursraden, en daar ook de leden van de senaat laten kiezen. Ongeveer het huidige Nederlandse model dus, waarin de leden van de Eerste Kamer door Provinciale Staten worden gekozen. Het plan werd in een referendum weggestemd, omdat De Gaulle zijn politieke lot verbonden had aan deze grondwetsherziening. De opstandige, linkse beweging in Frankrijk heeft ongetwijfeld tegen gestemd, maar niet zozeer om de inhoud van het plan als wel om van de autoritaire president verlost te worden.

1968 WAS AL VOORBIJ

Wat een geluk dat wij ons van het historisch perspectief van onze tegenstanders zo weinig bewust waren! Dat geldt vooral voor Nederland waar toen een generatie aan de macht was die zich voor een belangrijk deel in meerdere of mindere mate tegen het fascisme gekeerd hadden. Dat ze op hun lauweren rustten en genoegen namen met een status quo die nog in veel opzichten deed denken aan het vooroorlogse Nederland had het ons gemakkelijk gemaakt niet aan hun fiere verleden te denken.
De opstand die zich in 1968 in Frankrijk en Duitsland voltrok had Nederland in de jaren daarvoor opgefrist. Provo had zich in mei 1967 zelfs opgeheven, niet omdat het zijn doel volledig bereikt had, maar om geen instituut te worden. Zoveel succes hadden wij dus wel al gehad. In ons land was het in 1968 al 1968 geweest. De 'burgerlijke' partijen begonnen sommige van onze voorstellen over te nemen. Er werd nu gewerkt aan wetgeving voor het milieu. Er kwam in de gemeente inspraak. Nieuwe partijen en groepen zoals D66, de PSP en de christenradicalen en Nieuw Links eisten democratisering en die kwam er geleidelijk ook.
Frankrijk en Duitsland werden (nog) meer autoritair geregeerd dan Nederland en die speelruimte had het ons vergund om voorop te lopen in de internationale golfslag. Waren wij doordrongen geweest van het antifascistische of antikoloniale verleden van onze regenten, dan hadden we hen waarschijnlijk niet zo fris en vrij de mantel kunnen uitvegen, onze herinnering aan de moed die zij eens opgebracht hadden zou ons akelig geremd hebben. Trouwens, dit is misschien ook een van de verklaringen voor het feit dat de Provo- en ook de studentenbeweging voornamelijk uit jongeren bestond. De ouderen hadden meer kennis van het verleden en dus ook meer ontzag voor de Van Halls en de Samkaldens.
Alleen in de *Bundespepublik* Duitsland was het beeld dat ik had van de autoriteiten toen enigszins realistisch. Kurt Georg Kiesinger was Bondskanselier en hij was een ex-nazi. Hij had gewerkt voor Von Ribbentrops ministerie van Buitenlandse Zaken en ook voor Goebbels' radiobedrijf. Terecht had Beate Klarsfeld, de toen nog jonge nazi-jaagster, hem op het congres van zijn CDU een oorvijg verkocht.
En de *Bundespräsident* Heinrich Lübke? Die had verschillende projecten voor de nazi's uitgevoerd en had gevangenen ingezet voor de bouw van de V-1- en V-2-raketten, Hitlers *Wunderwaffen*, op het eiland Peenemünde. Hij bezocht namens Duitsland eens Liberia en schijnt daar (of het waar is of niet) een gemengd gezelschap fijngevoelig te hebben aangesproken met de woorden: '*Meine Damen und Herren, liebe Neger*'.
Dus ja, de werkelijkheid van het Duitse gezag was minstens zo karikaturaal als ons beeld ervan. Hierin zijn wij realisten gebleken. Het was in de hetzerige sfeer tegen de linkse studenten, waartoe de kranten van het Springerconcern flink bijdroegen, dat Rudi Dutschke door een opgehitste jonge arbeider werd neergeschoten. '*Du dreckiges Kommunistenschwein!*' riep deze proletariër naar de student. April 1968. Duitsland was in shock.

NAAR EEN LEVENDE DEMOCRATIE

Studenten in de BRD blokkeerden de verspreiding van de Springerkranten en uit die sfeer van burgeroorlog ontstonden uit de *Außerparlamentarische Opposition* (APO) twee linkse stromingen. Daaruit ontstonden later enerzijds de geweldloze *Die Grünen* (waartoe Dutschke, Joschka Fischer en Petra Kelly behoorden), anderzijds de *Rote Armee Fraktion van* Ulrike Meinhof c.s.
De moorden en de ontvoeringen van deze laatste club hebben de tegenstanders van het antiautoritaire denken in het harnas gejaagd en de doorbraak naar democratisering in Duitsland vertraagd.
De RAF was niet de enige reden voor de vertraging. Door het bestaan van de stalinistische DDR en de schietpartijen op de vluchtelingen, die naar het westen trachtten te ontsnappen, was de temperatuur van de Koude Oorlog in geen enkel Europees land zo laag als in Duitsland. Het vroor dat het kraakte.
In Nederland hadden we in 1968 al betrekkelijk speels een flinke stap vooruit gezet. Drie jaar eerder dacht nog de helft van de bevolking dat het hoog nodig was een concentratiekamp voor provo's op Terschelling in te richten, in 1968 meende alleen uiterst rechts dat nog. Nederland was in slechts luttele jaren in een levende democratie veranderd. Jaren waarin wij een onverwachte, maar inspirerende invloed in Europa hebben uitgeoefend. De jaren zestig betekenden voor veel Nederlanders een tweede bevrijding. Nadat we in 1945 van de bezetting bevrijd waren, hadden wij nu onszelf van de bedompte sfeer van de Autoriteiten bevrijd. De geest ervan verspreidde zich over ons werelddeel; het Witte fietsenplan is bijvoorbeeld in Berlijn, Parijs en Kopenhagen en een aantal andere steden ingevoerd.
In Duitsland kwam de doorbraak naar

het vrijere denken pas flink wat later. Toch was 1968 voor Duitsland een uiterst belangrijk jaar geweest. Het was het jaar waarin de nieuwe, kritische generatie hun ouders massaal de harde, centrale vraag stelden: 'Wat deden jullie in de oorlog en waarom zaten jullie niet in het verzet?' De confrontatie was scherp, de vruchten kwamen later.

SOCIALISME MET EEN MENSELIJK GEZICHT

Het was geen toeval dat in het Europese breukjaar 1968 ook in de bezette, brede zone van Oost-Europa een lente de kop opstak. Het beeld dat wij provo's en andere linkse jongeren hadden van het bestel daar was wel dat van een autoritaire heerschappij, maar toch kenden wij er de keiharde realiteit niet van. Omdat *de Telegraaf*, krant van gezagsaanbidders en Provohaters, het leven daar als een hel afschilderde, dachten wij dat het wellicht zou meevallen. Een vergissing dus. Ook Rudi Dutschke was voor de verschrikkingen van de DDR naar het westen gevlucht. Hoe diep de Stasi en verwante geheime diensten daar het leven van burgers beheerste, dat realiseerden wij ons onvoldoende, ook al legden wij anti-autoritairen de CPN-ers hier allang uit dat zij zich illusies maakten.

Toen Dubček en de zijnen zich openstelden voor een 'socialisme met een menselijk gezicht' waren wij blij. Het Tsjecho-Slowaakse 'Manifest van 2000 woorden' erkende openlijk dat de communistische heerschappij was uitgelopen op onderdrukking. Het manifest eiste iets wat bij ons al lang bestond en door Provo nog verruimd was: vrijheid van meningsuiting. Sommigen van ons reisden naar Praag en steunden deze dappere verzetsstrijders. Breznjevs tanks maakten alles kapot. 1968 liep in het Oosten uit op een ramp. De Sovjet-Unie was, gemaskerd met marxistisch klinkende leuzen, terug bij de meest conservatieve tijden van het tsarisme. Maar de herinneringen aan de Praagse lente en het socialisme met een menselijk gezicht bleven, definitief uitgewist waren zij niet. Twee decennia later zouden zij herboren worden, dit keer in de meer succesrijke gedaanten van *glasnost* en *perestroika*.

EUROPEES KEERPUNT

1968 is voor Europa en vooral voor Duitsland een keerpunt geweest, voor Nederland een goed jaar van uitwerking van wat daarvoor aan de orde gesteld was. Een terugval naar de tijd daarvoor is er gelukkig niet geweest. Maar de opkomst van de populistische partijen maakt duidelijk dat een niet onbelangrijk deel van het volk nu wel terug wil naar het autoritaire bestel van voor dit keerpunt. Deze mensen vormen een waarschuwing voor de dreigende wraak van – om een term van Provo te gebruiken – 'het klootjesvolk'. Met dit woord bedoelden wij de massa van verslaafde consumenten, die gedachteloos op kortzichtig eigenbelang uit zijn. Tegen de verslaafde consument van morgen hadden wij gewaarschuwd bij onze happenings. Is dit vergeefs geweest? Nieuwe problemen zoals klimaatbederf en geforceerde vluchtelingenstroom worden door veel verslaafde consumenten ontkend of domweg verfoeid en dit schept een atmosfeer waarin onze idealen van omstreeks 1968 nu voor velen dromerij lijken.

Waren onze idealen slechts idealen? Ik vermoed dat zal blijken dat zij levensvoorwaarden zijn.

1968

toen waren we als water.
vanzelf stromend
over nieuwe wegen,
hindernissen zonder moeite rondend.

ja, we waren als water.
soms stonden we stil tot
we sterk genoeg waren om
dammen te doorbreken.

als water
vulden we alle kuilen,
sleten sporen uit,
maakten ruim baan.

als water waren we.
in het voorbijgaan
voedend wat langs onze oever stond,
ondoorgrondelijk doorzichtig.

en nu:
onopgemerkt en nutteloos lopen we weg
of staan stil als broedplaats voor parasieten,
kweken giftig ziektekiemen.

modderige poelen resten.

Nico van Apeldoorn, 2018

BEWEGINGEN IN HET ANARCHISME IN 2017

Jan Bervoets

Jaarkroniek van de anarchie

Afgelopen jaar, medio juni, vond in Campinas, Brazilië de eerste CRIFA van het westelijk halfrond plaats, een internationale bijeenkomst van anarchistische federaties van Argentinië, Brazilië, Valdivia (Zuid-Chili) en Mexico als voornaamste landen. Het verslag van deze bijeenkomst bevat overzichten van de revolutionaire bewegingen in die landen en dan gaat het vaak om de instandhouding van organisaties die zich rechtstreeks verzetten tegen de staat. Een treffend voorbeeld van ontwikkelingen in 2017 binnen de anarchistische beweging om deze jaarkroniek mee te beginnen.

Deze eerste bijeenkomst van de 'Latijns-Amerikaanse Internationale' was uitgeroepen door delegaties naar het anarchistische congres in Frankfort, met als bijzondere gegevens dat het voor het eerst niet-blanke vertegenwoordigers zijn die aansluiting bij de anarchistische internationale hadden verkregen. Uit Chili kwamen in Frankfort Mapuche-indianen. Samen met de opstandige studenten uit Valdivia kwamen zij tot de conclusie dat de *chachques* van de inheemse bevolking gemeenschappelijke organisatiekaders waren voor een antiautoritair verzet tegen goudwinners, oliemagnaten en andere door de staat gesteunde (multi-)nationale ondernemers die op de uitroeiing van hun gemeenschappen uit zijn. De Mapuche wonen in Patagonië, dat behalve in Chili ook in Argentinië ligt. Daar zijn de indianen in strijd met de planters voor de Italiaanse kledingfabrikanten van Benetton, die zich vanaf 2000 een miljoen hectare land hebben toegeëigend met het zelf vastgestelde recht mensen daarvan te mogen verdrijven. Voortdurend proberen Mapuche zich daar te handhaven.
Brazilië wordt geregeerd door een 'centrumrechtse' president Michel Temes, die oorspronkelijk als vice-president werd verkozen naast Dilma Roussef, de opvolgster van de sociaaldemocratische president Lula. Temes kreeg echter de macht in handen na het door zijn partij geënsceneerde corruptieschandaal en de daarop volgende afzetting van Gousset. Sindsdien regent het corruptieaanklachten tegen hemzelf, maar een parlementaire meerderheid verwierp in juli een soortgelijk *impeachment* tegen hemzelf. Het ziet ernaar uit dat hij zich door deze overwinning gesterkt voelt, om zich tegen de volksmassa's te keren die nog steeds tegen de regering in opstand zijn.

Voor 27 oktober organiseerden anarchisten in Porto Alegre een boekenmarkt. Twee dagen tevoren deden arrestatieteams van de politie een inval in het centrum, arresteerden de organisatoren en namen de handel in beslag. De inhoud van de boeken dient nu als bewijs tegen hen als revolutionaire complotteurs, samen met een hoeveelheid petflessen, die volgens de politie als mollies (molotovcocktails) konden worden gebruikt. Een en ander valt in het kader van verdere repressie van arbeidersbewegingen die zich keren tegen de afbraak van de magere sociale zekerheid waarmee Lula indertijd hun stemmen had beloond en de handhaving van de door de staat overgenomen universiteitsadministratie van Sao Paolo, waartegen de studenten zich verzetten. Van dergelijke razzia's is ook een homoseksueel centrum het slachtoffer geworden. Misschien wil de regering zich op die manier sterken om zich tegen de straat en de zich verzettende *indigenos* te keren. Er is in ieder geval een definitief en bitter einde gekomen aan de 'sociale' illusie die president Lula tien jaar geleden had geschapen.

MEXICO: MAGONISME

Dat in Mexico de libertaire beweging lijkt te worden gedragen door de indiaanse bevolking is al bekend door de werking van de vrijstaat van de Zapatistas in Oaxaca. Maar ook in andere staten – waar de burgerbeweging van *communalistas* zich verzet tegen de corruptie van de macht en de strijd om de openbare orde van de regeringskrachten, de *federales*, lijkt te winnen – vinden anarchistische discussies plaats. Inzet daarvan zijn de presidentverkiezingen die in 2018 zullen plaats vinden. De Zapatistas zijn voornemens een indiaanse kandidaat voor het voetlicht te brengen, maar dat wordt door anarchisten in de andere Mexicaanse staten niet op prijs gesteld. Er is namelijk ook nog de antiparlementaire beweging met de syndicalistische traditie van Flores Magon, waarbij de organisatie van de strijd van onderop zelf langs directe weg de staat vervangt, en de *communales* kunnen zich daar zeker voor inzetten. De kandidaatsstellingen van de Zapatistas zullen dan ook niet de steun van alle kameraden krijgen. In Oaxaca worden zelfs autonome magonistische collectieven gevormd. De Mexicaanse federatie FAM heeft zowel delegaties van groepen die de Zapatistas steunen als van het magonistische collectief. Van belang is dat allen opkomen voor een gezamenlijk verzet tegen de staatsrepressie, de voortgaande drugsoorlogen en de daarmee gepaard gaande corruptie van de regering en plaatselijke overheden. De situatie wordt aangescherpt door de economische oorlog die door president Trump aan Mexico is verklaard en die kan leiden tot Amerikaanse interventies om de positie van de Amerikaanse markt in Mexico te versterken.
Een belangrijke rol speelt daarbij het universitaire verzet. Evenals in andere Latijns-Amerikaanse landen, met name in Brazilië – maar in wezen nagenoeg wereldwijd – nemen de directies van multinationals het onderwijsprogramma van de universiteiten over, waarbij de tot dan toe gekoesterde ideologie van wetenschappelijke onafhankelijkheid en 'academische vrijheid' plaats moet maken voor bedrijfsgerichte technocratie en uitsluiting van onderwijs en onderzoek van wat daarbuiten valt als onethisch wordt afgewezen. Hiertegen is een universitair syndicalisme ontstaan in de vorm van een Coordenacion Nacional de Trabajadores de Educacion CNTE, een soort universitaire vakorganisatie die zich keert tegen de staat.
Intussen heeft op 1 september in Chiapas een aardbeving plaats gevonden met een kracht van 8 op de schaal van Richter. Daarop volgde elf dagen later de aardbeving in Mexicostad. De Mexicaanse kameraden zijn in staat geweest eigen hulporganisaties te organiseren, die met name de indiaanse bevolking steun hebben kunnen bieden. Laten we hopen dat het tot blijvende banden leidt.

RECHTSE AFSHEIDINGSBEWEGINGEN

Kunnen we in de staatkundige autonomiebewegingen van Europa iets van anarchisme zien? Moeilijk. De autonomiebeweging van Catalonië tegen Spanje wordt geleid door Puigdemont, vertegenwoordiger van de rechtse beweging voor de Catalaanse onafhankelijkheid. De afscheiding van de noordelijke provincies Veneto en Piemont in Italië zien er op papier uit als een streven van de rijken om zich af te zonderen van de armen van het zuiden, een 'eigen volk eerst'-beweging op het punt van belastingen. Hoe het met de afscheiding van de Schotse nationalisten gaat wegens de Brexit van Groot-Brittannië en ten gunste van de EU is nog niet duidelijk. Hoe dan ook: dergelijke bewegingen leiden slechts tot vervanging van de ene staat door de andere.
Toch zijn ook de Catalaanse antiautoritaire bewegingen de straat op geweest om de onafhankelijkheid van Catalonië te steunen en zelfs de CNT heeft zich daarbij aangesloten zonder een duidelijk eigen geluid te laten horen. We moeten dan ook vrezen dat het anarchisme daar aan de verliezende hand is. Ik heb me overigens laten vertellen dat de Catalaanse politie harder tegen politieke demonstraties en bewegingen optreedt dan de

Guardia Civil…

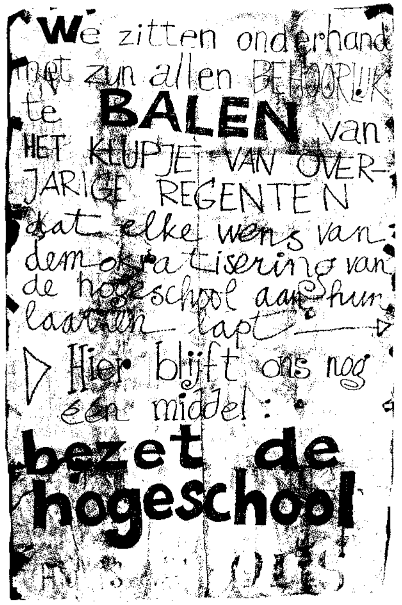
AMOK IN DE ANARCHISTISCHE VAKBEWEGING

Ook op het terrein van anarchistische vakbeweging het nodige aan de hand, De anarchistische internationale vakbeweging IWA-AIT dreigt uiteen te vallen. Dit is de Internationale Arbeidersassociatie, die na de Russische revolutie en de opkomst van de Komintern is ontstaan om een anarchistisch antwoord te geven op het centralistische communisme. De revolutionaire vakbonden van vóór 1914 – zoals de Franse CGT en het Nederlandse NAS – waren in handen van de communisten gevallen, maar dat was niet het geval met de Spaanse CNT en dat lijkt nog steeds niet het geval. In Duitsland bestaat de Freie Arbeiter Union (FAI), in Zweden is de SAC een grote vakbond die evenals de Italiaanse vakbond USI in staat is werkloosheid en pensioenen te verzekeren. Na de dood van Franco viel de Spaanse CNT uiteen in een revolutionaire radicale stroming met directe actie (CNT-E) en een reformistische (CGT-E), die onder meer meedoet aan verkiezingen van medezeggenschapsorganen in ondernemingen en dus het verwijt krijgt van parlementarisme. In deze anarchistische internationale is nu een discussie ontstaan over het stemrecht van de aangesloten organisaties: organiseren wij federalistisch, waarbij elke landelijke afvaardiging een gelijke stem heeft ongeacht de omvang van de vakbond, of geven we bonden met meer leden ook meer stemrecht? Deze discussie is helaas op gang gekomen omdat er steeds meer standpunten ontstaan waarover binnen de AIT steeds minder met consensus wordt gewerkt en steeds meer wordt gestemd. De grote reformistische vakbonden FAU, USI en ook de Spaanse CNT (die intern een tweede splitsing doormaakt, omdat leden het niet met deze koers eens zijn) hebben een 'troika' gevormd, van waaruit een nieuwe internationale wordt gevormd, de Red and Black Coordination (RBC). We krijgen dus een internationale discussie over bedrijfsverkiezingen, gegarandeerde pensioenfondsen en sociale zekerheden. Er dreigt een keuze tussen pragmatische verbreding van de organisatie ten koste van principes, in de hoop (of illusie) dat dergelijke compromissen geen kwaad kunnen tegenover het vasthouden aan de antiautoritaire tradities van directe actie als basis van de organisatie en militante strijd tegen de corruptie van onze ideeën. Geen leuke situatie, en misschien laten de IWA-AIT en de RBC het niet zover komen en komt er toch overleg. Maar ik hoor ook zeggen dat de CNT zich niet tegen de staatkundige opvattingen ten aanzien van Catalonië verzet omdat zij zich tot 'volksbeweging' wil verbreden…

EN DE KOERDEN?

Ander slecht nieuws: aan mijn kroniek van de anarchie in Noord-Syrië dreigt een einde te komen. Allereerst om de technische reden dat websites als Rojava Report, Kurdish Question en ARAnews vanaf augustus zijn komen stil te vallen. Maar ook de aard van de laatste berichten werd twijfelachtig: van Kurdish Question zijn dat overwegend oproepen geweest van een internationale anarchistische militaire brigade, die zichzelf voorstelde als een internationale centrale voor militante gewapende strijd tegen de staat. Te vrezen valt daarom, dat we het in het vervolg met diffuse berichten moeten doen en zwakkere schijnsels door de rookgordijnen van de heersende media.
Het past in de sfeer van onafgebroken berichten over krijgshandelingen, van de Syrian Democratic Forces tegen Turkse aanvallen op de bevolking van Rojava en de trage maar gestage opmars van diezelfde eenheden naar Raqqa, de hoofdstad van de IS. Die is overigens, medio oktober van de IS bevrijd, maar vraag niet hoe! Raqqa is een platgebombardeerde stad met honderden burgerdoden, veroorzaakt door de luchtmacht van de VS, waaraan de SDF openlijk zijn bondgenootschap heeft gewijd. Intussen weten we dat de top van het door de IS verstoorde radenstelsel figureert als leiding van het militaire bestuur van Til Abyad, het door Rojava veroverde gebied tussen Kobanè en Jazeera. Er bestaat dus formeel – maar niet meer dan dat – een verbinding tussen de Syrische/ Arabische radenbeweging en het democratisch communalisme van de Koerden. Maar of die in Raqqa tot leven komt…

Hoe dan ook: Rojava, dat dit jaar de Democratische Federatie van Noord-Syrië is gaan heten, heeft definitief het begrip Koerdistan afgezworen: het is een internationale gemeenschap van communes van onderop. Maar daarmee heeft het zich afgescheiden van het Koerdistan van Barzani, dat zijn grenzen met Irak heeft gesloten. Barzani heeft daar geprobeerd zijn macht over Erbil, de puinhopen van Mosul, Kirkuk en het Yezidigebied te versterken door een referendum uit te schrijven voor Koerdische onafhankelijkheid. Maar na die verklaring is hij een oorlog met Irak aangegaan, dat na een militaire actie Kirkuk veroverd heeft en Sinjar aan zijn zijde heeft gekregen, deels door linkse Koerdische opponenten en het verzet van de Yezidi zelf. Op 18 december zijn in Suleimania, Halabja en tal van andere steden opstanden uitgebroken tegen de regering van Barzani om te protesteren tegen de corruptie en de economische situatie die door de blokkade van Barzani's tegenstanders is veroorzaakt. De ordetroepen van Barzani's partij KDP, die zich ook 'asaisj' noemen, schieten met scherp op de betogers, maar de opstand houdt aan.
De Democratische Federatie van Noord Syrië heeft inmiddels een reeks verkiezingen van volksvertegenwoordigers gehouden: bestuursleden van communes (22 december), van de regio's (verwacht in november) en de zes kantons (19 januari 2018). Wordt dat weer een parlementair stelsel? Er is een pro-Barzanpartij, waarvan leden in Jazeera door andere groepen als de communes zijn vervolgd. Wordt dit conflict opgelost door compromissen of repressie? Deze vragen blijven bij gebrek aan berichtgeving open.

ONZE VIJAND, HET KAPITAAL

Thom Holterman

Uit het land van Proudhon

Deze titel klinkt als een leus van de arbeidersbeweging van begin twintigste eeuw. Het is evenwel de titel van een boek uit 2017, *Notre ennemi, Le capital* (Paris). Het boek is geschreven door de eigenzinnige Franse filosoof Jean-Claude Michéa. De titel impliceert een verwijzing naar de toen nog (2012) presidents*kandidaat* François Hollande. In een verkiezingstoespraak wees hij de financiële wereld aan als vijand. Hollande als *president* liet die gedachte al na een maand varen. Michéa huldigt het standpunt nog steeds. Hij werkte het uit in het genoemde boek en laat tevens zien waarom geen enkele oprechte persoon zich over Hollande kon verwonderen. Al geruime tijd ervoor had deze meegeholpen de Franse socialistische partij (PS) in neoliberaal vaarwater te krijgen. Zijn ex-echtgenote, Ségolène Royal (PS) liet zich jaren geleden op een vraag ook al eens in die richting uit: 'De markt, die zit in ons bloed'…

Jean-Claude Michéa is een filosoof die George Orwell in Frankrijk heeft geherintroduceerd – en zich aan hem laaft, wat hij ook doet aan de Franse antropoloog Marcel Mauss (1872-1950) en bijvoorbeeld eveneens aan de Franse activist, denker, filmer, situationist Guy Debord (1931-1994). Mauss is de man van het onderzoek naar het sociale verschijnsel in prekapitalistische gemeenschappen van de ruil-gift (over de situationisten zie elders in dit nummer). Michéa vergeet de anarchisten niet. Hij ontleent inzichten aan hen maar ook is hem het beste van Marx niet vreemd. Waar hij zich keert tegen links, is dit vooral om aan te geven: zonder hen! Maar dat wil niet zeggen dat hij iets met rechts zou hebben (wat sommige kwaadsprekers hem wel aanwrijven). Het 'niet links/niet rechts' van een Le Pen of een Macron is hem niet eigen. Het gaat hem om een herontdekking van 'de verloren schat van de oorspronkelijk socialistische kritiek' (*Marianne* van 6-12 januari 2017). In zijn woorden: Marx en Bakoenin noemden zich ook niet links. Het kapitaal, dat is onze vijand!
Alle overige onderwerpen die ik hier laat volgen, betreffen in feite subonderwerpen die om deze vijandschap cirkelen als 'satellieten'. Van daaruit wordt de vijand aangevallen, afbreuk gedaan, in een bepaald ondragelijk daglicht gesteld…

Nihilisme en kapitalisme

Hoewel feitelijke handelingen die leiden tot verwoesting van het menselijk leven en het milieu door personen en (multinationale) ondernemingen, loopt de kritiek daarop via een verwerping van het kapitalisme. Het is namelijk de immanente logica van het kapitalisme die drijft tot destructie. Om aan die logica te voldoen is een bepaalde instelling nodig. Die instelling wordt gevoed vanuit de ideologie van het nihilisme: de ervaring van een nihilistische manier van leven in een wereld ontdaan van enige zin, is verbonden met de mondiale expansie van het kapitalisme. Dat blijkt niet alleen eenvoudigweg een productiewijze te vertegenwoordigen, maar vanwege zijn logica ook een regime te zijn dat destructief is.

In zijn *Nihilisme et capitalisme* (Paris, 2017) legt de Franse filosoof en sociale wetenschapper Alfredo Gómez Muller uit hoe de kapitalistische activiteit berust op een rationeel model dat zuiver instrumenteel en berekenend is, gericht op een 'eendimensionale' (Marcuse) subjectiviteit. Gómez Muller legt verder uit dat er twee soorten nihilisme bestaan, een politiek en een filosofisch. Hij brengt het kapitalisme met het filosofisch nihilisme in verband. Dat betreft de algemene ervaring van de radicale afwezigheid van zin en waarde in de wereld. Niets doet er dus toe en na ons de zondvloed. Het kapitalisme drijft op die golven…

Vooruitgang als mythe

Het kapitalisme houdt zich eveneens in stand door zijn logica te vertalen in termen van 'vooruitgang' (progress). Ik kan mij het moment nog goed herinneren dat ik als jongeling voor het eerst 'echte' VVD'ers tegenkwam. Als ik hamerde op bedachtzaamheid en integrale afweging in de besluitvorming (ik spreek over mijn gemeenteraadservaring in de jaren zeventig), dan hadden deze VVD'ers het vaak over *vooruitgang*, want zo zeiden zij: 'Stilstand is achteruitgang'. Maar wat de meerwaarde was van de vooruitgang kon mij nooit goed duidelijk gemaakt worden. Want het was, is en zal binnen de kapitalistische logica steeds zijn: vooruitgang om de vooruitgang. Dat is natuurlijk een mooie kluif voor de Franse filosoof en geleerde Jacques Bouverresse.

Al jaren houdt hij zich bezig met de verlakkerij die 'vooruitgang' wordt genoemd. Hij is niet de enige en in afgelopen tijdperken zijn anderen hem voorgegaan. In zijn boek van beperkte omvang (zakformaat, 110 blz.), getiteld *Le mythe moderne du progrès* scherpt hij enkele lezingen over dit onderwerp aan en laat hij zien op wie hij voortbouwt (zoals op George Orwell en Ludwig Wittgenstein). De zucht naar vooruitgang komt uit de hoek van het Kapitaal en dat is wat deze denkers verenigt: hun kritiek daarop. Want het is het Kapitaal dat nieuwe kathedralen bouwt zoals het CERN (Europese organisatie voor kernonderzoek, Zwitserland) om het vooruitgangsgeloof erin te houden. Het kost de samenleving miljarden euro's en de CERN-boys verwerven er mooie salarissen mee. Zij zoeken naar *nix*. Het bestaan van voedselbanken en armoedewinkels maakt dit alles tot leugen, zoals elke religie dat is.

Autonomie

Iemand die kapitalistische leugens heeft willen bestrijden is de Grieks-Franse filosoof, econoom en psychoanalyticus Cornelius Castoriadis (1922-1997). Samen met een andere Franse filosoof, Claude Lefort (1924-2010) richtte hij een groep op met de naam 'Socialisme of barbarij' (tevens gaven zij een gelijknamig tijdschrift uit). Castoriadis begon als revolutionaire activist en groeide uit tot politiek denker. Twee hedendaagse Franse docenten filosofie hebben zich ertoe gezet hem uit de vergetelheid te halen. Het zijn Philippe Caumières en Arnaud Tomès die zich concentreerden op de nadruk op autonomie die bij Castoriadis te vinden is, vandaar de titel van hun boek *Pour l'autonomie, La pensée politique de Castoriadis* (Paris, 2017).

De publicaties van Castoriadis hebben in de loop der jaren, zo laten zij zien, een nieuwe dimensie gekregen, hoewel dat bij hem geen intellectuele heroriëntatie betekende. De hoofdtermen wijzigen maar de dragende kwesties blijven dezelfde: in de jaren vijftig spreekt hij over *arbeidersbeheer* (gestion ouvrière), in de jaren zeventig wordt dat *zelfbeheer* (autogestion) en vanaf de jaren tachtig *democratie*. De onderliggende gedachte is evenwel steeds *autonomie*, te weten het 'bewuste besturen door de mensen zelf van hun leven'. Eén van de uitgangspunten voor Castoriadis is dat de maatschappij georganiseerd moet worden vanuit basiscollectieven, waarvan het bestuur de zaak is van een ieder. Hier wordt het model van de arbeidersraden gevolgd. 'Het arbeiderszelfbestuur betekent de macht aan de raden in het bedrijf en ten aanzien van de financiën. Dit wordt uitgewerkt door de hele maatschappij zo in te richten, tot aan de Algemene Vergadering en de Regering van Raden'.

Arbeid?

Iets wat meer en meer in ons huidige tijdperk aan de orde komt, is de vraag of er nog wel zoveel arbeiders zijn. Nog belangrijker is de

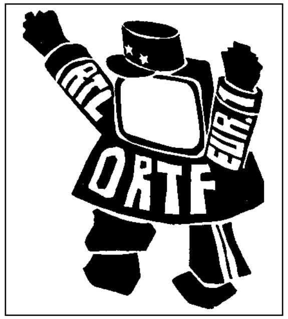
vraag of er wel zoveel moet worden gewerkt. Wie wil dat eigenlijk? Als de winst geproduceerd wordt in de vorm van meerwaarde, wordt dat laatste opgebracht door de factor 'Arbeid'. Daarom hecht men binnen het kapitalisme ook zo aan 'arbeidskracht' – en wel zo goedkoop mogelijk. Mondiaal gezien leidt dit tot delocatie, dat wil zeggen verplaatsing van het werk naar plekken op de wereld waar arbeid het goedkoopst is. Ondertussen levert dat in beide gebieden sociale ontwrichting op. Doordat de commerciële wereld niet opdraait voor de daardoor veroorzaakte kosten, kan zij deze als extraatje in eigen zak steken. Dit zijn zo enkele overwegingen die de basis vormen voor (sommige) artikelen in het themanummer 'Zie jij het werk?' van het studieuze Franse anarchistische, halfjaarlijkse tijdschrift *Réfractions* (nr. 38, voorjaar 2017). En met voor mij als klap op de vuurpijl daarin opgenomen, de in het Frans vertaalde tekst van de Nederlandse Mokerjongere Herman J. Schuurman, *Werken is Misdaad* (1924). In het binnenland verguisd, in het buitenland gevierd.

Afschaffing van het strafrecht

Het is en blijft een merkwaardig voorrecht van voorlopers dat zij in eigen land onbekend blijven of verguisd worden, terwijl zij in het buitenland op een schild worden geheven. Dit overkwam en -komt (zelfs ver na zijn overlijden) ook de hoogleraar strafrecht Louk Hulsman. Ik heb hem nog als docent gehad toen ik rechten studeerde (eerste helft jaren zeventig) en later toen hij gepensioneerd was, kwamen we elkaar regelmatig tegen op de zaterdagmarkt in Dordrecht. Wij namen dan de stand van zaken door. Dit was in de regel wanneer hij net terug was van, of juist op punt naar een veelal Franssprekend gebied (Frankrijk maar ook Canada) te gaan om daar referaten over de afschaffing van het strafrecht te houden. Hij was dan vol vuur. Ja, Louk Hulsman was abolitionist. Enige tijd geleden is er een intellectuele biografie over hem verscheen, geschreven door de jonge Franse juriste Margaux Coquet. Het boek draagt de titel *De l'abolition du système pénal, Le regard de Louk Hulsman* (Paris, 2016) (Over de afschaffing van het strafrechtsysteem, De inzichten van Louk Hulsman).

Zelf heb ik mij, geïnspireerd door Clara Wichmann (1885-1922), naar wie ook Hulsman verwijst, vooral beziggehouden met wat genoemd wordt 'de sociale milieutheorie' van het strafrecht. Een van de Franse voorlopers daarvan is de criminoloog Alexander Lacassagne (1843-1924). Van hem is het aforisme 'De maatschappij heeft de criminelen die het verdient'. Als we kapitalisme zien als vorm van misdrijf (denk daarbij onder meer aan Proudhon met zijn 'eigendom = diefstal') dan wordt het nog duidelijker waarom wij het kapitalisme als onze vijand moeten zien, want wie van ons wil met criminaliteit in verband worden gebracht?

De genoemde titels zijn uitgebreid besproken op https://libertaireorde.wordpress.com

JOHAN VISSCHER (1872-1945)

Igor Cornelissen

Bijvangst

De oude arbeidersbeweging is rijk aan figuren die anders eindigden dan ze begonnen. Domela Nieuwenhuis begon als predikant, Pieter Jelles Troelstra was advocaat voordat hij de leider werd van de sociaaldemocraten, Herman Gorter stond kort voor de klas als leraar klassieke talen en Jacques de Kadt was in Haarlem loketbediende bij de PTT.

Johan Visscher wilde advocaat worden maar brak zijn studie rechten na enkele jaren af, werd anarchist (en schreef in *Recht voor Allen*) om daarna via de SDAP bij de communisten terecht te komen. Misschien valt zijn latere beroep het best te omschrijven als journalist. Er kwam van hem in 1939 een aardig boekje uit waardoor hij nog enige bekendheid heeft. De communistische uitgevrij Pegasus gaf het uit. Zijn *Geschiedenis van de Nederlandse arbeidersbeweging* (oude beweging) is zelfs in 1978 nog herdrukt. Het is een levendige beschrijving van de gruwelijke toestand van de arbeidersklasse in de negentiende eeuw en het langzaam opgang komen van vakorganisaties en socialistische organisaties. Enkele ontsieringen zijn hem vergeven. Pegasus kon het natuurlijk niet uitgeven als Visscher er niet een leerzaam citaat van de alwijze Stalin in verwerkte en benadrukte dat Domela met zijn anarchisme op het verkeerde spoor raakte. Maar mooi is als hij beschrijft, wanneer Domela na zijn gevangenzetting wegens majesteitsschennis amnestie krijgt en door zijn aanhang wordt bejubeld, hoe in Rotterdam de leiding van de Sociaal Democratische Bond besluit de bevrijding in huiselijke kring te vieren. De beweging in Rotterdam is nog zwak. De hulpbenden der bourgeoisie bekogelen het vergadergebouw urenlang met stenen. In het gebouw zelf wordt alles kort en klein geslagen. 'De politie bleef ook hier passief. De volgende morgen vond onder de bel-hamels een uitdeling van geld en jenever plaats.'

Over het leven van Johan Visscher is niet veel bekend en ik ken maar één foto van hem. Zijn vader was apotheker in Monnickendam en behoorde in zo'n klein stadje dus tot de notabelen. Johan kon in Amsterdam rechten studeren, maar brak zijn studie af. Toen hij op het gymnasium zat was hij op negentienjarige leeftijd al onder het pseudoniem Philolaos medewerker van *Recht voor Allen* en medeoprichter van de jongerenvereniging De Roode Garde. Hij was niet de enige Nederlander die daarna naar Zuid-Afrika trok om aan de Boerenoorlog deel te nemen. Bijna vanzelfsprekend aan de kant van de Boeren en dus tegen de Britten. Die vertegenwoordigden immers het machtigste imperialisme dat de wereld aan het veroveren was. Zó zagen vrijwel alle anarchisten en sociaaldemocraten dat destijds. Niet alleen de linksen. Een apolitieke broer van mijn vader nam er ook deel aan de gewapende strijd en hield na terugkomst in Nederland lezingen over de concentratiekampen van de Britten. Visscher schreef een dikke studie over die strijd: *De ondergang van een wereld*, dat in 1903 verscheen. Het is me zelfs via internet niet gelukt het boek te pakken te krijgen. Een zuster van Visscher was getrouwd met Tjerk Luitjes, een van de welsprekende anarchisten die in Groningen veel aanhang kreeg. In Zwolle en Arnhem gaf hij *De Volksvriend* uit. Toen hij daar door geldgebrek en tegenwerking van plaatselijke autoriteiten mee moest stoppen heeft hij overwogen naar Zuid-Afrika te emigreren. Onder invloed van zijn zwager? Luitjes bleef in Nederland en zette met zijn vrouw een vegetarisch restaurant in Amsterdam op.

Nadat de marxisten zich in 1909 van de SDAP afsplitsten kwam Johan Visscher bij de

communisten terecht. Hij moet een fel baasje geweest zijn. Joop Morriën, die zijn levensbericht schreef in het *Biografisch Woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland (BWSA)*, meldde dat hij zich ook wel aan 'de zelfkant' bewogen heeft, maar maakt niet echt duidelijk wat dat betekende. Een kleine zoektocht op internet leverde wat meer duidelijkheid op. Visscher was door zijn Zuid-Afrikaanse ervaring in Duits vaarwater terecht gekomen. Hij redigeerde vanaf 1909 het tijdschrift *Hollandsch Zuid-Afrika* en was volgens een andere bron in nauw contact met de Duitse diplomatieke dienst. In 1920 zou hij een ongeoorloofde greep hebben gedaan in de kas van de Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging waarna hij als redacteur van het blad werd afgezet. Er was meer. In navolging van Frankrijk circuleerden in Nederland obscure blaadjes met gewaagde foto's van dames en advertenties die, verhuld uiteraard, adressen gaven voor massage en aanverwante diensten. De namen van die nu lang vergeten bladen waren, weinig opwindend, *De Zwarte Kat* en *Pan*. In 1924 verbood de hoofdcommissaris van politie in Rotterdam de verkoop van die bladen. Een jaar later meldde het persbureau Aneta dat de justitie beslag had gelegd op deze onzedelijke weekbladen. In andere berichten was sprake van pornografie. Maar nog in 1929 nam de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* een advertentie op van boekhandelaar J. Koster sr. (Vechtstraat 74, Zwolle) die deze weekbladen te koop aanbood voor een kwartje per stuk. Op hetzelfde adres waren 'mondaine kunstkaarten' verkrijgbaar voor f 2,50. Een fors bedrag destijds, maar daarvoor ontving men dan ook tien stuks. Wat er in *De Zwarte Kat* en op de kunstkaarten werd afgebeeld, laat zich raden. In ieder geval meldde het katholieke dagblad *De Tijd* op 19 april 1926 dat Johan Visscher, ex-redacteur van *De Zwarte Kat* en *Pan*, als hoofdredacteur van *De Tribune* was benoemd. Die onzedelijke bladen waren kennelijk 'een mooie voorschool voor een communistische redacteur geweest'. Elders is sprake van pornografie. Hoever Visschers bemoeienis met de inhoud van de prikkelende bladen ging en of hij door de justitie is lastig gevallen, zou nader onderzoek moeten leren. In ieder geval vertoefde hij in 1924 in Antwerpen waar hij, liet hij in een brief aan David Wijnkoop weten, bij een bank werkte, weinig verdiende, maar over veel vrije tijd beschikte. Bij zijn werkgever kwamen veel interessante bladen met financiële gegevens binnen. Hij wilde daar af en toe graag een berichtje uit destilleren voor het communistische dagblad. Publiekelijk optreden kon hij natuurlijk niet. Omdat hij buitenlander was of omdat zijn naam in verband was gebracht met *De Zwarte Kat*?

Joop Zwart

Op een buitengewoon opmerkelijke manier kwam ik Visschers naam tegen in een aflevering van het gestencilde blaadje dat de politieke avonturier Joop Zwart in de jaren zeventig en tachtig volschreef tegen alles wat links was. Zwart, zoon van een sociaalanarchistische sigarenmaker, was – niet als enige in de jaren twintig – communist geworden. Hij deed klusjes voor *De Tribune* en mocht af en toe ook een stukje voor de krant schrijven. Dat werd dan ter beoordeling aan Johan

Visscher voorgelegd. Ik laat hier Joop Zwart aan het woord die in zijn *Nieuwsbrief uit Absurdistan* lezenswaardige terugblikken op zijn leven afdrukte. Op een avond kwam Joop naar zijn leermeester Visscher toe om hem een van zijn talrijke 'prulproducten' voor te leggen. Hij kreeg er een uitzonderlijke les in de communistische ethiek. Johan leefde op een bovenwoning aan de Achterburgwal in Amsterdam samen met een wat jonger vrouwtje, Fritzi genaamd. Toen Joop de trap opstommelde, ontdekte hij op de schaars verlichte eerste overloop Fritzi, die met opgetrokken rokken stond te vrijen met een geweldig grote kerel. Diep beschaamd liep Joop snel door en stapte op de tweede verdieping bij Johan binnen, die zoals gewoonlijk op een schrijfmachine zat te rammelen. Johan merkte onmiddellijk dat Joop een beetje in de war was. Hij schonk hem een kop thee in met de opmerking dat een goede journalist tot taak had gebeurtenissen te omschrijven, niet om deze op te vreten… Sidderend van de zenuwen legde Joop zijn productie aan Johan voor en slurpte de ingeschonken thee op. Ongeveer tien minuten later kwam Fritzi stralend met dezelfde geweldige grote kerel binnen en Johan zei: 'Dat treft goed, dit is kameraad Boris en dat is een jonge Komsomol, die je nog wel eens zult ontmoeten…' Boris gaf Joop een grote hand, vriendelijk en innemend. Boris sprak Duits en daar had Joop moeite mee, zodat het niet tot een uitvoerige conversatie kwam. Joop probeerde toch maar zo snel mogelijk weg te komen omdat hij de situatie niet gemakkelijk kon verwerken. Al gauw nam hij dus afscheid van Boris, maar prentte diens gezichtstrekken goed in het geheugen. Vier jaar later zag Joop voor het eerst Boris op een foto terug. Toen heette Boris Georgi Dimitrov en was door de Duitse nationaal- socialisten beschuldigd van brandstichting.

Tot zover de terugblik van Joop Zwart, die zich dus in 1929 moet hebben afgespeeld. Dimitrov werd, met twee andere Bulgaren bij het Rijksdagbrandproces vrijgesproken. Marinus van der Lubbe werd ter dood veroordeeld en onthoofd.

De verdere levensloop van Johan Visscher blijft zonder nader onderzoek wat duister. Hij moet in de jaren dertig nog als vertaler in Moskou hebben gewerkt. In 1933 was hij terug in Nederland waar hij voor de leden van de CPN cursussen verzorgde. In de oorlog dook hij onder. Ondanks zijn zwakke gezondheid ging hij politieke brieven schrijven. Kort voor de bevrijding stierf hij aan een hartverlamming op zijn kamer in de Verbindingsstraat in de Van Woubuurt in Amsterdam. Een pleegdochter weet dat hij niet begraven werd maar in een lijkwagen werd geladen en weggevoerd. De illegale *Waarheid* plaatste op 15 maart 1945 een kort In Memoriam waarin sprake was van zijn lange gestalte met markante kop en weelderig grijze haren.

Of Visscher na zijn overgang naar het communisme contact bleef houden met Luitjes is niet bekend. Luitjes, die ook gewerkt heeft in de landbouwkolonie Walden van Frederik van Eeden in Blaricum, opende met zijn vrouw in dezelfde plaats een vegetarisch pension dat een groot succes werd. Enige tijd was er tevens een naaktkamp aan verbonden, lees ik in het lemma van Luitjes door Jannes Houkes in het *BWSA*. Luitjes dreef uit de anarchistische beweging weg en werd een succesvol aannemer. Hij overleefde de oorlog wel, maar stierf in 1946 na het innemen van een overdosis verdovende middelen.

REVOLUTIEJAAR 1968

De revolutie was bijna een feit. Zo leek het althans in Parijs in mei 1968. Met massaal studentenverzet, een algemene staking en een president die met de handen in het haar zat, kon immers een algemene maatschappelijke omwenteling niet ver meer zijn. 'Onder het plaveisel ligt het strand', was in de euforie van de gebeurtenissen op muren gekalkt.

Maar niet alleen in Frankrijk vierde de onrust dat jaar hoogtij. In Amerika streed de burgerrechtenbeweging voor gelijke rechten, de Praagse Lente werd gewelddadig onderdrukt en wereldwijd werd geprotesteerd tegen de oorlog in Vietnam. In *1968 'You Say You Want a Revolution'* geeft schrijver en journalist Roel Jansen een enerverend beeld van dat rumoerige jaar.

Terugblikkend lijkt 1968 een scharniermoment in de geschiedenis: een opeenvolging van grote maatschappelijke gebeurtenissen die directe inwerking hebben op de samenleving maar ook lang daarna nog sociaal, politiek en economisch van invloed blijken te zijn. 'You Say You Want a Revolution', zongen The Beatles in 1968 in hun song *Revolution*. Roel Jansen gebruikt het als ondertitel voor zijn overzicht van dat hectische jaar, een jaar van 'creativiteit, bewustwording, zelfbeschikking en bevrijding', noteert hij. In zijn verslag buitelen de gebeurtenissen over elkaar heen. Jansen beschrijft ze in een journalistieke reportagestijl, als een heet van de naald krantenverslag vol snelheid en in een rap tempo, zonder dat hij daarbij de grote lijnen uit het oog verliest. Omdat hij ook oog heeft voor de kleine verhalen daarin en met smaak anekdotes opdist, is zijn boek zeker geen traditioneel geschiedkundig overzicht geworden.

Journalistieke wereldreis

Onder meer het studentenverzet in Parijs mei 1968, de Praagse Lente, de massamoord in het Vietnamese My Lai, het jongerenverzet van de Yippies tijdens de Democratische Conventie in Chicago en de Amerikaanse burgerrechtenbeweging beschrijft Jansen gedetailleerd, niet alleen als gebeurtenissen op zich, maar met volop aandacht voor oorzaken, achtergronden en gevolgen. Belangrijke hoofdrollen zijn er voor de Franse studentenleider Daniel Cohn-Bendit, Martin Luther King, de Tsjechoslowaakse leider Alexander Dubček, de Yippies Abbie Hoffman en Jerry Rubin, maar ook de presidenten De Gaulle, Johnson en Nixon krijgen de plek die ze verdienen en die is zeker niet positief.

Roel Jansens boek is geen chronologisch verslag van 1968, dat zou een versnipperd verhaal opleveren, maar de gebeurtenissen zijn geografisch gerangschikt. Jansen noemt het 'een journalistieke wereldreis langs de hotspots van het revolutiejaar'.

Hij opent zijn boek met Parijs. Niet verwonderlijk, de beelden van de grootschalige rellen in het centrum van Parijs zijn in ons collectieve geheugen blijven hangen. Dat een revolutie niet doorzette, ondanks de acties van studenten in combinatie met een algemene staking die Frankrijk compleet lam legde, is volledig te wijten aan de houding van de Franse communisten, zo vermeldt Jansen terecht. De communisten gingen in het geheim onderhandelingen met de regering aan met het doel hun reformistische slooneisen te realiseren in plaats van de revolutie door te zetten. De studenten voerden actie voor andere leef- en werkomstandigheden, voor een betere wereld, een omvorming van de maatschappij, maar ze werden door de communisten afgedaan als rijkeluiszoontjes en pseudorevolutionairen. Effect hadden hun acties zeker: er kwamen hervormingen van het onderwijs en maatschappelijke opvattingen over democratisering, samenlevingsvormen en seksualiteit wijzigden zich. En een jaar na Mei 1968 trad president De Gaulle af.

1968 wordt gekenmerkt door een wereldwijde hang naar democratisering, gelijkheid en vrijheid en het geloof in een betere samenleving. In Amerika voert de zwarte burgerrechtenbeweging haar acties op. Na de moorden op presidentskandidaat Robert Kennedy en de voorman van de burgerrechtenbeweging dominee Martin Luther King, breken in diverse steden rellen en plunderingen uit. De invloed van de militante Black Panthers, die pleiten voor gewapende strijd, breidt zich uit.

In Tsjecho-Slowakije worden initiatieven van de regering voor een minder dwingende vorm van socialisme – afschaffing van censuur, meer persvrijheid, meer politieke en culturele vrijheid – door de bevolking omarmd. Maar het 'socialisme met een menselijk gezicht', bekend geworden als de Praagse Lente, wordt door troepen van de Sovjet Unie met geweld vertrapt.

Deze gebeurtenissen, en ook de studentenopstand in Mexico – waarbij honderden studenten door de politie worden doodgeschoten – en de grootschalige verstoring in Chicago door de Yippies van de Democratische Conventie voor de presidentsverkiezingen, weet Jansen beeldend uiteen te zetten. Dat doet hij soms met humor, maar vooral op een wijze die zijn journalistieke achtergrond verraadt. Hij schrijft alsof hij midden in het gewoel van dat jaar staat, alsof hij deelnemer aan de gebeurtenissen is, en hij weet de lezer in de spanning van een hectisch moment mee te zuigen.

Kanteljaar

De titel van *1968 'You Say You Want a Revolution'* is een verwijzing naar de popmuziek waarin de protestgeneratie inspiratie vond en die op haar beurt ook de gevoelens verwoordde die op dat moment heersten. Roel Jansen had dit wellicht iets meer kunnen uitwerken – het onderwerp zou een aparte studie waard zijn – maar gelukkig compenseert hij dit met een lijst van veertig elpeetitels die de 1968-ervaring compleet maken, onderdeel van een speciaal ter gelegenheid van de verschijning van dit boek opgestelde lijst op Spotify.

Jansen besluit zijn boek met een uitgebreid hoofdstuk over 'magies sentrum' Amsterdam, waar het in 1968 opvallend rustig bleef. Provo, wegbereiders van de internationale tegencultuur, had zich een jaar eerder al opgeheven, maar de verzuilde Nederlandse samenleving vertoonde duidelijk scheuren. Jansen schetst hoe het regentendom afbrokkelde, de seksuele revolutie in gang werd gezet en hoe politiek, sociaal en maatschappelijk in Nederland een liberalere wind ging waaien. Kritisch is hij ten opzichte van politieke en culturele aanhangers van de Sovjet Unie, het Chinese communisme, het socialistische bewind in Cuba en het revolutionaire elan bij figuren uit de Nederlandse culturele elite zoals Harry Mulisch, componist Peter Schat en filmer Joris Ivens. Jansen moet zich bedwingen niet té schamper te doen over de lofrede van Harry Mulisch op Fidel Castro.

Jansen noemt 1968 een kanteljaar. Met zijn boek maakt hij duidelijk dat toen maatschappelijke progressieve veranderingen in gang werden gezet die nog decennia doorwerken, eigenlijk tot op de dag van vandaag.

Bovendien is met het boek voor Roel Jansen zelf de cirkel rond: als twintigjarige student sociologie vertrok hij in mei 1968 met twee vrienden naar Parijs en konden ze getuige zijn van een rumoerige week. Ze konden zelfs Daniel Cohn-Bendit nog de hand schudden. (MS)

Roel Jansen, 1968 'You Say You Want a Revolution', 272p., € 20,-

VIETNAM

And it's one, two, three,
What are we fighting for?
Don't ask me, I don't give a damn
Next stop is Vietnam;
And it's five, six, seven,
Open up the pearly gates,
Well there ain't no time to wonder why
Whoopee! we're all gonna die.

Het refrein van *I Feel Like I'm Fixin' To Die* van Country Joe and The Fish verwoordde eind jaren zestig voor velen hun gevoelens tegenover de al jaren slepende oorlog in Vietnam. Honderdduizenden zongen het

mee tijdens het Woodstock-festival. Protesten tegen de oorlog en de aanwezigheid van de VS kwamen in dat jaar wereldwijd tot een hoogtepunt. Toch zou het nog jaren duren voordat aan de oorlog een eind kwam. In deel acht van de onlangs uitgebrachte tiendelige documentaireserie *The Vietnam War* van filmmakers Ken Burns en Lynn Novick, worden de protesten uitgebreid behandeld.

De serie *The Vietnam War* werd vorig jaar herfst uitgezonden door de Amerikaanse zender PBS en is ook op dvd verkrijgbaar. In bijna achttien uur, tien delen, worden de geschiedenis, het ontstaan en het verloop van de oorlog in Vietnam behandeld. Dat gebeurt door uitgebreid gebruik te maken van authentieke beelden uit de oorlog – journalisten konden redelijk vrijuit van de oorlog verslag doen – in combinatie met interviews met Amerikaanse veteranen, voormalige CIA-medewerkers, militairen en tegenstanders van de oorlog, maar ook met oud leden van het Noord- zowel als Zuid-Vietnamese leger en Vietnamese burgers. Het resultaat is een fenomenale, niet door een politieke kleur ingegeven, objectieve documentaire van de oorlog, vanaf de Franse bezetting van Vietnam halverwege de negentiende eeuw tot en met het vertrek van de laatste Amerikaanse helikopters vanaf de ambassade in 1975. De serie maakt vooral duidelijk hoe drie opeenvolgende Amerikaanse presidenten tegen beter weten in vasthouden aan een tot mislukken gedoemde strijd tegen de communisten. Zelfs John F. Kennedy, die in 1963 de eerste duizenden 'adviseurs' naar Vietnam stuurde, had al ernstige twijfels bij het nut van de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam. Onder geen beding echter, zo meende men, mocht het door China gesteunde communistische Vietnam in zuidoost Azië vaste voet aan de grond krijgen. Daarvoor leken alle middelen geoorloofd. De serie schenkt uitgebreid aandacht aan de leugens, het bedrog, de persmanipulatie, de verdraaide rapporten en de valse voorlichting van de Amerikaanse regering. Het is het beeld van een in wezen failliet denkpatroon wat mannen als Nixon en Kissinger krampachtig proberen anderen op te leggen, ten koste van miljoenen doden.

Door juist 'gewone' deelnemers aan de oorlog zoals soldaten, maar ook burgers nu te laten terugblikken, blijkt hoe eenzijdig in de jaren zestig en zeventig de berichtgeving in de media was. In Nederland kregen we avond na avond in het NTS-journaal verschrikkelijke beelden te zien. Na het kijken van deze serie weten we dat die verslaggeving vooral een door de VS gemanipuleerde werkelijkheid liet zien en dat de echte werkelijkheid nog veel verschrikkelijker was. (MS)

DVD: Ken Burns, Lynn Novick, The Vietnam War (10 dvd's, 18 uur), ca. € 57,- (te bestellen via Amazon); Boek: Geoffrey C. Ward, Ken Burns, The Vietnam War, Knopf, 612p., ISBN 9780307700254, ca. € 30,-.

ILLUSTRATIES

Bronnen en vertaling van de teksten. De illustratie op het omslag ('De schoonheid vind je op straat') komt uit het boek *Mai 1968. La révolte en images* door Laurent Cholet. Uit hetzelfde boek komen de illustraties op pagina 21 ('Parijs heeft gebrand') en pagina 44 ('We zijn allemaal joden en Duitsers'). Uit: *Kunst en Revolte. Het politieke plakkaat en de opstand van de Franse studenten*, door Louis F. Peeters komen de illustraties op pagina 14, pagina 32 ('Terugkeer naar het normale gangetje'), pagina 37 ('Wees jong en hou je mond'), pagina 51 ('Pers. Niet inademen'), pagina 58 (De Gaulle als radioman. ORTF, de staatsomroep, mocht de eerste dagen van mei geen berichten over de onlusten doorgeven). Uit: Huub Sanders, *images of asperation/beelden van streven*, komen de illustraties op pagina 25 ('In de actie hebben zij de bron van hun schoonheid laten zien'), affiche ontworpen door Karel Appel, pagina 49 (geschilderd bord voor Provo voor de verkiezingen in 1966) en pagina 55 (muurkrant Katholieke Hogeschool Tilburg 1969). Vertaling van de tekst op pagina 14: 'een plaats voor iedereen in een nieuwe wereld', en die op pagina 28: 'ik strijd dus ik ben'.